

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**YAZI DİLİNDEKİ ALINTI KELİMELERİN
TÜRKÇELEŞME SÜREÇLERİ**

Aya İşihara

2501010544

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Musa Duman

İstanbul 2005

ÖZ

Türkçe, kelime hazinesi bakımından çok sayıda alıntı kelime (yabancı kökenli sözcükler) içeren bir dildir. Bazı alıntı kelimeler ise Türkçeye girdikten sonra geçirdiği ses değişmesi sonucunda orijinal şeklärinden uzaklaşmaktadır. Bu tezde, alıntı kelmelerin geçirdiği çeşitli ses değişimelerini tahlil ederek toplu halinde göstermeye çalıştık. Malzeme olarak kullanılan TDK 9. Baskı Türkçe Sözlüğünden çıkarılmış 27.000 alıntı kelimeyi fişleme yerine bilgisayarda veri tabanı haline getirip ses değişmesi yönünden tasnif ettik. Alıntı kelimenin ses değişmesinde; ses düşmesi, ses türemesi, ses başkalaşması olmak üzere üç farklı yol bulunmakta ve ünsüz çatışmasını, ünlü çatışmaları, ünlü uyumsuzluğu gibi yabancı kelimelerdeki Türkçede bulunmayan veya Türkçe dil kuralına ters gelen ses özelliklerini, bu üç yolla giderilmektedir.

ABSTRACT

Turkish language includes a number of loan words. Some of those changed tehir shape in conformity with the Turkish pronunciation after those words were accepted in Turkish language, and has become different from its shape in orijinal language. In this paper I tried to analize the types of the pronunciation change of loan words, I used ‘TDK Turkish – Turkish Dictionary (9th edition) as a source of this paper to make up a database composed of total 27,000 loan words in the dictionary, and clasified those loan words in the view of pronunciation change consisting of three types, which are chute, anaptyxis and phonetic change. These three types extinguish conkotonas sonant cacophony, vowel cacophony and vowel inconsistency which don’t exist or are oppose to Turkish language.

ÖN SÖZ

Başka dillerde olduğu gibi Türkçede de yabancı kökenli kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler içerisinde Türkçeleşenler, başka bir deyişle Türk insanlarının o kelimeleri kullanma sürecinde Türkçe ses uyumuna uygun bir biçimde ses değişmesinden geçenlerin sayısı da az değildir. Buna benzer olgu sadece Türkçede değil, diğer dillerde de meydana gelmektedir. Bu olgu, yabancı kökenli bir kelimenin hangi dile girdiği ya da hangi dilden geldiğine bakılmaksızın meydana gelen bir olgudur. Mesela Japoncaya giren tüm alıntı kelimeler Japon insanların telaffuz edebileceği seslere dönüşüp Japoncalmaktadır.

Türkçeleşen alıntı kelimelerin geçirdiği ses değişmesini araştırmakla Türkçenin veya Türk insanların “telaffuz alışkanlıklarını” açığa kavuşturma düşüncesinden yola çıkarak “alıntı kelimelerin ses gelişmesi” bu tezin ana konusu olmuştur. “Yabancı kökenli kelimelerin Türklerin “telaffuz alışkanlığı”na uyum sağlayacak biçimde değişmesi, Türkçelenmenin bizzat kendisidir.” düşüncesi ise tezimin ana fikrini oluşturmaktadır. Tezime kaynaklık eden kelimeleri ise Türkçe üzerindeki tek resmî söz sahibi olan Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünden seçtim.

Bu tezde yabancı kelimelerin zamanla nasıl değişip Türkçeleştiği ele alınmayıp Ferdinand de Saussure’ın tanıttığı eşsuremli dilbilim açısından orijinal şeklinden farklılaşmış şimdiki ses biçimleri tespit edilmiştir.

Türkiye’deki dilbilim dünyasında, gereksiz (aynı anlamı taşıyan Türkçe kelimeler olması nedeniyle) alıntı kelimelerin Türkçelenmesinin mümkün olduğu kadar önlenmesi ve aynı anlamı taşıyan Türkçe kelimeler ile ifade edilmesi gereği

fikri yaygındır. Öte yandan başta televizyon kanalları ve gazeteler olmak üzere özel medya dünyasında ve halkın arasında yabancı kelimelerin daha çok kullanıldığı da inkâr edilemez. Hatta globalleşmesinin hız kazanması ile birlikte özellikle Avrupa dillerinden Türkçeye giren kelimelerin sayısının ister istemez artacağı da tahmin edilmektedir. Böyle bir durum alıntı kelimelerin çoğalmasına sebebiyet vereceğe için alıntı kelimeler üzerindeki araştırmaların da daha fazla önem kazanması gerekecektir. Bu tezin Türkçedeki alıntı kelimeler üzerindeki çeşitli sorunların çözümü veya kurallarının bulunması yolunda bir ipucu olmasını temenni etmekteyim.

Yüksek Lisans eğitimim süresinde yardımcılarını ve ilgilerini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mustafa Özkan'a, Prof. Dr. Muhammet Yelten'e; hem ders döneminde hem de tez çalışmam sırasında beni yönlendiren danışman hocam Doç.Dr. Musa Duman'a, yardımcı olan Araş. Gör. Feryal Korkmaz'a teşekkür ederim.

İstanbul 2005

Aya İshihara

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1. SES DÜŞMESİ.....	16
1.1. ÜNSÜZLERİN DÜŞMESİ.....	16
1.1.1.DAMAK ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ	16
§ 1. g > Ø	16
§ 2. k > Ø	17
1.1.2.GIRTLAK VE BOĞAZ ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ.....	17
§ 3. '(ayn) >Ø	17
§ 4. h > Ø	19
1.1.3.DUDAK ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ	20
§ 5. f > Ø	20
§ 6. m > Ø	20
§ 7. p > Ø	20
§ 8. v > Ø	21
1.1.4. DİŞ ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ	21
§ 9. d > Ø	21
§ 10. n > Ø	21
§ 11. s > Ø.....	22
§ 12. z > Ø	23
1.1.5.AKİCİ ÜNSÜZLERİN DÜŞMESİ	23
§ 13. l > Ø	23
§ 14. r > Ø	23
§ 15. y > Ø	24
1.1.6.HECE SONUNDAKİ ÇIFT ÜNSÜZLERİN BİRİNİN DÜŞMESİ ..	25
§ 16. k > Ø	25
§ 17. s > Ø	25
§ 18. t > Ø.....	25

§ 19. $y > \emptyset$	26
1.1.7.TEKLEŞME	26
§ 20. $bb > b$	26
§ 21. $gg > g$	26
§ 22. $cc(kk) > k$	26
§ 23. $kk > g$	27
§ 24. $ll > l$	27
§ 25. $mm > m$	27
§ 26. $nn > n$	28
§ 27. $pp > p$	28
§ 28. $rr > r$	28
§ 29. $ss > s$	28
§ 30. $tt > t$	28
§ 31. $vv > v$	29
§ 32. $yy > y$	29
§ 33. $zz > z$	30
§ 34. Son seste tekleşme	30
1.2.ÜNLÜLERİN DÜŞMESİ	31
§ 35. $a > \emptyset$	31
§ 36. $e > \emptyset$	32
§ 37. $i > \emptyset$	34
§ 38. $o > \emptyset$	36
§ 39. $u > \emptyset$	37
§ 40. $\ddot{u} > \emptyset$	38
§ 41. Çift ünlünün düşmesi	38
1.3.HECE BİNİŞMESİ (HECE YUTULMASI).....	38
§ 42. Hece binişmesi	38
İKİNCİ BÖLÜM	41
2.SES TÜREMESİ.....	41
2.1.ÜNSÜZ TÜREMESİ.....	41
2.1.1.Ön Türeme	41
§ 1. h türemesi	41
§ 2. l türemesi	41
§ 3. f türemesi	42
2.1.2.İç Türeme	42
§ 4. b türemesi	42

§ 5. l türemesi	42
§ 6. m türemesi.....	42
§ 7. n türemesi.....	43
§ 8. r türemesi.....	43
§ 9. t türemesi.....	43
§ 10. v türemesi	43
§ 11. y türemesi	44
2.1.3.Son Seste Türeme	45
§ 12. h türemesi.....	45
§ 13. k türemesi.....	45
§ 14. n türemesi.....	46
§ 15. r türemesi.....	46
§ 16. s türemesi.....	46
§ 17. t türemesi.....	46
§ 18. y türemesi	47
§ 19. z türemesi	47
2.2.ÜNLÜ TÜREMESİ.....	47
2.2.1.Ön Türemesi	47
§ 20. “a” türemesi	48
§ 21. “e” türemesi.....	48
§ 22. “ı” türemesi	48
§ 23. “i” türemesi	49
§ 24. “o” türemesi.....	50
§ 25. “ö” türemesi.....	51
§ 26. “u” türemesi	51
§ 27. “ü” türemesi	51
2.2.2.İç Seste Türeme	52
§ 28. “a” türemesi	52
§ 29. “e” türemesi.....	53
§ 30. “ı” türemesi	53
§ 31. “i” türemesi	54
§ 32. “u” türemesi	55
§ 33. “ü” türemesi	56
2.2.3.Son Seste Türeme	56
§ 34. “a” türemesi	57
§ 35. “e” türemesi.....	57

§ 36. “ı” türemesi	57
§ 37. “ı” türemesi	57
2.3.HECE TÜREMESİ	58
§ 38. Hece türemesi	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
3.SES BAŞKALAŞMASI (DEĞİŞMESİ)	59
3.1.ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI.....	59
3.1.1.TONLULAŞMA.....	59
§ 1. ç > c.....	59
§ 2. f > v.....	60
§ 3. h > ğ.....	60
§ 4. k > g.....	60
§ 5. p > b.....	62
§ 6. s > z	63
§ 7. t > d	65
3.1.2.TONSUZLAŞMA.....	67
§ 8. b > p.....	67
§ 9. c > ç.....	71
§ 10. d > t	73
§ 11. g > h	77
§ 12. g > k	77
§ 13. ng > k.....	80
§ 14. j > ş	80
§ 15. v > f.....	80
§ 16. z > s	81
3.1.3.DAMAK ÜNSÜZLERİNİN BAŞKALAŞMASI	82
§ 17. g > ğ	82
§ 18. k > ğ	83
§ 19. k > h	84
§ 20. kh > h	84
§ 21. h > k	84
§ 22. g > v	86
§ 23. g > y	86
3.1.4.TONSUZ KARŞILIĞI OLMAYAN ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI.....	86
§ 24. l > r	86

§ 25. $r > l$	87
§ 26. $r > n$	88
§ 27. $y > r$	88
§ 28. $n > m$	88
§ 29. $m > n$	90
§ 30. $n > l$	90
§ 31. $l > n$	90
3.1.5.DUDAK ÜNSÜZLERİNİN BAŞKALAŞMASI.....	90
§ 32. $b > m$	90
§ 33. $m > b$	91
§ 34. $m > v$	92
§ 35. $b > v$	92
§ 36. $b > f$	93
§ 37. $f > p$	93
§ 38. $p > f$	93
§ 39. $p > m$	94
§ 40. $v > m$	94
§ 41. $v > p$	94
§ 42. $v > y$	94
3.1.6. AYRIŞMA (DİSSİMİLATION)	95
§ 43. $\zeta > k$	95
§ 44. $d > c$	95
§ 45. $d > y$	95
§ 46. $d > z$	95
§ 47. $f > h$	95
§ 48. $h > f$	96
§ 49. $h > y$	96
§ 50. $k > t$	96
§ 51. $j > z$	96
§ 52. $k < y$	96
§ 53. $s > t$	96
§ 54. $t > s$	97
§ 55. $t > k$	97
3.1.7.DAĞILMA.....	97
§ 56. $c > \emptyset$	97
§ 57. $j > c$	97

§ 58. $j > ç$	98
§ 59. $s > c$	98
§ 60. $s > ç$	98
§ 61. $s > ş$	98
§ 62. $ş > ç$	99
§ 63. $ş > s$	100
§ 64. $ş > z$	100
§ 65. $z > c$	100
§ 66. $z > ç$	100
3.1.8. SESTEŞ OLMAYAN ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI	101
§ 67. $b > r$	101
§ 68. $d > k$	101
§ 69. $f > k$	101
§ 70. $h > b$	101
§ 71. $f > k$	101
§ 72. $l > y$	102
§ 73. $l > v$	102
§ 74. $p > k$	102
§ 75. $r > y$	102
§ 76. $t > l$	103
§ 77. $t > m$	103
§ 78. $v > l$	103
§ 79. $y > g$	103
§ 80. $y > k$	103
§ 81. $y > l$	103
§ 82. $z > t$	103
3.1.9. TÜRKÇEDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER VEYA ÜNSÜZ ÇATIŞMASININ BAŞKALAŞMASI	104
3.1.9.1. ÜNSÜZ ÇATIŞMASI	104
3.1.9.1.1. Kabul Edilen Ünsüz Çatışması	105
§ 83. Adapte edilmiş yabancı kelimenin ünsüz kümlesi	105
3.1.9.1.2. Ünsüz Kümelelerin Ses Değişmesi	112
§ 84. $bh > v$	113
§ 85. $kh > k$	113
§ 86. $sf > s$	113
§ 87. $st > z$	113

§ 88. st > ç	113
§ 89. sz > s	114
§ 90. ts > ç	114
§ 91. th > d	114
§ 92. th > t	114
§ 93. Türkçede olmayan ünsüz kümlesi etrafında ünlü sesinin yer değişmesi	115
3.1.9.2.YAZILIŞ MESELESİ (SAHTE ÜNSÜZ ÇATIŞMASI).....	115
§ 94. ch(İngilizce) > ç	115
§ 95. che (Fransızca) > §	115
§ 96. ck > k	116
§ 97. ph> f	116
§ 98. sh > §	116
§ 99. que < ke	116
3.1.10.İKİZ ÜNSÜZÜNLER	116
§ 100. İkiz Ünsüzden Birinin Başkalaşması.....	116
§ 101. Ses Değişmesi Sonucunda Ortaya Çıkan İkiz Ünsüzler	118
3.2.ÜNLÜLERİN BAŞKALAŞMASI.....	118
3.2.1.DARLAŞMA	118
§ 102. a > i	119
§ 103. e > i	119
§ 104. o > u	121
3.2.2.DÜZLEŞME	123
§ 105. o > a	123
§ 106. ö > e	125
§ 107. u > i	125
3.2.3.GENİŞLEME	127
§ 108. i > e	127
§ 109. u > o	129
3.2.4.YUVARLAKLAŞMA.....	131
§ 110. a > o	131
§ 111. e > ö	132
§ 112. i > ü	132
3.2.5.İNCELME	133
§ 113. a > e	134
§ 114. o > ö	137

§ 115. u > ü.....	138
3.2.6.KALINLAŞMA.....	143
§ 116. e > a	143
§ 117. i > ı.....	147
3.2.7.DİĞER ÜNLÜ BAŞKALAŞMALARI.....	154
§ 118. a > i.....	155
§ 119. a > ö	155
§ 120. a > u.....	155
§ 121. a > ü.....	156
§ 122. e > ı.....	156
§ 123. e > o	157
§ 124. e > u.....	157
§ 125. e > ü.....	157
§ 126. i > a.....	157
§ 127. i > o.....	159
§ 128. i > ö.....	159
§ 129. i > u.....	159
§ 130. o > e	160
§ 131. o > ı.....	161
§ 132. o > i	161
§ 133. o > ü.....	161
§ 134. u > a.....	162
§ 135. u > e.....	162
§ 136. u > i.....	162
§ 137. u > ö.....	164
3.2.8.ÜNLÜ ÇATIŞMASI	165
3.2.8.1.İkiz Ünlüleri	165
3.2.8.1.1.Çift Ünlülerden Birinin Ünsüz Olması	165
§ 138. ae > ay	165
§ 139. ai > ay.....	165
§ 140. ai > ayı.....	165
§ 141. ai > ya.....	166
§ 142. ea > iya	166
§ 143. ei > ey	166
§ 144. eo > yo	166
§ 145. ia > ya	166

§ 146. iu > yu	167
§ 147. ia > ye	167
§ 148. ia > iya	167
§ 149. io > ya	167
§ 150. io > yo	167
§ 151. ua > va	167
§ 152. au > av	168
3.2.8.1.2. İki Ünlü Arasındaki Birleşmiş Ünlünün Gelişimi	168
§ 153. ai > e	168
§ 154. ia > e	168
§ 155. ie > a	168
§ 156. ie > a	168
§ 157. io > a	168
§ 158. io > e	169
§ 159. ou > a	169
§ 160. ou > ü	169
§ 161. ou > i	169
§ 162. ui > a	169
§ 163. ua > e	169
§ 165. ua > i	169
3.2.8.1.3. İki Ünlüden Birinin Düşmesi	170
§ 166. au > a	170
§ 167. ea > a	170
§ 168. ei > e	170
§ 169. ei > i	170
§ 170. ia > a	170
§ 171. io > o	171
§ 172. o(w)a > a	171
§ 173. ou > u	171
§ 174. ua > a	171
§ 175. ue > o	171
3.2.8.2. Üçüz Ünlüler	172
§ 176. Üçüz ünlüler	172
3.2.9. UZUN ÜNLÜ MESELESİ	172
§ 177. Normal uzunlukta telaffuz edilen ünlüler	172
§ 178. İşaret veya iki ünlünün gelmesi ile ünlü uzunluğunu	

koruyan kelimeler	174
3.3.ÜNSÜZ VE ÜNLÜ ARASINDA BAŞKALAŞMA.....	174
3.3.1.Ünlünün Ünsüz Olması	174
§ 179. e > y	174
§ 180. i > y.....	174
§ 181. u > v.....	175
3.3.2.Ünlünün Ünsüz İçeren Bir Heceye Gelişmesi.....	176
§ 182. e > ya	176
§ 183. i > ay.....	176
§ 184. i > ya.....	176
§ 185. i > ey	176
§ 186. i > iy.....	177
§ 187. u > av.....	177
3.3.3.Tek Ünsüzün Fonetik Bakımdan Yakın Bir Ünlüye Gelişmesi	177
§ 188. y > e	177
§ 189. y > i.....	177
§ 190. y > ı.....	177
§ 191. y > u.....	177
3.3.4.Yarı Ünsüz ve Ünlü ile Oluşan Bir Hecenin Kaynaşarak Bir Ünlü Olması.....	178
§ 192. ye > i.....	178
§ 193. ey > i.....	178
§ 194. ey > ü	178
§ 195. ay > e	178
§ 196. ev > o	178
§ 197. ev > ö	178
§ 198. ev > u	178
§ 199. ev > ü	179
3.4.YAZILIŞ MESELESİ.....	179
§ 200. Orijinal dilindeki telaffuzuyla alınan kelimeler	179
§ 201. Orijinal yazılış	180
3.5.ÖZELLİKLE DEĞİŞEN KELİMELER	180
§ 202. Çok ses değişimine uğrayan kelimeler	180
SONUÇ	185
KAYNAKÇA.....	189
EKLER.....	192

EK 1: Türkçede bulunan yabancı kelimelerin dillere göre dağılımı tablosu	193
EK 2: Türkçedeki alıntı kelimelerin fonksiyonları tablosu.....	193
EK 3: Türkçe-Japonca ortak alıntı kelimeler listesi.....	194
EK 4: Çok kullanılan alıntı kelimeler listesi.....	197
EK 5: Fişleme örnekleri.....	201

KISALTMALAR

- > : Bu biçimde girer.
- < : Bu biçimden gelir.
- Alm. : Almanca
- Ar. : Arapça
- Bkz. : Bakınız
- Çev. : Çeviren
- Erm. : Ermenice
- Fr. : Fransızca
- Far. : Farsça
- İt. : İtalyanca
- İng. : İngilizce
- İsp. : İspanyolca
- K : Ünsüz (konsonant)
- Lat. : Latince
- Mac. : Macarca
- Mol. : Moğolca
- Rus. : Rusça
- s. : Sayfa
- Sl. : Slavca
- TDK : Türk Dil Kurumu
- Yun. : Yunanca
- V : Ünlü (vokal)

GİRİŞ

Yabancı dillerden kelime alma olayı, dilbiliminin önemli konuları arasında yer alır. Bir dil içindeki yabancı kökenli kelimeleri büyüteç altına tuttuğumuzda, o ülkenin başka ülkeler ile olan dinsel yakınlığı, edebiyat alanındaki etkileşimleri veya yakın ticaret ilişkilerini bulmamız mümkündür. Bir dile mal olmuş yabancı kelimeler, o dil sahiplerinin kendileriyle kültür temaslarında bulunduğu çeşitli medeniyet çevrelerinin izlerini bize göstermektedir.

Türkçede ‘alıntı kelime’ terimi, herhangi bir yabancı dilden Türkçe içine giren kelimeler için kullanılır. Bütün yabancı kelimeler ilk dönemlerde geçici olarak Türkçe içine girmiştir. Henüz Türkçe içine yerleşmemiş olanlar ise alıntı kelime olamaz, sadece ‘yabancı kelime’ diye düşünülebilir. Bu geçici yabancı kelimelere özellikle yüksek öğrenim görmüş kitlenin veya yabancı dil ile eğitim görmüş kişilerin konuşma ve yazılarında sıkça rastlanılır. Çoğu zaman ‘teknik terimler’i ifade eden geçici yabancı kelimeler; yabancı dilden tercüme edilmiş yazılar, yeni kavram ve nesnelerin tanıtılması veya uluslar arası toplantı gibi alanlarda daha çok kullanılmaktadır.

Geçici olarak kabul ettiğimiz yabancı bir kelime, önceleri kullanıldığı iktisas alanından çıkip halkın arasında da yaygın olarak kullanılmaya başladığı anda Türkçleşme başlamaktadır. Bir kelimenin Türkçe olma aşaması; telaffuz ve aksanlar, şekil ve anlam değişimleri gibi çeşitli bakımlardan tespit edilebilir. Alıntı kelimelerde hiç değişim geçirmeyen ya da herhangi bir bakımından tamamen orijinal şeklini koruyan kelimeler yoktur.

Son elli yılda Batı kökenli kelimelerin sürekli bir şekilde Türkçe içine

girmesinden dolayı henüz yeni gelen kelimeler için “yabancı kelime” veya “alıntı kelime”dir diye kesin bir ayırım yapmak imkânsız olabilir. Bazı cümlelerde sadece eklerin Türkçe olup kalan kelimelerin hepsinin yabancı sözcüklerden olduğunu da görebiliriz (“Distribütör tarafından test edilmiş opsiyonlar...” gibi). Bunların hangisinin gerçekten yerleşmiş olduğu, ancak değerlendiren kişinin fikrine bağlıdır. Yine de yakın çağda Batı dillerinden giren kelimelerin ise ‘alıntı kelime’ olduğu bellidir. Doğu dillerinden olan Farsça veya Arapçadan gelen kelimelerden bazılarının, hatta daha önceki dönemlerde Türkçeye girmiş olan Moğolca, Soğdca, Çince kökenli olduğu sanılan kelimelerin aslında tamamen yabancı kökenli olduğu da kesinleşmiş değildir. Bunların ayırmını yapmak yalnız köken dilbiliminin yardımcı ile mümkün olacaktır. Yani kelime alma olayında elimizdeki veri “çok eski olan bir kelime” ise karanlık içinde, “çok yeni bir kelime” ise belirsizlik içinde kalmaktadır.

Bu tezde yabancı dildeki kelimelerin Türkçe dil sistemi içine girerken veya özdeştirme sürecinde ugramış olduğu çeşitli değişme ve gelişmeleri inceleyeceğiz.

Tezde sıkça geçecek olan “alıntı kelime” terimi, Türkçe içinde sıkça kullanılmış ve artık geçici olmayan kelime demektir. Bu kelimelerin TDK sözlüğünde madde başı olarak yer alması da bunun bir kanıtı可以说吧。

Aslında kelimenin sözlükteki yazılı biçimini inceleyerek ses değişimini araştırmak imkânsız bir denemedir. Çünkü genelde yazının muhafazakârlığı yüzünden yazı ve konuşma dili arasında uyumsuzluk yaşanmakta, ses ve yazı arasında büyük farklar oluşturmaktadır.¹ Fakat köksel yazı devriminden hâlâ 100 yıl bile geçmeyen Türkçe, aynen konuşulduğu gibi yazılan sade bir imlaya sahiptir.

¹ Dil durmaksızın evrim geçirir, oysa yazda olduğu gibi kalma eğilimindedir. Bunun sonucunda da yazılı biçim, göstermesi gereken seslerin karşılığı olmaktan çıkar. Belli bir dönemde tutarlı olan bir yazma biçimi yüz yıl sonra tutarsızlaşır. Bir süre, yazı göstergesi söyleşiyekteki değişikliklere ayak uydurabilmesi için değiştirilir, sonra bundan vaz geçilir. (F.de Saussure, 1998: 60)

Türkçede de kişisel veya yöresel telaffuz farkı olmasına rağmen, yazıldığı gibi telaffuz edilmeyen Fransızca, İngilizce gibi başka dillere göre, Türkçe yazısı bir ayna gibi okunuşlarını doğru yansıtmaktadır. Bu, hemen hemen mükemmel şekilde teşkil edilmiş ideal yazı dili sayesinde, burada sözlükteki yazı görüntüsünü ses ile eşit sayarak fonetik değişimleri tespit edebildik. Fakat bu tezde elbette kelimedeki vurgu ve ton gibi yazılı olmayan ses özelliklerini de tespit edilmiş değildir.

Tezimizde ele alınan alıntı kelimeler TDK sözlüğünde alıntı kelime olduğu açıklananlar ile sınırlı kalmaktadır. Kullandığımız 9. Baskı Türkçe Sözlükte 60.000 civarında madde başı kelimeler bulunmakta ve bunlardan yaklaşık 27.000'i alıntı kelime olarak geçmektedir.² Bu 27.000 kelimenin hepsini bilgisayarda veri tabanı ortamına sokup çeşitli konu başlıklarları ile tasnif edebilecek hale getirdik. Bu 27.000 kelime içinde yer alan aşağıdaki kelimeler alıntı kelime olarak kabul edilmiştir:

- a. Tek başına kullanılan yabancı kelime
- b. Yabancı kökenli kelime + Yabancı kökenli ek : yabanî, ahenktâr gibi.
- c. Yabancı kökenli kelime + Türkçe ek(Türemiş kelime): limoncu, haksızlık gibi.
- d. Yabancı kökenli kelime + Türkçe kelime(birleşik kelime): portakal suyu, insanoğlu gibi.
- e. Yabancı kökenli kelime + Yabancı kökenli kelime: spor toto, tuvalet kâğıdı gibi.

Bu 27.000 kelimededen birleşik kelime veya türemiş kelime olmayan, asıl

² Bilindiği gibi, bugün Türkiye Türkçesinin (ortak dilin) sözvarlığı 32000 sözcük dolayındadır.(D. Aksan, 2000: 105) Sözlükte teknik kelimeler ve türemiş veya birleşik kelimelerde içeriği için sayı olarak daha çoktur.

yabancı kökenli kelimeler(yukarıdaki ‘a’ kategorisine giren) ise toplam sayının yarısı olan 13.500 civarındadır.³

Doğan Aksan tarafından yapılmış kişisel bir araştırmaya göre Türkçe içinde yabancı kökenli kelimelerin, Köktürk döneminde %1'in altında, Uygur döneminde %2 ile %5 arasında, İslamiyet'i kabul ettikten sonra 13.yüzyılda % 20, 16. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar %50 ile %65 arasında, Tanzimat döneminde ise % 60 civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Ama dil devriminden sonra %60 civarında olan bu oran 1965'te %43'e ve daha sonrasında da giderek azalmış ve aşağı yukarı %25'e düşmüştür.(Aksan, 2000: 126-130).

Buna göre sözlükteki yabancı kelimelerin sayısının metinlerde geçen yabancı kelimelerin sayısına kıyasla daha çok olduğu görülebilir.⁴

Bu rakamın içeriğini dillere göre tasnif ettiğimizde aşağıdaki tablo karşımıza çıkacaktır: (Bkz.: Ek 1)

Arapça	5566(23)	%45
Fransızca	4182(418)	%33
Farsça	1196(7)	%9
İtalyanca	560 (17)	%4
İngilizce	399(19)	%3
Yunanca	357(4)	%3
Almanca	85	%1
Latince	81	%1

³ Sayalı M.'nin 1992'deki “Türkçe Sözlük(1988) Üzerine Leksikolojik Bir Değerlendirme” adlı çalışmasına göre 1901'de Kamus-ı Türkî'de %55 oranında olan Arapça-Farsça öğeler, TS(Türkçe Sözlük) 1974'te %19'a TS 1988'de ise %16'ya düşmüştü.

⁴ ‘Türk Basın Dilinde Yabancı Sözcükler’ (8. Dilbilim Kurultayı) adlı çalışmasına göre beş gazetedeki alıntı kelimelerin oranı şöyledir: Doğu kökenli kelimeler %17-33 arası, Batı kökenli kelimeler ise %5-11, toplam %22-44 arasındadır.

Rusça	36
İspanyolca	34
Macarca	18
Slavca	14
Moğolca	13
Ermenice	13
Japonca	9
Bulgarca	7
Çince	6
İbranice	6
Malezyaca	4
Sanskritçe	4
Amerika yerli dilleri	3
Hintçe	3
Portekizce	3
Afrika yerli dilleri	2
Soğdca	2
Rumence	2
Tibetçe	2
Brezilce	1
Danca	1
Filipince	1
Korece	1
Kafkasça	1

Kolombiaca	1
Lefçe	1
İskandinavca	1
İsveççe	1
Hırvatça	1
Norveç	1
Danca	1

Göründüğü gibi yabancı sözcüklerin çoğu Arapça, Fransızca ve Farsçadan geçmiştir. Sonra İtalyanca, İngilizce ve Yunanca sırası ile takip edilmektedir.

Bu sözlüğe göre Çince, Soğdca, Ermenice gibi eski dönemlerde Türkçeyi etkilemiş olan dillerden geçmiş kelimeler hemen hemen kalmamış veya hâlâ net bir şekilde tespit edilememektedir.

Son sıralarda bulunan Japonca ve Filipince sözcükler ise büyük ihtimalle İngilizce ve Fransızca vasıtayıyla geçmiştir. Sözlükte başka dillere alıntı kelime olarak girdikten sonra Türkçeye geçtiği açıklanmakta olan kelimelerin sayısını ise tabloda parantez içinde belirttiğimizde.

Türkçeye alınan yabancı kelimeler dillere göre özel alanlara bağlıdır. Mesela Arapçadan dinsel ve bilimsel konularla ilgili kelimeler, ‘edebiyat dili’ olarak bilinen Farsçadan ise daha çok günlük hayatı kullanılan nesnelerin; yiyecek ve içeceklerin adları girmiştir. Dilimizdeki çiçek isimlerinden birçoğu Farsçadan gelmektedir: Lale, gül, menekşe, şebboy gibi. (Özdem, 1944: 144)

15-16. yüzyıllardan başlayarak Venedikliler ve Cenevizlilerden alınan İtalyanca kelimeler, Batı kökenli alıntı kelimeler içinde en eski olanlardır.

İtalyan tesiri, berberlik garsonluk ve mimariden başka siyaset, bahriye, musiki, sahne ve ticaret sahalarındadır. (Özdem, 1944: 145)

Türkçeye, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra Fransızcadan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da İngilizceden bilim terimlerden günlük yaşam kavramlarına kadar çeşitli alanlardan kelimeler adapte edilmiştir. Fakat İngilizce ve Fransızca kelimeleri kendine adapte eden sadece Türkçe değildir. Ek 3'de Türkçe ve Japoncadaki ortak alıntı kelimeleri kabaca sayarak 664 örnekle belirttik. Avrasya kıtasının iki ucunda birbirine çok uzak iki ülkede kullanılan iki ayrı dil olmalarından dolayı şimdije kadar hiç kelime alışveriş olmamış Türkçe ve Japonca arasında bulunan ortak alıntı kelimelerin çoğu Batı kökenli kelimelerdir. Özellikle İngilizcenin dünyanın her yerine yayılmakta olduğu bu tablodan anlaşılır. (Bkz. Ek 3)

Alıntı kelimelerin yaklaşık % 54'ünün Doğu kökenli, %46'sının ise Batı kökenli kelime olduğu Ek 1'den anlaşılmaktadır. Türkçedeki alıntı kelimelerin büyük özelliklerinden biri de alıntı kelimelerde iki ayrı kanal olmasıdır.

Günümüzde yeni nesneler veya yeni ifadeler için daha çok Batıdan gelen alıntı kelimeler kullanılmaktadır. Daha ağır ve ciddi izlenim bırakınca Doğu dilleri (Arapça, Farsça) ise eski nesnelerin adı olarak kalmaktadır. O yüzden Türkçede asa ve baston, meyhane ve bar gibi benzeri nesneler için iki farklı alıntı kelime bulunmaktadır. Bir anlamda Türkçenin genişliği ve zenginliği sayılan bu özelliği, Türkçedeki alıntı kelime sayısının çoğalmasına sebep olmaktadır.

Son yıllarda Doğu kökenli kelimelerin girişi durmakta, hatta eskiden yerleşmiş kelimeler bile Türkçe kelime hazinesinden çıkarılmaktayken, Batıdan gelen kelimeler ise hiç durmadan Türkçeye adapte edilmektedir.⁵ Buna eleştiriler ve

⁵ F. Sezgin'in araştırmasına göre Fransızca, İngilizce, Almanca, Lâtinçe, slavca, İspanyolca'dan giren kelimelerde hala artış görülmekte, ve Yunanca, İtalyanca, Ermenice'den giren kelimelerde ise artık

Türkçeye tercüme edip karşılık bulma çalışmaları da devam etmektedir.⁶ Bu olayda en etkileyici rolü oynayanın ise televizyondaki konuşmalar olduğunu söylemek mümkündür. Gerekmediği halde Batı kökenli pop kültürüne uygun bir atmosfer yaratmak amacı ile İngilizce kelimeler kullanılmaktadır.

Fakat dinî sahada hâlâ Doğu kökenli kelimelerin hâkimiyeti devam ediyor. Bu konuda Türkçeleştirme hareketi bile tam bir sonuca ulaşamamış, bundan sonra da istisna olarak kalacak gibi gözükmektedir.

Japon araştırmacı Tošio İşivata, yabancı kelimeleri gerektiren koşulları şöyle maddeleştirmektedir:

1. Yeni nesnelerin ifadesi
2. Yeni düşüncelerin ifadesi
3. Şimdiye kadar olan nesne ile farklı olan şeylerin ifadesi
4. Teknik sözler
5. Globalleşmenin etkisi
6. Yumuşatıcı ifadeler
7. Dilin yapı terkibine bağlı ifadeler (İşivata, 2001: 83)

Buna benzer şekilde Türkiye Türkçesi içerisindeki alıntı kelimeleri daha

artış yoktur. (**Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu :35-42**)

⁶ TDK'nın 'Yabancı Kelimelere Karışıklar (1998)' adlı çalışması bu mücadelenin başlıca ürünüdür. Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenen bir ankete göre 'Son yıllarda Türk diline giren yabancı sözcüklerin dilimizi ne yönde etkileyeceğini düşünüyorsunuz?' sorusuna öğrencilerin %90.62'si 'Dilimizi bozar.' yanıtını vermiştir. (**Üniversite Öğrencilerinin Türkçe ve Yabancı Dillere İlişkin Tutumları Üzerinde Toplumdilbilimsel Bir Araştırma**, Güray Çağlar-König ve İnci Somuncu, VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 1993) Japonya'da 1995'te 3000 kişinin katıldığı bir ankette aynı soruya gençlerin %72'si 'Alıntı kelimeler Japoncayı iyi etkiliyor.' yanıtını vermiştir. (Türklerin yukarıdaki anketinde öğrencilerin sadece %7.29'u olumlu cevap vermiştir.) ve %57.9'u 'Japoncaya yabancı kelimelerin daha çok girmesini istiyorum.' diye cevap vermiştir. (T.İşivata, 2001: 122)

basit şekilde tasnif ettim:⁷

a) Yeni nesne, kavram veya hissi ifade etmek

Yurt dışından yeni gelen nesneler için yabancı kelime kullanması pek doğaldır. Son yıllarda Batı kökenli kelimelerin çoğalmasının sebebi de yeni nesnelerin kendi adları ile Türkiye'ye gelmeleri ile ilgilidir. Ve somut bir nesne için alıntı yapılmış yabancı kelimeyi kullanmak herhangi bir yabancı dile dair bilgi istemez. “Avokado” kelimesinin hangi dilden geldiğini kimse bilmezse bile günlük hayatı içinde bu kelimeyi yeni gelen bir meyvenin adı olarak kullanabilir. Burada sadece o meyveyi diğerleri ile ayırt ederek hitap etmek yeterlidir.

Yeni nesneye kıyasla yeni gelen soyut kavramların adaptasyonunda, yabancı dil veya yurt dışı dünyasına ilgili bilgiler istenmektedir. “Ekoloji” kelimesini anlamak için bunu gerektiren bilim ortamını az da olsun anlamak lazımdır. Onun için bu tür yabancı kelimelerde Türkçeye tercüme etme yolu tercih edilmektedir. Mesela “panda” kelimesi “panda” olarak Türkçeye girdiği halde “mammalian” kelimesi “memeli hayvan” olarak tercüme edilmiştir. “Panda” bir nesne, “memeli hayvan” ise soyut bir kategorinin adıdır. İncelediğimiz alıntı kelimeler içinde de ‘yeni nesneler’in büyük pay aldığını sayı bakımından tespit edilebilir. Diller arasındaki ilişkilerde en çok alınan ögeler isimler olup %80’lik bölümü kapsamış haldedir. (Bkz.: Ek 2)

⁷ ‘Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu’ adlı kitapta kelime alıntı olayındaki sebepler daha ince şekilde şöyle tasnif edilmiş. 1.Karışlaşan yeni eşya ve kavramlar 2.Farklı bir medeniyet alanına geçme gayretleri 3. Yabancı ülkelerde duyulan ilgi 4.Yabancı ülkelerde yaşama ve oralara yapılan yolculuklar 5.Alafranga modası ve batı tarzı yaşama özentisi 6.Yabancı dil eğitimi ve yabancı dille eğitim 7. Argo yoluyla yabancılama 8. İdeolojik akımının doğurduğu hava 9. Üslûba yönelik kullanım 10. Sadeleştirme akımının getirdiği yönelimler 11. Bazı meslek ve sanatların yabancılar veya azınlıklar tarafından yürütülmesi 12. Uluslararası ve çok uluslu şirketler 13.İtibar ve incelik ifadeleri 14. kavram farklarını karşılama 15. Millî değerler konusundaki duyarsızlık ve yabancılık 16. Dilin kendi yapısından gelen direnç derecesi 17. Kitle iletişim araçları 18. Aydınların halka yabancılaması 19. Bazı meslek ve sanatların kendine özgü terim kullanmaları 20. Gülençlük aracı olarak kullanma (F. Sezgin, 2004)

b) Var olan nesneye yabancı ad koyma

Önceden Türkçede olan nesneler için bile çeşitli sebeplerle yabancı bir kelime alıntı edilebiliyor. Eskiden bilinen Türkçe kelimeyi Arapçalaştırma olayı da bu kategoriye sığınabilecektir. Mesela Türkçede ‘sü’ kelimesi olduğu halde ‘asker’ kelimesinin yaygınlaşması gibi.

Bu tür alıntılar, alıcı dilin kullanıcısı sosyal birim ve kişilerin psikolojik ihtiyaçlarından kaynaklanmakta, onların daha bilgili görünmek, ilgi çekmek, hiç değilse dilde farklılaşarak var oluşunu gerçekleştirmek vs. gibi ihtiyaçlarını, bekłentilerini ve açılıklarını gidermektedir. (Karaağaç, 2002: 98)

Bununla benzer bir olay olarak eskiden var olan, ama isim konulmamış kavramların yabancı dillerden doğrudan ya da tercüme edilerek adlandırılması vardır.

Kendi zevki için bir iş yapmak eskiden de vardı, ama “hobi” kelimesi kullanıldıktan sonra olay daha genellenmiş oldu. Ve yabancı kelime kullanılmaya devam ettiği takdirde o kavramın kendisi de eski halinden farklı bir kavram haline gelmektedir. “Park etmek”, anlam olarak “durdurmak”tır; ama sadece araba için kullanılan kelimedir.

c) Argo ve güzel adlandırma

Argo veya Türkçe sözcükler içinde sadece negatif anlam taşıyan kelime ile ifade edilen bir kavram için de yabancı kelime adapte edilir.⁸ Burada önemli olan

⁸ Terbiyelik çabası da güzel adlandırmada olduğu gibi birtakım değiştirmelere yol açmakta, sözcüğün söylemenesiyile dinleyende uyanacak kötü tasarım, izlenim ve duyguların giderimesi amacıyla dayanmaktadır... Örneğin küçük ve büyük aptes(ab-i dest ‘el suyu’ kavramından yararlanır); tuvalet, ayakyolu, yüz numara, abdesthane, WC... gibi karşılıklar aynı çabanın ürünüdür. (D.Aksan, 2000: 99)

yabancı kelimenin taze ve tarafsız olmasıdır. Bu kullanışta Batı kökenli kelimeler yillardır Türkçe içinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden daha uygun görünecektir.

Özellikle cinsellikle ilgili konularda yabancı kelime kullanma eğilimi vardır. Eskiden bulunan Türkçe kelimelere göre çok daha nezaketli bir şekilde ifade edilmiş olur ve Türkçe kelimelere göre mahcubiyet duygusunu uyandırmaz. Tıp sahasında insan vücudundaki bazı yerler için kullanılan kelimeler de genelde yabancı kelimelerdir. Bu kategoride Türkçeye giren yabancı kelimeler ile başka dillere giren yabancı kelimeler arasında şaşırtıcı derecede benzerlik vardır. Bu alanda da İngilizce hâkimiyeti dünyaca sürdürüyor diyebiliriz.

Bununla birlikte argo olarak kullanılan yabancı kelimeler de vardır. “Nataşa” (Rusçada kadın ismi) kelimesinin ‘yabancı hayat kadını’ anlamında kullanılması gibi.

d) Teknik sözler

Uzmanların kullandığı teknik sözler de çok sayıda yabancı kelimeler ihtiva etmektedir. “Vitamin”, “atom”, “polyester” gibi hemen herkesin anlayacağı kelimelerin ise artık gündelik kelime olduğunu söylemek mümkündür. Ama “depersonnalisation” gibi sadece uzmanlar tarafından bilinen teknik kelimeler de Türkçeye her gün sayısızca adapte edilmektedir. Halk tarafından anlaşılamayan teknik sözcükler çoğulukla sanat, tıp, din, fen, gibi sahalarda kullanılır.

Türkçe Sözlükteki alıntı kelimelerde “a)” ve “d)” kategorisine giren kelimeler çokça gözükmektedir. Fakat 13.500 kelimedenden temel 500 tane sözcüğü çıkarıp incelediğimizde yeni adlar ve teknik sözlerin pek bulunmadığı ortaya

cıkmaktadır. (Bkz.: Ek 4) Temel kelimeler genelde eski dönemde Türkçeye giren kelimeler ile eşit olup o zamanlarda yeni olan kelimelerin bile zamanla günlük kelime haline geldiği düşünülür. Temel sözcükler içinde ne kadar Türkçe kelimenin kaldığını görmek için Amerikalı grottochronolojist (tarihsel dil bilimci) M. Swadesh tarafından saptanmış “100 temel kelime” yi Türkçeye uyguladığımızda temel kelimelerin hemen hepsinin yerli dile ait olduğunu, alıntı kelimelerin çok az olduğunu görebiliriz.⁹ Bundan da Türkçe Sözlükteki sözcüklerin yarısı yabancı kökenli kelime olsa da temel sözcükler ne kadar çok olursa o kadar az alıntı kelimeler kullanılmakta ve yerli kelimelerin de muhafaza edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰

13.500 yabancı kelimenin içeriğini bu kez kelime türlerine göre tasnif ettiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşırız: (Bkz.: Ek 2)

İsim	11083
Sıfat	1886
Zarf	347
Hem isim hem sıfat	168
Ünlem	64
Bağlaç	30
Fiil	2

⁹ İngilizceden tercüme ettiğimiz ‘100 temel kelime’ şunlardır: Bunlardan sadece %4’i yabancı kökenli kelimedir :1.ben, 2.sen, 3.biz, 4.bu, 5.o, 6.kim, 7.Ne, 8. hiç (Far.), 9. bütün, 10.çok, 11.bir, 12.iki, 13.Büyük, 14.küçük, 15.uzun, 16.kadın (?), 17.erkek, 18.insan (Ar.), 19.balık, 20.kuş, 21.köpek, 22.bit, 23.ağaç, 24.ağaç kabuğu, 25.yaprak, 26.kök, 27.tohum (Far.), 28.kan, 29.et, 30.deri, 31.kemik, 32.yağ, 33.yumurta, 34.boynuz, 35.kuyruk, 36.tüyü, 37.kıl, 38.baş, 39.kulak, 40.göz, 41.burun, 42.ağız, 43.diş, 44.dil, 45.tırnak, 46/ayak, 47.diz, 48.el, 49.karin, 50.boyun, 51.meme, 52.yürek, 53.ciger(Far.), 54.iç-, 55.ye-, 56.isra-, 57.gör-, 58.dinle-, 59.bil-, 60.uyu-, 61.öl-, 62.öldür-, 63.yüz-, 64.uç-, 65.yürü-, 66.gel-, 67.yat-, 68.otur-, 69.kalk-, 70.ver-, 71.söyle-, 72.güneş, 73.ay, 74.yıldız, 75.su, 76.çay, 77.taş, 78.kum, 79.yer, 80.bulut, 81.duman, 82.ateş, 83.kül, 84.yan-, 85.yol, 86.dağ, 87.kızıl, 88.yeşil, 89.sarı, 90.ak, 91.kara, 92. gece, 93.sıcak, 94.soğuk, 95.dolu, 96.yeni, 97.iyi, 98.yuvarlak, 99.kuru, 100.ad.

¹⁰ Takeşî Şibata’nın araştırmasında “1000 temel sözcük” içindeki Arapça kökenli sözcük oranı %10.8, Farsça %11.7, Fransızca %1.9 olarak ortaya çıkmıştır. Özbekçede ise Arapça % 7.5, Farsça %20.2, Rusça %5.5 idi. (Şibata, Türk Dillerinin İslâmlaşması, 1967)

Edat	15
Hem zarf hem sıfat	10
Ön ek	6
Hem zarf hem bağlaç	2
Hem isim hem ünlem	1

Ek 2'den, yabancı dillerden giren kelimelerin çoğunluğunun isim olduğu anlaşılmaktadır. Sonra sırası ile sıfat ve zarf takip etmektedir.

Ünlem örnekleri:

Pek kullanılmayanlar dahil 64 tane bulundu. Hem Doğu hem Batı kökenli kelimeler bulunmaktadır:

alarga, aman, alimalla, alo, efendim, çav, aşk olsun, fora, eyvah, barba, aport, elaman, elhamdülillah, amin, bonjur, eyvallah, bismillah, aleykümselâm, estağfurullah, aferin, elveda, fesuphanallah, amenna, bravo, heyhat, hayır, hafazanallah, haşa, hayfa, hayrola, hurra, hazır ol, illallah, marş, maazallah, marş marş, inşallah, lebbeyk, istop, maşallah, ilahi, merhaba, lahavle, mersi, mayna, ole, pes, piramidal, pardon, pehpeh, selamünaleyküm, suphanallah, stop, varda, yallah, voyvo, yahu, yahey, ya, yarabbi, vah, yegâh, zinhar, yisa, vesselam.

Bağlaç örnekleri:

Sadece Arapça ve Farsça kökenli kelimeler bulunmaktadır:

amma, ama, eğer, fakat, emme, hakeza, hatta, hem, keşke, madem, ki, meğer, mamafih, lakin, kâh, kezalik, keza, meğerki, mademki, ve, velhasılıkelam, velhasıl,

ya da, veya, yani, ya...ya..., veyahut, ya, zira, yahut.

Edat örnekleri:

Sadece Arapça ve Farsça kökenli kelimeler bulunmaktadır. Türkçe bulunma hali eki ile birleşmiş şekil yaygındır:

fi, ait, bari, gayri, hakkında(Ar.+Tr.), indinde, kâffesi, maada, kadar, ila, mebni, naşı, rağmen, zarfında.

Ön ekleri:

Türkçede olmayan bir kelime türüdür. Ön ekin, orijinal dilde taşıdığı rol veya manasını aynen kabul edecek şekilde Türkçeye girdiğini söylemek çok güç olup Türkçeleşen yabancı kökenli kelimenin bir kısmını oluşturmakla kalmaktadır. Sözlükte bu tür kelimelerin belli anlam taşıdığı yazılmakta olsa da bu ön ekin sözlükte yazılan veya başka bir deyişte orijinal dilde taşıdığı rol veya manada, Türkçe kelimeyle birlikte kullanılarak yeni bir kelimeyi oluşturmak hemen hemen hiç görülmemektedir:

foto-, hidr-, hidro-, moto-, mikro-, makro

Fiil hali, et-, ol- gibi yardımcı fiiller ile veya -leş/-laş gibi isimden fiil yapma eki ile yapılır. “Çıdamak, köhnemek” gibi bazı istisnalar dışında fiil olarak direkt Türkçeye alınan kelime bulunmamaktadır.

Toplam 27.000 yabancı kelimenin yarısı da birleşik kelime veya türemiş kelimedir. Bunun içeriğini kelime türüne göre tasnif ettiğimizde şöyle sonuç ortaya

cıkmıştır:

İsim olan	4899
Sıfat olan	1690
Fiil olan	1583
Zarf olan	432
Birleşik kelime grubu olan	4450

Türkçeye girdikten sonra -ci(cı,cu,cü), -lik(lık,luk,lük) gibi isimden isim yapma eki ile isimleştirilen kelimeler fazlaca bulunmaktadır. Sıfat olanların çoğu ‘-li’ isimden sıfat yapma eki ile ortaya çıkmıştır. Birleşik kelime de Türkçe kelime ile belirli veya belirsiz isim tamlaması halinde kelime gurubu oluşturmaktadır. Bunlar içinde bir kere fiil veya sıfatlaşmaktan sonra tekrar isim olanlar dahilinde sayılmaktadır. (‘kaybolma’ gibi) Tasnif için hazırlanan fişten bir kısmını tabloda gösterdik.(Bkz.: Tablo5) Bundan asıl kelime ile türemiş kelimelerin bu sözlükte nasıl sıralandığı görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SES DÜŞMESİ

1.1. ÜNSÜZLERİN DÜŞMESİ

1.1.1. DAMAK ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ

Damak ünsüzlerinin düşmesi Eski Oğuzcadan başlayıp hala devam eden bir ses olayıdır.(Bangoglu, 1974: 34) Bu olay yabancı kökenli kelimelerden daha çok Türkçe kökenli kelimelerde meydana gelmektedir.

§ 1. $g > \emptyset$

a) İç seste

Alıntı kelimelerde /g/ sesi düşmesi çok nadiren bulunmaktadır. Genelde Batı kökenli kelimeler Türkçeye adapte edilirken tarihten kalma imlasına uymadan telaffuzlarına göre basit yazılmaktadır.

enişte < Far. engiște

koşun < Moğ. kosig(ğ)un

fulya < İt. foglia

familya < İt. famiglia

ispiralya < İt. spiraglio

iskandil < İt. scandagilio

istralya < İt. straglio

kastanyola < İt. kastagnola

kavilya < İt. caviglia

kumanya < İt. compagna

madalya < İt. medaglia

madalyon < İt. medaglione

talimar < İt. taglimare

b) Son seste

Son sesteki /g/ sesi genelde /k/ sesine dönüşmektedir. Düşme olayı daha nadir görülür.

çırı < Far. čerāğ

§ 2. k > Ø

Yan yana gelen ünsüzlerin birincisi veya ikincisi olan /k/ sesi bazen söyleyişte kolaylığı sağlamak üzere düşmektedir.

filiz < Yun. eliks

keş < Far. keşk

madrabaz < Ar.+ Far. matrak bāz

menteşe < Far. bend keşe

meyvehoş < Far. mīve i huşk

1.1.2. GIRTLAK VE BOĞAZ ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ

§ 3. '(ayn) > Ø

Ayn (') sesi Türkçede olmayan, Arapçaya has bir ses olduğu için düşme olayına en sık uğrayan sestir diyebiliriz. Ses düşmesine uğramadığı taktirde ise Türkçedeki yakın sesler ile söylemek, bir uzatmayla karşılaşmak, Türkçenin kendine özgü /ö/ ve /ü/ sesleriyle karşılaşmak gibi ses değişim olaylarını geçirerek

Türkçe içine girmektedir.¹

a) Ön seste

abes < Ar. 'abes

aktar < Ar. 'attār

entari < Ar. 'anterī

heybe < Ar. 'aybe

okka < Ar. 'ukka

ömür < Ar. 'umr

özür < Ar. 'uzr

b) İç seste

kale < Ar. kal'a

nane < Ar. na'na'

rüya < Ar. ru'yā

c) Son seste

Kelime sonundaki "ayn" sesinin düşmesi, bir başka ünlü sese dönüşmesi demektir. Genelde Türkçe ses uyumuna uyan bir ünlü ses konulur. /h/ sesine dönüşü ise nadiren görülür.

cemi < Ar. cem'

¹ ...gırtlak seslerini içeren bir sözcük, ses dizgisinde bu seslerin bulunmadığı bir dile girdiğinde bir ses değişmesine uğrar; o dildeki yakın seslerle söylenilir. Arapçadan alma ilim, mümin, tayin, ömür gibi bir gırtlak kapanma sesi taşıyan sözcüklerin Türkçede uğradığı başkalama, buna örnektir. Arapça ayn sesini içeren ilk sözcük Türkçede ayn yerine eşdeğerli iki /i/ ünlüsüyle ikinci ayn yerine /mûmin/ biçiminde, ilk ünlüsü uzatılarak; üçüncüsü, bu sesi bir uzatmayla karşılayarak /tâin/ biçiminde, dördüncüsüse tipki, kömür ve sömürmek öğelerinde olduğu gibi, Türkçenin kendine özgü /ö/ ve /ü/

nevi < Ar. nev'

rubu < Ar. rub'

tamah < Ar. tama'

§ 4. h > Ø

Arapça veya Farsçada üç çeşit /h/ sesi bulunmaktadır. Bunlardan en sert olan h(χ) dışındaki iki türü /h/ sesi düşmektedir.

a) Ön seste

Fransızca veya İtalyancada sıkça görülen ön seste /h/ sesi düşmesi olayı Türkçede ise o kadar popüler bir ses olayı sayılmamaktadır.

ayazma < Yun. hagiasma

ortanca < Lat. hortensia

ücra <Ar. hücre (χ)

b) İç seste

bedava < Far. bād-havā(⌚)

keriz < Far. kāhrīz

matara < Ar. mithare (⌚)

masat < Ar. müşhaz

narval < Danca. nahrval

pesüs < Far. pīh-sūz(⌚)

salep < Ar. sahleb(χ)

c) Son seste

havra < İbr. hebhrah

peyke < Far. pāygāh (♂)

sahi < Ar. sahīh(♂)

teravi < Ar. terāvīh (♂)

1.1.3. DUDAK ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ

§ 5. f > Ø

‘sf’ ünsüz kümesinin Türkçede bulunmaması /f/ sesinin atılmasına sebep olmuştur.

sünger < Yun. sfungari

§ 6. m > Ø

amca < Ar.+Tr. 'amm +ca

meme < Lat. mamma

§ 7. p > Ø

Aslında çift ünlü /ei/ olan yerde /i/ sesi, ünsüz /y/ sesine dönüştüğü için hece yapısı olarak /p/ sesi olması gereksiz kalmıştır.

greyfurt < İng. grapefruit

§ 8. $v > \emptyset$

/fv/ , /vş/ , /vl/ gibi Türkçeye uygun olmayan ünsüz kümelerin
mülâyim bir yarı ünlü sayılan /v/ sesleri düşmektedir.

af < Ar. 'afv

köşker < Far. kevşger

lahos < Yun. vlahos

olta < Yun. (İt.) volta

1.1.4. DİŞ ÜNSÜZLERİNİN DÜŞMESİ

§ 9. $d > \emptyset$

Farsça veya Arapçanın birleşmiş kelimeleri veya Farsça türemiş kelimelerin
birinci kısmındaki son /d/ sesleri düşmektedir.

beter < Far. bedter

cilbent < Ar + Far. cild bend

dülger < Far. durūd-ger

kâhya < Far. ked-hudā

küncü < Far. kuncud

usta < Far. ustād

§ 10. $n > \emptyset$

Yunanca kökenli kelimelerde çok görülen bir olaydır. Özellikle kelime
sonuna gelen '-on' hecesinde o sesi bir başka ünlü sesine dönüşüp /n/ sesi ise
düşmektedir.

a) İç seste

kundura < Yun. kothurne

tüfek < Far. tufeng

masa < İt. mensa

b) Son seste

karamandola < Yun. karamandulon

kadırga < Yun. khatergon

kestane < Yun. kastanon

labada < Yun. lapothon

lahana < Yun. lahanon

lalanga < Yun. lalangion

muşmula < Yun. mespilon

pırasa < Yun. prason

§ 11. s > Ø

Çoğunlukla Yunanca kökenli kelimelerin en son sesinde meydana gelen olaydır.

helke < Yun. halkos

herek < Yun. kharaks

kepbasti < Yun. skepasti

lamba < Yun. (Fr.?) lampas

lipari < Yun. liparis

poli < Yun. polys
ökse < Yun. iksos
tifo < Yun. typhos
uskumru < Yun. skombros

§ 12. z > Ø

Türkçede kelime sonuna /z/ sesi gelmesinin sakıncası olmadığı halde, /z/ sesinin bazı yabancı kökenli kelimelerde son ses olarak geldiğinde düşme olayı gerçekleştiği görülmektedir.

zorba < Far. zor-bāz
blucin < İng. blue-jeans

1.1.5. AKICI ÜNSÜZLERİN DÜŞMESİ

§ 13. l > Ø

Bu olay için az örnek bulundu. otoray < İng. autorail kelimesinde meydana gelen İngilizcedeki /l/ sesinin çok hafif olmasından kaynaklanan ses düşmesidir.

fanilâ < İt. flanella
otoray < İng. autorail

§ 14. r > Ø

Bu olay çoklukla Batı kökenli kelimelerde meydana gelmektedir. Özellikle İngilizcedeki /r/ sesi hafif bir uzun ünlü gibi duyulduğu için ses düşmesi ile /r/ sesini söylemeyerek orijinal telaffuzu daha fazla yaklaşılmaktadır.

forvet < İng. forward

istingu < İt. stringa

kâgır < Far. kārgir

kirve < Erm. kawor

kumpir < Bulg. krumpir

salya < Yun. salyar

tornistan < İng. turnstern

ülker < Far. rûy-ı kar

zemheri < Ar. zemherīr

§ 15. y > Ø

a) İç seste

Bütün ünsüz sesler içinde en ünlü sese, özellikle /i/ sesine yakın bir ses olan /y/ sesi çoğu zaman başka bir ünlü ile yan yana geldiği zaman düşmektedir.

mutaf < Far. mūytāb

ket < Erm. gayt

sel < Ar. seyl

temiz < Ar. temyīz

b) Son seste

“a” ünlüsünü içeren hecelerde en son /y/ sesi düşmektedir.

çigan < Mac.(Fr.?) cigany

hurra < İng. hurray

maşala < Erm. maşaray

zurna < Far. sūrnāy

1.1.6. HECE SONUNDAKİ ÇIFT ÜNSÜZLERİN BİRİNİN DÜŞMESİ

Kelime sonunda bulunan, Türkçede olmayan ünsüz kümlesinden bir ünsüz sesi düşmektedir. Böylece telaffuz edilmesi zor olan bir ses, terkibi daha kolay ve basit bir sese gelişmiş olur.² Fakat son zamanlarda yabancı kelimelerin etkisi ile eskiden var olmayan çift ünsüzler de kabul edilmektedir.(Bkz.: s.167)

§ 16. k > Ø

keş < Far. keşk

meyvehoş < Far. mīve i huşk

mis < Ar. misk (güzel kokulu bir madde)

§ 17. s > Ø

herek < Yun. kharaks

§ 18. t > Ø

Farsçadaki ‘(e)st’ ile biten bazı kelimelerde son /t/ sesi düşmeye uğramaktadır.

lades < Far.yād est

pes < Far. pest (hafif, yavaş seslerle söylenen)

² İngilizceden Fransızcaya giren kelimeler arasında da bilinen bir ses hadisesidir. Rosbif < İng. roast-beef, sterlin < İng. sterling gibi. (T.İşiwata, 2001:291-292)

§ 19. $y > \emptyset$

ket < Erm. gayt

sel < Ar. seyl

çigan < Mac.(Fr.?) cigany

1.1.7. TEKLEŞME

Türkçede iki aynı ünsüzün art arda gelmesi pek yoktur. Yabancı kelimelerde görülen bu durumu ortadan kaldırmak için en basit yöntem olarak çoğu zaman tekleşme(bir sesin düşmesi) meydana gelmektedir.

§ 20. $bb > b$

lobut < Ar. nebbūt

§ 21. $gg > g$

marangoz < Yun. (İt.?) maraggus

§ 22. $cc(kk) > k$

isteka < İt. stecca

kilise < Yun. ekklesia

kokona < Yun. kokkona

kriko < İt. cricco

plâka < İt. placca

saka < Ar. sakkā (evlere, çeşmeden su taşımıayı iş edinmiş olan kimse)

sinameki < Ar. senā-mekkī

toka < İt. tocca

§ 23. kk > g

İkisi bir sedalı ünsüz “g” sesine dönüştürmektedir.

lağım < Yun. lakkoma

§ 24. ll > l

Çok sayıda İtalyanca kökenli kelime bulunmuştur.

balo < İt. ballo

dolar < İng. dollar

iskarpela < İt.(Lat.?) scarpello

kapela < İt. cappello

karamusal < İt. paramusselli

kılaptan < Ar.+Far. kullāb dān

vidala < İt. vitello

patalya < İt. battella

pelit < Ar. bellūt

pırlanta < İt. brillante

salaş < Mac. szallas

§ 25. mm> m

amca < Ar. amm +Tr.ca

meme < Lat. mamma

§ 26. nn > n

kına < Ar. hinnā

ledün < Ar. ledünn

vana < Lat.(Fr.?) venna

§ 27. pp > p

pupa < İt. poppa

tapa < İt. tappo

üstüpü < Yun. stuppi

§ 28. rr > r

ispir < İt. sbirro

potpuri < Fr. pot-pourri

safra < İt. saburra

saraç < Ar. serrāc

zümrüt < Ar. zumrrud

§ 29. ss > s

haseki < Ar.+far. hässe gitar

pas < İng. pass

yısa < İt. issa

§ 30. tt > t

İtalyanca kelimelerde bulunur. İtalyancada ikiz /t/ sesinden bir önceki

heceye en sert aksan gelmektedir. Türkçelesip ikiz /t/ sesinin birisi düşerken o İtalyan aksanı da düşmektedir.

iskelet < Fr. squelette

kalçete < İt. calketta

kukuleta < İt. cocoletta

lata < İt. cocaletta

parakete < İt. brachetta

piyata(tabağı) < İt. piatto

reçete < İt. recetta

trinketa < İt. trinchetto

§ 31. vv > v

maval < Ar. mevvāl

§ 32. yy > y

Sadece Arapçanın isimden isim yapma eki olan "yyet" ile biten kelimelerinde bulunmaktadır. Arapçanın "yyet" eki, Türkçedeki "-lik" ekinin fonksiyonu taşımaktadır.

keyfiyet < Ar. keyfiyyet

kutsiyet < Ar. kudsiyyet

müdüriyet < Ar. mudīriyyet

§ 33. zz > z

düzine < İt. dozzina

kezzap < Far. tīz-āb

§ 34. Son seste tekleşme

Son sesteki ikiz ünsüzler bazı istisnalar dışında hep tekleşmektedir. Bu, yabancı kelimenin Türkçeleşmesinde bir kural olarak nitelenebilir. /d/ sesi gibi sedalı ünsüzde ise tekleşme ile beraber tonsuzlaşma da meydana gelip bir ünsüz sese dönüşme görülmektedir.

blöf < İng. bluff

bez < Ar. bezz

beysbol < İng. base ball

filiz < Ar. filizz

makas < Ar. mikass

musır < Ar. musirr

raf < Ar. reff

ren (geyiği) < Alm. renn

set < Ar. sedd

serhat < Far. ser hadd

sır < Ar. sirr

zıt < Ar. zidd

zül < Ar. zull

1.2. ÜNLÜLERİN DÜŞMESİ

Ünlü düşmesi, kelimenin bünyesinde bulunan ünlülerden bazlarının söylenmemesi nedeni ile meydana gelen bir olaydır. Dolayısıyla önce konuşma dilinde yaygın kazanarak sonra yazı diline geçtiği düşünülmektedir. Her hecede bir ünlü olduğundan bu olay sonucunda hecenin ünsüzleri öteki hecelere mal olurlar. Ünlü düşmesi, duruma göre kelimenin başında, ortasında ve sonunda olabilmektedir.

Türkçede en yaygın olan ünlü düşmesi ise ek alma durumunda ortaya çıkan düşmedir. “Kayıd” gibi yabancı kökenli bir kelime, Türkçeye geçerken “kayıt” hâlini alır. Böyle bir kelime ünlüyle başlayan ek alındığında “kaydım, kayda, kaydı”, ünlü ile başlayan bir yardımcı fiil getirildiğinde “kaydet-, kaydolun-“ örneklerinde olduğu gibi gene özgün biçimine dönüşür. (Tseng, 2002:30)

Burada bu olay dışındaki yani eksiz halinde düşme olayı geçirmiş kelimeler toplanmıştır. kerteriz < İt. caratareörneğinde Türkçe “kerteriz”in “kerte” sözüyle karıştığı açıktır.(Eren, 1999:234)

§ 35. a > Ø

a) Ön seste

panjur < Fr. abatjur

rakı < Ar. ‘arakī

b) İç seste

buzumca < Far. buzmaca

kartel < İt. caratello

kerteriz < İt. caratare

tekfur < Erm. takavor

tırabzan < Far. darbazīn

tırşe < Far. terāše

c) Son seste

Batı dilleri kökenli kelimelerde çokça örnekleri bulunur. /d/, /v/ sesleri gibi kelime sonuna gelemeyen sedalı ünsüzler sonraki /a/ sesi düştüğünde tonsuzlaşmaktadır.

canfes < Far. canfiza (cān-fezā)

enginar < Yun. anginara

istif < İt. stiva

kırlent < İt. ghirlanda

lagım < Yun. lakkoma

lav < İt. lava

manyat < İt. menaida

palamut < Yun. palamyda

paraçol < İt. bracciola

punt < İt. punta

§ 36. e > Ø

a) Ön seste

kilise < Yun. ekklesia

lastik < Fr. elastique

nar < Far. enār

piskopos < Yun. episkopos

b) İç seste

firkata < İt. fregata

malzeme < Ar. mālezime

maydanoz < Yun. makedonesi

nasıl < Tr.+Ar. ne asl

paydos < Yun. fagetos

safran < Ar. za'feran

sayvan < Far. sāye-bān

voyvoda < Sl. voyevoda

c) Son seste

Çoklukla Batı dilleri kökenli kelimelerde bu olay meydana gelmektedir.

Türkçe dil kuralına göre kelime sonuna gelmeye sakıncası olmayan ünsüzlerden sonraki “e” sesleri düşmektedir.

aft < Fr.(Yun.) aphte

bavul < İt. baule

fosfor < Yun. phosphore

istalagmit < Yun. stalagmite

istalaktit < Yun. stalaktite

istimulator < İt. stimatore

kalyon < İt. galeone

kançılars < İt. cancelliere

mersin < Yun. myrsine

potkal < İt. boccale

salam < İt. salame

serdümen < Far.+İt. ser-timone

§ 37. i > Ø

a) İç seste

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde daha çok örnekleri bulunur. Bazen Farsça sıfat yapma eki ‘i’ de düşmektedir. zırh < Far. zirih kelimesinde Türkçeleştikten sonra sanki yabancı bir kelime gibi son hecede yan yana iki ünsüz ortaya çıkmış.

bakla < Ar. bākilā

imrahor < Ar. emīr i āhūr

ispirto < İt. spirito

kalfa <Ar. halīfe

kilermenı < Far. gil-i ermenī

külçe < Far. kulīce

pişman < Far. peşīmān

sandalye < Ar. sandāliyye

sayfa < Ar. sahīfe

tavla < Ar. tavīle (at ahırı)

tutya < Ar. tūtiyā

zırh < Far. zirih

b) Son seste

İç sesteki örnekler ile farklı olup Batı kökenli kelimelerde çokça örnekleri bulunur. Farsçadaki sıfat yapma eki “î” sesinin hiç ses düşmesine uğramadığı halde oldukça çok Yunanca kelimedede son /i/ sesi düşmektedir. /i/ sesi ile biten Yunanca kökenli kelimelerin Farsça sıfat eki ‘î’li kelimeler ile karışmaması için /i/ sesinin kaldırıldığı düşünülür. Kelime sonuna gelmeye uygun olmayan tonsuzdan biri olan /d/ sesi, sonraki /i/ sesi düştüğünde tonsuzlaşmaktadır.

fener < Yun. phanari

gümruk < Yun. (Lat.?) kumerki

ıhlamur < Yun. phlamuri

iskorpit < Yun. skorpidi

izmarit < Yun. smaridi

karamusal < İt. paramusselli

kerevet < Yun. krevati

kiler < Yun. kellari

kiraz < Yun. kerasi

kundak < Yun. kontaki

kümes < Yun. kumasi

levrek < Yun. lavraki

limon < Yun. limoni

lüfer < Yun. lofari

mantar < Yun. manitari

martin < İt. martini

marul < Yun. marouli

matafyon < İt. matafioni
maydanoz < Yun. makedonesi
mendirek < Yun. mandraki
peksimet < Yun. paksimadi
palamar < Yun. (İt.?) palamari
palamut < Yun. palamudi
piryol < İt. pirioli
sülümen < Ar. suleymānī
sünger < Yun. sfungari

§ 38. o > Ø

Sadece İtalyanca ve Yunancadan örnekler bulunur. Özellikle kelime sonundaki /o/ sesi Türkçe dil kuralına uymadığı için düşmektedir. ‘Urba’ kelimesinde ise ünlünün yeri değişti (göçüşme)

a) İç seste
konşimento < İt. conoscimento
makarna < İt. maccheroni
savla < İt. sagola
tavla < İt. tavola
urba < İt. roba

b) Son seste

Türkçe dil kuralına göre kelime sonuna gelmesinde sakınca olmayan ünsüzlerden sonraki /o/ sesleri düşmektedir. İtalyanca veya Yunanca kökenli

kelimelerde meydana gelmektedir.

fiyonk < İt. fianco

flok < İt. floco

ispir < İt. sbirro

iskarpin < İt. scarpino

kalafat < İt. calafato

kamarot < İt. camerotto

kartel < İt. caratello

kaşkaval < İt. caciocavallo

korsan < İt. corsaro

matiz < Yun. matizo

pinel < İt. pinelo

§ 39. **u > Ø**

Bu olay sadece iç seste bulunmakta ve hep başka bir ses değişmesi olayı ile beraber meydana gelmektedir.

gülle < Far. gulüle

kütüphane < Ar+Far. kutubhāne

kâhya < Far. ked-hudā

pelte < Far. pālūde

safra < İt. saburra

samsa < Far. senbūse

tuğla < Lat. tegula

§ 40. ü > Ø

ciharidü < Far.çehār ü dü

§ 41. Çift ünlünün düşmesi

kaşkaval < İt. caciocavallo

1.3. HECE BİNİŞMESİ (HECE YUTULMASI)

§ 42. Hece binişmesi

Hece yutulması, ünlü ve ünsüzün birleşimi olan bir hecenin düşme olayıdır.

İtalyanca veya Yunanca kökenli kelimelerden çok sayıda örnekler bulunur. kırat < Ar.

kīrāt < Yun. keration örneğinde ise Arapçaya girerken değişmiş.

alay < Yun. alagion

cömert < Far. cevān-merd

çesit < Far. çesīden (tatmak).

dalavere < İt. il dare e l'avere

dimi < Yun. dimiton

fırın < Yun. phournos

fistan < İt.(Lat.?) fustenella

fol < Yun. pholos

güğüm < Yun. kukumion

haseki < Ar.+Far. hāsse gitar

hoyrat < Yun. horyatis

hristiyan < Yun. khristianos

iğrip < Yun. gripes

ırgat < Yun. ergates

iskandil < İt. scandagilio

kalamar < Yun. kalamaron

kaporta < İt. boccaporta

kefal < Yun. kephalos

kırat < Ar. kīrāt < Yun. keration

kiremit < Yun. keramidos

küfe < Yun. kophinos

kukumav < Yun. kukuvagia

kułp < Yun. kolpas

lastikotin < İng. lasting coating

lata < İt. cocaletta

latilocum < Ar. rahatü'l-hulkum

lavta < İt. levatrice

liga < İt. ligare

lombar < İt. rombaglio

manastır < Yun. manasterion

manav < Yun. manavis

masarika < Yun. mesenterion

matiz < Yun. methusos

mayna < İt. ammainape

panayır < Yun. panegryris

pazartesi < Far. bāzār ertesi

pelin < Yun. pelinos

sınır < Yun. sinoron

temel < Yun. temelion

takke < Ar. tākiye

tirfil < Yun. triphyllon

ustunç < İt. astuccio

vaftiz < Yun. vaptisis

zanaat < Ar. sinā‘at

İKİNCİ BÖLÜM

2. SES TÜREMESİ

Ses düşmesi ile beraber ses türemesi de dilde meydana gelen en önemli ses olaylarından biridir. Ses türemesi, bir kelimenin orijinalinde bulunmayan bir sesin o kelimenin Türkçeleşmesiyle birlikte ortaya çıkmasıdır. Bu olay yabancı kökenli kelimeleri özdeştirme sürecinde Türkçedeki söyleyişine uydurmak için kolay söyleme eğilimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Özkan, 2001: 321)

Ses düşmesi olayında olduğu gibi ses türemesi olayında da sesler kelimenin önünde, ortasında ve sonunda türeyebilmekte, türeyen sesler ise hem ünlü hem de ünsüz olabilmektedir.

2.1. ÜNSÜZ TÜREMESİ

Bir kelime içinde aslında bulunmayan bir ünsüzün ön, iç ve son ses olarak belirmesi olayına ünsüz türemesi denir. (Özkan, 2001: 325)

2.1.1. Ön Türeme

§ 1. h türemesi

havlu < Yun. aule

hevenk < Far. āveng

hona < Moğ. ona

§ 2. l türemesi

Türkçede /l/ ile başlayan kelime olmadığı halde başına /l/ sesinin türemesi

ilginç bir olaydır. Büyük ihtimalle kelime başındaki /l/ İtalyanca article'den alınmıştır.
(H.Eren, 1999: 282)

loça < İt. occhio

§ 3. f türemesi

Türkçe kelimelerde esas itibariyle /f/ sesi de yoktur.(Ergin, 2000:.58) Dolayısıyla /f/ sesi türemesi de çok nadiren bulunur. Filiz kelimesi halk ağzında eliz > efliz > filiz gibi gelişmiş (İ.Z.Eyuboğlu, 1988:.124). Buna göre ön seste değil de iç seste “f” sesi türenmiştir.

filiz < Yun. eliks

2.1.2. İç Türeme

§ 4. b türemesi

Dudak ünsüzünün yanlarında türenmektedir.

kepbasti < Yun. skepasti

§ 5. l türemesi

pulluk kelimesinde sanki isimden isim yapma eki ‘-lik’ gibi olmuş.

pulluk < Sl. plug

madreporlar < İt. madrepore

§ 6. m türemesi

bumbar < Far. mubār

§ 7. n türemesi

Bazı kelimelerde ikiz ünsüzün ilki /n/ sesine gelişmektedir. Bu olaya ses başkalaşması denebilir.

lonca < İt. loggia

marangoz < Yun.(İt.?) maraggus

mihenk < Ar. mihekk

panjur < Fr. abat-jour

şamandıra < Yun. şamadura

ustunç < İt. astuccio

§ 8. r türemesi

gergef < Far. kā-gāh

§ 9. t türemesi

İkiz ünsüzün ilki /t/ sesine dönüşür.

potkal < İt. boccale

§ 10. v türemesi

Türkçe dil kuralına uymayan çift ünlü kümlesini gidermek için araya /v/ sesi konulmaktadır. mavi < Ar. mā‘ī örneğinde ise aslında bu “ayn” sesinin “v” sesine değişmesi sayılır.

bavul < İt. baule

ceviz < Ar. cauz

hırdavat < Far.+Ar. hurde āt

kuvars < Alm. quarz

mavi < Ar. mā‘ī

§ 11. y türemesi

Ünsüz türemesinde en yaygın bulunan /y/ sesi türemesidir.

- a) İki ünlünün yan yana gelmesini engellemek amacıyla ile /y/ türemesi meydana gelir.

aksiyom < Fr. axiome

fiyonk < İt. fianco

gardiyán < İt. gardian

ispiyon < Fr. Espion

kadayíf < Ar. katā’if

mayistra < İt. maistro

meyve < Far. mīve

piyasa < İt. piazza

piyano < İt. piano

piyata(tabağı) < İt. piatto

piyes < Fr. Piece

piyon < Fr. pion

viyola < İt. viola

viya < İt. via

- b) /i/ sesinin uzunluğunu vurgulamak için konulmuş “y” sesleri

Sıyga kelimesinde Türkçedeki “s” sesi olmadığını başka ünlü ile ifade etmiş

olabilir.

sıyga < Ar. sīgā

ziynet < Ar. zīnet

zayıf < Ar. za‘īf

c) Türkçede olmayan heceler arasında konulan “y” sesleri.

iskalarya < İt. scalare

kastanyola < İt. kastagnola

poyraz < Yun. boreas

d) Diğerİ

peynir < Far. panīr

2.1.3. Son Seste Türeme

§ 12. h türemesi

Kelimenin sonuna /h/ sesin türemesi aslında Türkçe dil kuralına uymayan bir olaydır. Feriştah kelimesinde isim olan ‘ferişte’ ile ayırt etmek için sıfat olan ‘ferişte’ye “h” sesi konulmuştur.

matah < Ar. meta

feriştah < Far. ferişte

§ 13. k türemesi

Nadir olarak görülen bir olaydır.

pelesenk < Ar. belesan

§ 14. n türemesi

Son hecedeki “g” sesi gırtlak bir ses olduğundan Türkçeye girerken “g” sesine dönüşmüştür ve sonuna “n” sesi de eklenmiştir.

papağan < Ar. babagā

§ 15. r türemesi

kehribar < Far. kehrubāörneğinde son /a/ sesi uzunluğu /r/ sesi türemesi ile korunmaktadır.

madreporlar < İt. madrepaura

kehribar < Far. kehrubā

§ 16. s türemesi

Bu olay ses türeme olmayıp yabancı kelimenin çokluk şeklini bir yanlışlıkla alması ile meydana gelmektedir. ‘domates’, ‘midye’ (< Yun. midi’nin çokluk şekli) kelimesi de aynı örneklerdir. Fakat Türkler için “s” ünsüzü ile biten şekli daha sevilmiş olabilir.

patates < İt. patata

§ 17. t türemesi

Kelime sonuna /t/ sesinin konulması çok nadiren görünür. Sanki Türkçeleştikten sonra bir yabancı dil kuralına uymuş gibidir.

pazvant < Far. pāsbān

§ 18. y türemesi

kopoy < Mac. kopo

§ 19. z türemesi

Türkçede kelime sonunda bulunmayan ünsüz ile beraber bulunması tercih edilen ünsüzler vardır. Bunlardan biri de “z” sesidir.

foroz < Yun. phora

2.2. ÜNLÜ TÜREMESİ

Bazı yabancı dillerde bir hece içerisinde birden çok ünsüz içermektedir. O ünsüzler arasına ünlü ses girmiş olursa daha çok Türkçe hece yapısına uygun durumuna geçmektedirler. Düzensiz hecelerde düzeni bozan çift ünsüzler; kelime başında ise önde, kelime sonunda ise iki ünsüz arasında çoklukla bir dar ünlü türetirler.(Bangoğlu, 1974: 29, 30)

2.2.1. Ön Türemesi

Ön seste ünlü türemesi Türkiye Türkçesinde sıkça rastlanan ses olayıdır.¹

Kelime başına gelen, Türkçe ses yapısına göre aykırı bir ünsüz kümlesini gidermek için kelimelerin ilk ünsüzünün başına bir ünlü getirilir. /e/ ve /o/ sesi türemesine ise sadece eski kelimelerden örnekler bulunmaktadır.

¹ ‘İstasyon’ kelimesi Kazakça, Kırgızca, Tatarca, Türkmençe, Özbekçede hep ‘stanzia’ olup ön seste ünlü türemesi bulunmaz. Türkiye Türkçesi ve Uygurca ‘i’ sesi türemesi söz konusudur. ‘İspanak’ kelimesi ise Kazakça, Kırgızca, Tatarca ‘spinat’tır, Azerice, Özbekçe ve Türkmencede ‘ispanaq’, ‘ismalak’, ‘ismanak’ gibi ünlü türemesi bulunmaktadır. (**Dictionary of the Turkic Languages, 1996**) ‘İskelet’ kelimesi ise Azerbaycan, Başkurt, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen, Uygur Türkçesinde hep ‘skeleton’dir. Sadece Türkiye Türkçesinde ön seste ünlü türemesi söz konusudur. (**Türk Lehçeler**

§ 20. “a” türemesi

abluka < İt. blocco

§ 21. “e” türemesi

Türkçenin de dahil olduğu Ural-Altay dillerinde /r/ ile başlayan kelime yoktur. Bu /e/ sesi /r/ sesinin başlarken bir ağız içindeki hava titreşimden duyulan hafif bir sesi ifade ediyor olabilir.

erişte <Far. rişte

§ 22. “ı” türemesi

Yunanca ve İtalyanca kelimelerden örnekler bulundu. Çoklukla kelime başında gelemeyen ünsüz kümlesi ile özellikle ‘ska’ sesi ile başlayan kelimelerdir.

ığrip < Yun. gripes

ıhlamur < Yun. phlamuri

ıskaca < İt. scazza

ıskala < İt. scala

ıskalaça < İt. scarsa

ıskarmoz < İt. scarmos

ıskarta < İt. scarto

ıspanak < İt.(Lat.?Yun.?) spinatum

ızgara < Yun. skara

§ 23. “İ” türemesi

/i/ türemesinde olduğu gibi bu olay da çoklukla İtalyanca, Fransızca ve Yunanca kökenli kelimelerde meydana gelmektedir. /s/ veya /ş/ ile başlayan ve sonra /t/, /k/ veya /p/ gibi tonsuz ünsüzler ile devam eden Türkçede bulunmayan kelimelerin başına /i/ sesi konulur.

iskalarya < İt. scalare

iskandil < İt. scandaglio

iskarpela < İt.(Lat.) scarpello

iskarpin < İt. scarpino

iskarto < İt. scorto

iskelet < Fr.(Yun.) squelette

iskemle < Yun.(Fr.) skamni

iskorçina < İt. scorzone

iskorbüt < Fr. skorbut

iskorpit < Yun. skorpidi

ispati < Yun. spathi

ispinoz < Yun. spinos

ispir < İt. sbirro

ispiralya < İt. spiraglio

ispirto < İt. spirito

istadya < İt. stadia

istalagmit < Yun. stalagmite

istalaktit < Yun. stalaktite

istasyon < Fr. station

istatistik < Fr. statistique

istavroz < Yun. stavros

isteka < İt. stecca

istif < İt. stiva

istimator < İt. stimatore

istim(islim) < İng. steam

istimara < İt. stimare

istinga < İt. stringa

istirdiye < Yun. ostereidi

istop < İng. stop

istralya < İt. straglio

işkembe < Far. şikenbe

işkence < Far. şikence

ışporta < İt. sporta

izbiro < İt. sbirro

izmarit < Yun. smaridi

§ 24. “o” türemesi

Sadece /r/ sesinden önce türenmektedir. Kelime başındaki /e/ sesi türemesinde göründüğü gibi bu “o” sesi de /r/’yi söylemenin çikan hafif bir sesi ifade ediyor olabilir.² orcik < Erm. rocik örneğinde göçüşme(metathese) sonunda oluşmuştur.

orospu < Far. rūspī

² “r” sesi önünde “o” sesi türemesi Japoncada da görülen bir ses olaydır. oroşıya(Jpn.) < rus(rus.)

orcik < Erm. rocik

oruç < Far. ruze

§ 25. “ö” türemesi

Bu ünlünün yer değişmesi(metatez) ile beraber ortaya çıkmış bir örnektir.

öreke < Yun. röka

§ 26. “u” türemesi

/r/ sesi veya /sk/, /st/ gibi ünsüz kümlesiyle başlayan kelimelerde meydana gelmektedir.³ Türkçede başta /r-/ geçmez. O nedenle başta bir ünlü getirilmiştir.(H.Eren, 1999: 243) usturpa < İt. stropa örneğinde bir arada gelen ‘str’ ünsüz kümlesini bölmek için hem öne hem de arkaya /u/ sesi konulmaktadır.

urba <İt. roba

urup < Ar. rub‘

uskumru < Yun. skombros

uskur < İng. screw

usturpa < İt. stropa

§ 27. “ü” türemesi

/i/ ve /u/ ünlülerini bir kelime içinde bulunduğuunda kaynaşarak /ü/ sesine dönüşmiş olabilir.

üstüpü < Yun.(İt.) stuppi

üşküf < İt. scuffia

³ Japoncada kelime başında /u/ türemesi hep /m/ sesi önünde meydana gelmektedir. ume < Çin. mei(erik), uma < Çin. mā(at) gibi.

2.2.2. İç Seste Türeme

Yabancı kelimelerdeki Türkçede olmayan çift ünsüzlü hecede iki ünsüz arasına herhangi bir ünlü sesin girmesi ile söz konusu heceyi ikiye bölmek ve daha Türkçe bir kelime yapısına yakıştırmak amacı ile meydana gelen bir ses olayıdır. Bu ses hadisesi Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde sayısızca bulunmakta ve yazılışta da ünlü ile yazılmaktadır. Batı dilleri kökenli kelimelerde ise yazılış olarak orijinal şeklini korumakta ama söyleyişte Türkçe hece yapısına uydurularak ünlü ile söylemektedirler. Çoğu zaman da araya “ı, i, u, ü” gibi dar ünlülerini girmektedir.

§ 28. “a” türemesi

/br/, /pl/, /sk/ gibi Türkçede olamayan ünsüz kümlesini içeren kelimelerde “a” türemesi meydana gelmektedir. “a” sesi “ı, i, u, ü” gibi dar ünlülerle kıyaslandığında daha açık bir şekilde söz konusu iki ünsüz arasına girip onları ayırmaktadır. Dar ünsüzler gibi sadece söyleyişte belirmekte olan /a/ sesi bulunmaz; her zaman yazılışta da belirtilmektedir. sahan < Ar. sahn ve sakaf < Ar. sakf örneklerinde normalde /ı/ sesinin geldiği yere /a/ sesi türetilmiş.

alabora < İt. albura

lafazan < Far. lāf-zen

paraçol < İt. bracciola

parakete < İt. brachetta

palaska < Mac., Sl. ploska

sahan < Ar. sahn

sakaf < Ar. sakf

tırabzan < Far. darbazīn

§ 29. “e” türemesi

Türkçede az rastlanan bir ses olaydır.⁴ Menderes < Yun. maindros
örneğinde /d/ den sonra /r/ sesinin gelmesini engellemek için /e/ sesi girmiş olabilir.

kerevet < Yun. krevati

menderes < Yun. maindros

peştemal < Far. puştmał

pezevenk < Far. pejvend

teneşir < Far. ten-şūy

zebella < Ar. zballā‘i

§ 30. “ı” türemesi

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki ünlü türemesinde en çok görülen ünlü ses de /ı/ sesidir. Ünlüler içinde en müphem, en kısa ses olduğundan orijinal sesini pek bozmadan söyleyişte kolaylığı sağlamaktadır. Pırlanta ve pırasa gibi kelimelerde ilk ünlünün yeri ve ses değişmiş.

hışım < Far. hiṣm

kayıp < Ar. gayb

kayısı < Far. kaysī

kazıl < Ar. gazl

⁴ Malezya dilinde ise yanyana gelen ünlüler arasına Türkçedeki dar ünlü yerine /e/ sesi getirilmektedir. (**T. Ishiwata, 2001: 309**)

setor < İng. store

kelab < İng. club

mandıra < Yun. mandra

marsıvan < Far. merzbān(merzebān)

mısır < Ar. misr

nasıl < Tr.+Ar. ne asl

nısif < Ar. nisf

pırlanta < İt. brillante

pirasa < Yun. prason

sıfır < Ar. sifr

tifil < Ar. tifl

§ 31. “ı” türemesi

/i/ sesi türemesine, ünlü türemesinde çokça örnek bulunur. En çok türeyen sestir demek mümkündür. pirina < Yun. pyrinörneğinde ilk üç ünsüzden ortadaki /y/ sesi benzeri ünlüye dönüştü. tornistan kelimesi ise İngilizce olmasına rağmen sanki “-istan” ekli Farsça bir kelime gibi gelişmiştir.

centilmen < İng. gentleman

filinta < Alm. flinte

hiciv < Ar. hecv

kereviz < Far. kerefs

lacivert < Far. lācverd

lehim < Ar. lahm

mendirek < Yun. mandraki

nahiv < Ar. nahv

kelinik < İng. clinic

nakit < Ar. nakd
nesiç < Ar. nesc
padişah < Far. pādshāh
pilâki < Yun. plaki
pirzola < İt. brisiola
pirina < Yun. pyrin
rehin < Ar. rehn
remil < Ar. reml
remiz < Ar. remz
şilem < İng. slam
tornistan < İng. turnstern

§ 32. “u” türemesi

/kl/ /tb/ /pl/ /hm/ /str/ gibi ünsüz kümlesini bölmek amacı ile meydana gelmektedir. /u/ ünlüsü veya /o/ ünlüsünün bulunan kelimelerinde /i/ sesi yerine /u/ sesi türemektedir. Usturpa < İt. stropaörneğinde üç ünsüzün yanyana gelmesini engellemek için “o” sesinin yeri değişmiştir.

havuz < Ar. haud
kuluçka < Sl. kločka
kuruş < Alm. groschen
kulüp < İng. club
kutup < Ar. kutb
nutuk < Ar. nutk
pulluk < Sl. (Alm.) plug

tohum < Far. tuhm

torun < Erm. torn

tulumba < İt. tromba

usturpa < İt. stropa

§ 33. “ü” türemesi

Özellikle /r/ veya /l/ sesi yanında bu türeme olayı bulunmaktadır. küstere < Yun. ksystra örneğinde orijinalinde yan yana gelen altı ünsüzden ibaret tek heceli kelime idi. Ünlü türemesi ve ünsüz düşmesi ile Türkçenin hece yapısına uygun duruma getirilmiştir.

küstere < Yun. ksystra

ömür < Ar. 'umr

özür < Ar. 'uzr

sülüs < Ar. suls

mühür < Ar. muhr

2.2.3. Son Seste Türeme

Kelimenin son sesindeki türemeye, ön veya iç sesteki türemelere göre çok daha az örnekler bulunur. Türkçede bir kelimenin ünlü ile bitmesinin şart olmaması veya pek sevilmemesi buna sebep olarak düşünülür.⁵ Buna ters olarak İspanyolca gibi kelime sonunda sıkça ünlüün geldiği bir dilde ise bu olayın çok yaygın olduğu bilinmektedir.⁶

⁵ Japoncada bütün heceler bir ünlü ile biter. Ünsüz ile biten hece ve kelime hiç bulunmaz. Dolayısıyla Japoncada hiç istisnasız olarak ünsüz ile biten bütün yabancı kökenli kelimelere bir ünlü konulmaktadır.

⁶ İngilizceden İspanyolca'ya geçen kelimelerdeki son seste ünsüz türeme örnekleri:

§ 34. “a” türemesi

pırazvana < Far. birāzbān

palanka < Mac. palank

§ 35. “e” türemesi

zincifre < Ar. zincefr

§ 36. “ı” türemesi

servi < Far. serv

§ 37. “ı” türemesi

Bazı < Ar. ba‘z kelimesinde “Ayn” sesinin etkisi ile /ɪ/ sesi türenmiş.

bazı < Ar. ba‘z

tipki < Ar. tibk

reportero < İng. reporter

balasto < İng. balast

panfleto < İng. pamphlet

malta < İng. malt

lancha < İng. lanch

bote < İng. boat

packete < İng. packet (**T. İshiwata, 2001: 301**)

2.3. HECE TÜREMESİ

§ 38. Hece türemesi

Yalnız bir ünlü veya ünsüz ile kalmayıp bir hecenin tümünün türemesi olayına hece türemesi denir. Hece düşmesi(haboloji) ile kıyaslandığında örnek sayısı azdır. kastar < Ar. kasrörneğinde “kasar > kastar” dissimilation’u sonunda olduğu anlaşılıyor.(H.Eren, 1999:.216)

davlumbaz < Ar.+Far. tabl bāz

dümbelek < Far. donbek

kastar < Ar. kasr

limaki < İt. lima

pençik < Far. penc

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BAŞKALAŞMASI (DEĞİŞMESİ)

Ses başkalaşması bir sesin yerini başka bir sese bırakması hadisidir. Türkçe kelimelerde olduğu gibi yabancı dillerden alınmış kelimelerde de bu olay vuku bulmaktadır. Yabancı kelimenin Türkçedeki ses uyumuna aykırı yerlerinde daha çok görülmekte olan bu olay, bir yabancı kelimenin Türkçeye adapte edilirken ne denli orijinal şeklärinden uzaklaştığını da göstermektedir.

Bununla birlikte başkalaşmalar genellikle benzeşme(assimilation) sebebiyle meydana gelmektedir. Benzeşme; bir gramer birliği içinde yan yana gelen veya aralıklı olarak bir arada bulunan iki sesten birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzetmesidir. (Özkan, 2001:342)

3.1. ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI

3.1.1. TONLULAŞMA

Tonsuzlaşmaya kıyasla daha az örnek bulunmaktadır. Özellikle son seste tonlulaşma olayı /z/ sesi dışında hiç bulunmamaktadır.

§ 1. ç > c

Esas olarak Türkçede /c/ sesi bulunmadığından bu gelişmeyi gösteren kelimelerin sayısı da çok sınırlıdır.

a) Ön seste

cihar < Far. çehār

cips < İng. chips.... İngilizcedeki telaffuzu ‘çips’dir.

cop < Far. çūb

b) İç seste

/n/ sesi bir sonraki tonsuz ünsüzü tonlulaştıracaktır.

gonca < Far. gonçe

tabanca < Far. tamānça

§ 2. f > v

Batı Türkçesindeki /v/ sesi ünlüye kayan hafif bir ses gibi oluşmakta ve f/v arası fonetik benzerliğini kaybetmektedir. Az örnekler bulunmasından dolayı bu sebepten ortaya çıktığını düşünmek mümkündür.

kavaf < Ar. haffāf

kereviz < Far. kerefs

kevgir < Far. kef-gīr

gavur < Ar. kāfir

§ 3. h > ğ

/h/ sesinin /ğ/ sesine dönüşmesinden önce ilk ünlü /i/nin /a/ sesine dönüştüğü ihtimal dışı değildir.

zağara < Ar. zihāre

§ 4. k > g

Batı Türkçesinin özelliklerinden biri olan k > g gelişmesi sadece Türkçe

kelimelerde kalmadan yabancı kelimeleri de etkilemektedir.

a) Ön seste

Bazı kelimeler k > g değişmesi ile beraber a > e ünlü başkalaşması da geçirmektedir.

gamsele < İt. capuzzo

gavur < Ar. kāfir

gazino < İt. casino

gergef < Far. kā-gāh

geriz < Far. kāriz

göbel < Yun. khopili

gonder < Yun. kontari

güğüm < Yun. knukunmi

b) İç seste

/n/ sesi gibi tonlulaştırıcı ünsüzden sonra gelen veya ünlü arasında kalan /k/ sesleri /g/ sesine dönüştürmektedir.

allafranga < İt. alla franca

engizisyon < Fr. inquistion

ızgara < Yun. skara

mangal < Ar. mankal

manga < İt. banco (banko)

palanga < İt. palanco (palanko)

salyangoz < Yun. saliankos

sigorta < İt. sicurta(sikurta)

§ 5. p > b

Çoklukla İtalyanca veya Yunanca kelimelerinde kelime başındaki ses tonlulaşmaktadır. İç sesteki tonsuzlaşmada söz konusu ses yanında tonsuzlaştırıcı /r/, /m/ gibi ünsüz veya ünlü ses bulunur. Arapçada p/b arası ses farkı olmadığından Arapça kökenli kelimeler için bu kural uygulanamaz.

a) Ön seste

babafingo < İt. papafingo

badiç < Erm. patič

bastika < İt. pasteca

bezelye < İt., Yun. pisello

boca < İt. poggia

burgata < İt. purgata

b) İç seste

debboy < Fr. depot

göbel < Yun. khopili

gübre < Yun. kopria

lamba < Yun. lampas

kokbit(kokpit) < İng. cockpit

kubat < Erm. kopit

küspe < Far. kusbe

pabuç < Far. pāpūş

sübye < İt. zupya

tahtabos < Far. tahte-pūş

zıbın < İt. zipon

§ 6. s > z

s > z başkalaşması tonlulaşma içinde en çok görülen gelişmedir. Zamk <

Ar. samgörneğinde Arapçadaki sād sesi “z” olarak ifade edilmiş olabilir.

a) Ön seste

zahter < Ar. sa‘tar

zamk < Ar. samg.... Arapçadaki sād sesi “z” olarak ifade edilmiş olabilir.

zanaat < Ar. sinā‘at

zengin < Far. sengīn

zerzevat < Far. sebze vāt

zımpara < Far. sunpāre (sumpare)

zifos < Yun. siphnos

zurna < Far. sūr-nāy

b) İç seste

Burada /s/ sesinin sonrasında ünlüün etkisi ile /z/ye dönüştüğü düşünülebilir. Ünlü uyumuna uygun olmayan /io/, /au/ gibi çift ünlüün bulunduğu yerde de bir önceki tonsuz ünsüzünün tonlulaştığını görüyoruz. Kiraz <Yun. kerasiörneğinde s/ ve /i/ birleşip bir tonlu ünsüz olmuştur.

pirzola < İt. brisiola

bezelye < İt, Yun. pisello

ızgara < Yun. skara

izmarit < Yun. smaridi

kazak < Fr. casaque

kiraz < Yun. kerasi

kirizma < Yun. keirisma

mavzer < Alm. mauser

maydanoz < Yun. makedonesi

mezura < İt. misura

pazvant < Far. pāsbān

c) Son seste

Türkçede kelimenin en sonuna gelebilen tonlu ünsüzlerden biri de /z/ sesidir.

Bu sebepten başka tonlu ünsüzlere göre oldukça çok /z/ sesi örneği bulunur.

armuz < Yun. armos

kavanoz < Yun. kaukos

kereviz < Far. kerefs

kolyoz < Yun. kolios

körfez < Yun. kolpos

kurnaz < Far. kurnās

matiz < Yun. methusos

melez < Ar. meles

moloz < Yun. molos

omuz < Yun. omus

paçoz < Yun. patsos

papaz < Yun. pappas

poyraz < Yun. boreas
ispinoz < Yun. ispinos
salyangoz < Yun. saliankos
takoz < Yun. thakos
tonoz < Yun. tholos
vaftiz < Yun. vaptisis
yakamoz < Yun. giakkamos

§ 7. **t > d**

Batı Türkçesinin önemli özelliklerinden biri olan ön seste t/d değişmesi yabancı kökenli kelimelerde pek az bulunan bir olaydır. /t/ sesinin sedalaşmasının çoğu zaman Türkçe kelimeler içinde gelişliğini ibraz etmektedir.

a) Ön seste

Kelime başındaki t/d meselesi eski imlâ dolayısıyla tereddüde düşülecek bir nokta vardır: Arap harflerinde /t/ için iki harf mevcuttur. Bunlardan /te/ ـ harfi Türkçede umumiyetle ince kelimelerde, /ti/ ـ harfi ise d'ye dönmiş olduğu muhakkak bulunan kelimelerde de bir imlâ tarzı olarak eski yazı terk edilinceye kadar kullanmıştır. Yani eski yazında “ti” hem “t”, hem de “d” seslerinin karşılığı olarak yazılmaktaydı.(Ergin, 2001:91) Davul < Ar. tabl örneği Arapçadaki /t/ sesinin Türkçe ile aynı /t/ olmadığını gösterir. Türkiye Türkçesinde tonlulaşan dut kelimesi doğu Türkçesinde hâlâ ‘tut’tur.

dara < İt. tara
davul < Ar. tabl
demirhindi < Far. tamr-i hindi

denk < Çin. teng

dudu < Far. tūtī

dut < Far. tut

dümen < İt. timone

b) İç seste

Çoklukla iki ünlü arasındaki veya tonlulaştırıcı ünsüzün (/n/, /r/ gibi)

yanındaki /t/ sesi /d/ sesine dönüştürmektedir

çardak < Far.+Ar. çārtāk

fidan < Yun. phyton

kundak < Yun. kontaki

kadana < Mac. kotona

kadayif < Ar. katā'if

kadife < Ar. katīfe

kadırğa < Yun. khatergon

madrabaz < Ar +Far. matrak bāz

madik < Erm. matik

paydos < Yun. fagetos

pide < Yun. pita

serdümen < Far., İt. ser timone

vida < İt. vite

vidala < İt. vitello

3.1.2. TONSUZLAŞMA

Tonsuzlaşma Türkçenin kendi kelimelerinden daha çok dile girmiş yabancı kelimelerde görülen bir olaydır. Son seste /b/, /c/, /d/ ve /g/ gibi tonlu ünsüzler bulunan bütün yabancı kelimeler Türkçeye girince Türkçe söyleyiş kuralına uyarak otomatik olarak tonsuzlaşmaktadır. Onun için ‘sayısızca’ örnek bulunabilmektedir.

§ 8. b > p

a) Ön seste

İtalyanca kökenli kelimelerin çok olması dikkat çekicidir. Bunun İtalyancada “b” sesinin patlayıcı denilebilecek kadar sert şekilde telaffuz edilmesi ile ilgili olması ihtimal dışı değildir. Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşan Farsça ve Arapça kelimelerin bazıları (Paha, patlican, pazar v.s.) başka Türkik dillerde (Özbekçe, Uygurca, Türkmençe v.s.) ise orijinal şeklini korunmaktadır.

pafta < Far. bāfte

paha < Far. behā

pamcar < Erm. banjar

papağan < Ar. babagā

paraçol < İt. bracciola

patalya < İt. battella

patiska < İt. batista

patlıcan < Ar. bādincān

payam < Far. bādem

paytak < Ar. baydak

pazar < Far. bāzār

pazen < Fr. basin
pazı < Far. bāzū
pelesenk < Ar. belesān
pelit < Ar. bellūt
pes < Far. bes
pezevenk < Erm. bozawag
pirazvana < Far. birāzbān
pirinç < Far. birinc
pirzola < İt. brisiola
piyango < İt. biyango
pot < Alm. boot
pota < Far. bote(pūte?)
potin < Fr. bottinine
potkal < İt. boccale
poyraz < Yun. boreas
pranga < İt. branca
pusula < İt. bussola
put < Far. but
putperest < Far. but-perest

b) İç seste

İç sesteği gelişmesi ise kelime yanında bulunan tonsuz ünsüzlerin etkisiyle olmaktadır. Karpuz < Far. harbūz, kerpeten < Ar. kelbetān gibi sedalı ünsüzün bir sonraki sesinin tonsuzlaşması nadiren görülen bir gelişmedir.

ba) Yanındaki tonsuz ünlüünün etkisiyle tonsuzlaşma

apsent < Fr. absinthe

apsis < Fr. Lat. absis

cephe < Ar. cebhe

haspa < Ar. hasba

ipham < Ar. ibhām

ipka < Ar. ibkā

iptal < Ar. ibtāl

iptida < Ar. ibtidā

iptila < Ar. ibtilā'

iptizal < Ar. ibtizāl

ispir < İt. sbirro

kelepçe < Far. kelebçe

kelepser < Far. kelebser

kıptî < Ar. kibtī

kispî < Ar. kisbī

küspe < Ar. kusbe

kütüphane < Ar.+Far. kutubhāne

lapçın < Far. lab-çin

mahpus < Ar. mahbūs

mapus < Ar. mahbūs

müphem < Ar. mübhēm

müptelâ < Ar. mübtelā

müptezel < Ar. mübtezel

müspet < Ar. müsbet

nispet < Ar. nisbet

nispî < Ar. nisbî

panjur < Fr. abatjur

rapten < Ar. rabtan

rençper < Far. rençber

şüphe < Ar. şubhe

tephir < Ar. tebhîr

tespih < Ar. tesbîh

tespit < Ar. tesbît

tıpkı < Ar. tıbk

zapt < Ar. zabt

bb) Sedali ünsüzün yanında tonsuzlaşma

aptal < Ar. abdâl

karpuz < Far. harbûz

kerpeten < Ar. kelbetân

kopça < Mac. kumbiça

ropdöşambr < Fr. robe de chambre

saparta < İt. sabordo

trampa < İt. tra-ambo

bc) Ünlü arasında tonsuzlaşma

Maşrapa kelimesi “Şarap”tan türenmiş olabilir.

papağan < Ar. babagā

labada < Yun. lapothon

saparta < İt. sabordo

maşrapa < Ar. maṣraba

c) Son seste

Sonu /b/ sesi ile biten bütün yabancı kelimeler hemen istisnasız olarak /p/ sesi olmaktadır.

§ 9. c > ç

Düzenlerin tonsuzlaşmasında olduğu gibi c > ç gelişmesi de daha çok kelime ve hece sonlarında meydana gelmektedir. Ön ses ve iç seste ise çoklukla /c/den sonra dar ünlü ile devam eden hecede gerçekleşen bir gelişmedir.

a) Ön seste

çeyiz < Ar. cihāz

çıma < İt. cima

çift < Far. cift, cuft

çifte < Far. cufte

çilingir < Far. cilānger

çorap < Far. curab < gorab

çul < Ar. cūl

çuval < Far. cuvāl

çuvaldzı < Far. cuvāl dūz

b) İç seste

içtima < Ar. ictimā‘

hançer < Far. hancer

hançere < Ar. hancere

pençe < Far. pence

pençik < Far. “Penc”den

şırpençe < Far. şīr-pence

c) Son seste

Türkçede son seste bulunmayan ünsüzlerin biri de /c/ olduğundan burada da yabancı kelimelerde son seste bulunan bütün /c/ sesleri tonsuzlaşmaktadır.

burç < Ar. burc

briç < İng. bridge

gelmiç < Far. gelmic(gelmuc)

güllaç < Far. gulāc

hariç < Ar. hāric

hercümerç < Far. herc u merc

hurç < Ar. hurc

intaç < Ar. intāc

istihraç < Ar. istihrāc

istimzaç < Ar. istimzāc

mahreç < Ar. mahrec

mefluç < Ar. meflūc

miraç < Ar. mi‘rāc

muhtaç < Ar. muhtāc

mündemiç <Ar. mundemic

münderiç < Ar. munderic

mürevviç < Ar. murevvic

nesiç < Ar. nesc

pirinç < Far. birinc

rayiç < Ar. rāyic

revaç < Ar. revac

saraç < Ar. serrāc

zaç < Ar. zāc

zevç < Ar. zevc

§ 10. **d > t**

Türkçe kelimeler içinde d < t gelişmesi çok fazla gözükmemektedir. Ancak söz konusu olan yabancı kökenli kelimelerde d > t gelişmesi daha çok görülmektedir.

a) Ön seste

/d/ sesi ile başlayan ve ilk ünlüsü düz ve geniş (/a/, /e/) olan kelimelerde daha çok meydana gelen bir olaydır. /d/ sesinin geniş ünlü ile beraber telaffuz edildiğinde daha patlayıcı olması ile ilgilidir diye düşünülür.

tabak < Ar. debbag (tabaklama işini yapan, sepiçi, debbağ)

tahra < Far. dehre

tane < Far. dāne

tarçın < Far. dārçīn

tellâk < Ar. dellâk

tellâl < Ar. dellâl

tellâliye < Ar. dellâliye

tentene < Fr. dentelle

terzi < Far.(Ar.?) derzī

teskere < Far. deskere

testere < Far. destere

testi < Far. destī

tezgah < Far. dest-gāh

tirpan < Yun. drepame

tolga < Moğ. doğulğa

tortu < Far. durdī

b) İç seste

İç sesteği d > t tonsuzlaşmasında “d” sesinden bir sonraki tonsuz ünsüz etkisiyle gerçekleşen örnekler, b>p tonsuzlaşmasındaki durum ile kıyaslandığında daha nadir bulunur.

ba) Yanındaki tonsuz ünlünün etkisiyle tonsuzlaşma

aptal < Ar. abdâl

hüthüt < Ar. hudhud

kelepçe < Far. kelebçe

kılaptan < Ar.+Far. kullâb dân

kutsiyet < Ar. kudsîyyet

mastar < Ar. masdar (fiilin -mek / -mak veya -ma/ -me ekleri alan

ve isim gibi kullanılan şekli.)

matmazel < Fr. mademoiselle

metfen < Ar. medfen

methal < Ar. medhal

miktar < Ar. mikdār

manyat < İt. menaida

menteşe < Far. bend keşə

tezgahtar < Far. tezgāhdār

bb) Yanındaki ses tonlu olduğu halde tonsuzlaşma

cetvel < Far. cedvel

çörten < Erm. jordan

dretnot < İng. dreadnought

hentbol < İng. hand ball

horanta < Far. horende

lavanta < İt. lavanda

limonata < İt. limonada

lokanta < İt. lokanda

muştı < Far. mujde

papatya < Yun. papadia

patlıcan < Ar. bādincān

patrone < İt. padrone

paytak < Ar. baydak

saparta < İt. sabordo

satranç < Far.sadrenç

tente < İt.tenda

bc) Türkçede (veya Farsça ve Arapçada) çok görülen “t” ile biten

kelime yapısına uydurulması

iskorpit < Yun.skorpidi

izmarit < Yun.smaridi

kırlent < İt.ghirlanda

kiremit < Yun. keramidos

palamut < Yun. palamyda

palamut < Yun.palamudi

peksimet < Yun.paksimadi

c) son seste

‘Bad’ gibi çok az bulunan istisnaları dışında yabancı kelimelerde son seste bulunan bütün “d” sesleri tonsuzlaşmaktadır. Set<Ar.sedd, şet<Ar.şedd gibi kelime sonundaki ikiz ünsüzlerde bir “t”ye gelişmektedir.

damat < Far. dāmād

mevcut < Ar.mevcūd

stant < İng. stand

limitet < İng. limited

medet <Ar. meded

§ 11. g > h

Yabancı kelimelerdeki gırtlak ünsüzü /g/nin tonsuzlaşması örneği az bulunur.

bahçe < Far. bāğçe

harar < Ar. girār

piruhi < Rus. pirogi

§ 12. g > k

a) Ön seste

Burada dikkatimiz çeken /e/ ünlüsü ile beraber ‘ge’ hecesi oluşturanlardan hiç tonsuzlaşmamasıdır. Demek ki ünlü /e/ sesinin, /g/ sesi özelliğini koruyarak /k/ sesi ile karıştırılmaması için bir işlev taşıdığı düşünülebilir.

kâh < Far. gāh

kalbur < Ar. girbāl

kalinis < Yun. galinis

kaloş < Yun. galoş

kalyon < İt. galeone

kanca < İt. gancio

kangren < Fr. gangrene

kavga < Far. gavga

kayar < Ar. giyar

kayıp < Ar. gayb

kazevi < Ar. gazevi

kazıl < Ar. gazl

ket < Erm. gayt

kılıf < Ar. gilāf

kırlent < İt. ghirlanda

kıl < Far. gil

kilim < Far. gilīm

kireç < Far. gireç

kirde < Far. girde

kızır < Far. gizīr

kofana < Yun. guofouna

kodoş < Erm. godoş

kostak < Far. gustah

kotan < Erm. gut'an

koz < Far. goz

koza < Far. güze

kösele < Far. gosāle

köşe < Far. gūše

köşebent < Far. gūše bend

kulampara < Ar.+Far. gulām pāre

kuruş < Alm. groschen

kümbet < Far. gunbed

küstah < Far. gustah

küşade < Far. guşāde

küşat < Far. guşād

küşayış < Far. guşāyis

b) İç seste

Türkçede “g” sesi hem kelime sonunda hem hece sonunda gelmemektedir.

ahenktar < Far. āhengdār

çakal < Far. şagal

haseki < Ar.+Far. hāsse gitar

köşker < Far. kevşger

peyke < Far. pāygāh

portakal < Fr. portugal

sekban < Far. seg-bān

firkata < İt. fregata

c) Son seste

Türkçenin dil kuralına göre kelimenin sonuna gelen bütün /g/ sesleri, /k/ sesi olmaktadır. Fakat ‘sinagog’ gibi az sayıda istisnalar da mevcuttur.

ahenk < Far. āheng

buldok < Fr.(İng.?) bulldog

cenk < Far. ceng

gülbank < Far. gul-bāng

leylek < Far. legleg

madik < Erm. madig

merek < Erm. madag

mühresenk < Far. muhre-seng

pik < İng. pig

pulluk < Sl.(Alm.) plug

renk < Far. reng

tabak < Ar. debbag

zamk < Ar. samg

zikzak < Fr. zigzag

§ 13. ng > k

/ng/ sesi günümüz Türkçesinde şiveler dışında görülmemekte olan bir sestir.

Çoğu zaman ahenk < aheng, renk < reng gibi ng>nk değişmesi geçirir.

fişek < Far. fişeng

nardenk < Far. nārdang

tüfek < Far. tufeng

tüfekhane < Far. tufeng-hāne

§ 14. j > §

Tonsuzlaşmada az rastlanan bir olaydır.

muştı < Far. mujde

§ 15. v > f

Türkçe kelimelerde esas itibariyle /f/ sesi de yoktur.(Ergin, 2001:58) Türkçe kelimeler içindeki /f/ sesinin bir kısmı /v/ sesinin tonsuzlaşması sonucu meydana gelmektedir. Bu v > f başkalaşması yabancı kelimelerde de bulunmaktadır. Fakat /v/ sesi kelime sonuna da gelebilen ünlü sesi olduğu için (otoklav < Yun.otoclave), d > t veya b > p değişmesinde olduğu gibi çok örnek de bulunmamaktadır.

detektif < İng. detective

fesleğen < Yun. vasilikon

istif < İt. stiva

saffet < Ar. safvet

tekfur < Erm. takavor

turfanda < Far. tervende

valf < İng.(Fr.?) valve

§ 16. z > s

Türkçede kelime sonuna bulunabilen az tonlu ünsüzlerden biri olan /z/ sesi başka tonlu ünsüzlere göre az sayıda tonsuzlaşmaktadır. Buradaki /z/ seslerinden Arapça kökenli olanların bazıları Türkçede olmayan /z/(zhal) sesleri içermektedir.

a) Ön seste

safran < Ar. za'feran... Sadece Türkçede kalmadan dünyanın çoğu dillerinde “safran” olmuştur.

sathıcan < Ar. zat'ul cenb

sokak < Ar. zukāk

sübye < İt. zupya

b) İç seste

Bazı kelimelerde /r/ sesinden sonraki /z/ sesi /s/ sesine dönüşmektedir.

aksaita < Ar. ahz u i'ta

canfes < Far. canfiza(cān-fezā)

forsa < İt. forza
ıstırar < Ar. iztirar
izbiro < İt. sbirro
kandelisa < İt. kandelizza
marsıvan < Far. merzbān
orsa < İt. orza
piyasa < İt. piazza

c) Son seste

Almanca z (/ts/) sesi Türkçedekinden çok farklı olup /s/ sesine daha yakındır.

kuvars < Alm. quarz

3.1.3. DAMAK ÜNSÜZLERİNİN BAŞKALAŞMASI

§ 17. g > ğ

Arapça ve Farsçadaki gırtlak /g/, Türkçeleştiğinde /ğ/ sesi olmaktadır.

ağnam < Ar. āgnām

ağraz < Ar. agraz

ağustos < Lat. augustos

ağyar < Ar. agyār

boğada < İt. bigatta

ciger < Far. cīger

coğrafi < Ar. cugrāfi

dağ < Far. dag (kızgın bir demirle vurulan damga, nişan)

debbağ < Ar. debbāg

dimağ < Ar. dimāg

diriğ < Far. dirīg

ferağ < Ar. ferāg

fotoğraf < Fr. fotograf

iğrip < Yun. gripos

kağıt < Far. kāgaz, kāgiz

leğen < Far. legen

mağara < Ar. magāre

mağaza < Fr. magasin

nağme < Ar. nagme

namağlup < Far. Ar. nā-maglūb

papağan < Ar. babagā

segmen < Far. segbān

tebellüğ < Ar. tebellug

tebliğ < Ar. teblīg

tığ < Far. tīg

tuğla < Lat. tegula

yağma < Far. yagmā

§ 18. **k > ğ**

/g/ sesinin /ğ/ sesine dönüşmesi ile farklı olup /k/ sesinin /ğ/ sesine dönüşmesi Yunanca ve İtalyanca kökenli kelimelerde daha çok meydana gelmektedir.

ağda < Ar. akīde

fesleğen < Yun. vasilikon

güğüm < Yun. kukumion

poğaça < İt. focaccia(fokaçcia)

oğusa < Yun. lokhusa

siğle < Yun. sikla

§ 19. k > h

Yunanca kökenli kelimelerden örnek bulunur.

anahtar < Yun. anoikter

harharyas < Yun. karcharias

§ 20. kh > h

Yunanca ve Ermeniceye özgü /kh/ sesleri de normal /h/ sesine dönüşmektedir.

herek < Yun. kharaks

hora < Yun. khoreia

hoşur < Erm. khoşar

huni < Yun. khoni

§ 21. h > k

Türkçe kelimelerde aslı olarak /h/ sesi yoktur(Ergin, 2001:58). Onomatope dışında Türkçe kelimelerdeki /h/ sesleri Batı Türkçesinin ilk zamanlarında /k/ sesinden gelişmiştir. Sonra Eski Anadolu Türkçesi döneminde tekrar /h/ sesine

dönüşmüştür kelimeler de bulunmaktadır. Demek Türkçede k > h, h > k başkalaşması devamlı olarak sürdürmektedir ve bazı yabancı kelimeler de bundan etkilenmektedir.

a) Ön seste

kalfa < Ar. halīfe

karpuz < Far.(Fr.)? harbūz

kavaf < Ar. haffāf

kaygana < Far. hayagīna

kına < Ar. hinnā

kumbara < Far. humbere

b) İç seste

aksaita(aksata) < Ar. ahz u i'tā

maskara < Ar. mashara

muska < Ar. nusha

rastık < Far. rāsuht

c) Son seste

çark < Far. ḡerh

kostak < Far. gustax(h)

mutfak < Ar. matbah

yardak < Far. yar-dih

zırnik < Far. zirnīh

§ 22. g > v

g > v gelişmesine aslında ġ>w>v değişmesi denilmektedir. (Banguoğlu, 2000: 77)

savla < İt. sagola

vardiya < İt. guardia

§ 23. g > y

g > y gelişmesinde ilk önce /g/ sesinin /ğ/ sesine dönüştükten sonra /y/ sesine geliştiği düşünülebilmektedir. Fakat “yalı < giali”örneğinde /g/ sesinin /ğ/ sesine dönüşmesi imkânsızdır. /g/ sesi düşmesinden sonra ikinci aşaması olarak kalan /i/ sesinin /y/ sesine dönüştüğü ihtimali daha yüksektir. ‘yalı’ kelimesinde baştaki “g” düştükten sonra “i” sesi “y”ye dönüşmüş olabilir.

alay < Yun. alagion

marya < Yun. margia

paydos < Yun. fagetos

yalı < Yun. giali

yakamoz < Yun. giakkamos

3.1.4. TONSUZ KARŞILIĞI OLMAYAN ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI

§ 24. I > r

Bazı araştırmacılar bu olayı benzeşmezlik(ayrılaşma) olarak nitelemektedir.¹

¹ Benzeşmezlik(dissimilation, dissimilation, dissimilation) adı verilen değişme, dilde benzeşme olayının tam tersi olarak bir eğilimle oluşur. Her dilde görülen bu değişmeye Lat.deki peregrinus

kalbur < Ar. *girbāl*

kerpeten < Ar. *kelbetān*

körfez < Yun. *kolpos*

lombar < İt. *rombaglio*

§ 25. $r > l$

bilâder < Far. *birader*

çalpara < Far. *çārpāre*

dülger < Far. *durūd-ger*

gerdel < Yun. *khardari*

kalbur < Ar. *girbāl*

kehlibar < Far. *kehrubā*

latilocum < Ar. *rahatü'l-hulkum*

lombar < İt. *rombaglio*

lomboz < Rum. *Rombo*

maşala < Erm. *maşaray*

melhem < Ar. *merhem*

pırnal < Yun. *prinari*

tırtıl < Erm. *t'rt'ur*

tulumba < İt. *tromba*

'hacı' sözcüğü örnek gösterilebilir. Halk Lat.sinde pelegrinus'a dönüßen sözcük Fr.da pelerin, İt.da pellegrino olmuştur. Burada /r/ sesini yinelemekten kaçılmış, /r/ seslerinden ilki /l/ye döndürülmüştür.(D. Aksan, 2000:50)

§ 26. r > n

korsan < İt. corsaro

mundar < Far. murdar

§ 27. y > r

Farsça kökenli kelimelerde örnekleri bulunur.

çamaşır < Far. çāmeşūy

çeyrek < Far. cār-yek

teneşir < Far. ten-şūy

§ 28. n > m

Bu iki geniz ünsüzü çok yakın sesteş olmalarından birbirine karışmaktadır.

a) Ön seste

merdiven < Far. nerdubān

mintan < Far. nīm-ten

muska < Ar. nusha

b) İç seste

Çoğu zaman /n/ sesi yanındaki /b/ veya /p/ gibi dudak ünsüzünün etkisi ile /m/ sesine gelişmektedir. Bu olay Türkçeden başka birçok dilde de görülen bir ses olayıdır.² Timsah kelimesi /n/ sesinin yanında dudak ünsüzü olmadan /m/ sesine gelişen tek örnektir. Tuman < Far. tunban örneğinde /n/ sesi ve /b/ sesinin birleşmesi ile sonunda /m/ sesi meydana gelmiştir

² Mesela ‘İstanbul’ söyleyişte ‘İstambul’ diye teraffuz edilebilir.

cambaz < Far. cān-bāz
dümbelek < Far. donbek
gambot < Ing. gunboat
ışkembe < Far. şikenbe
kamber < Ar. kanber
kümbet < Far. gunbed
memba < Ar. menba‘
pembe < Far. penbe
tambura < Ar. tanbūre
tamburī < Ar. tanburī
tembel < Far. tenbel
timsah < Ar. tinsāh
tömbeki < Far. tenbākū
tuman < Far. tunban
zampara < Far. zenpāre
zembil < Ar. zinbīl
zumba < Far. zunbe
zimpara < Far. sunpāre

c) Son seste

berlam < Fr. merlan
pim < Ing. pin

§ 29. m > n

nodul < Yun. modul

suntırıcı < Far. sumterāš

zangoç < Erm. zamgoc

§ 30. n > l

“n” sesi ve “l” sesi de dilin ucunu ağızdaki aynı yere temas ettirerek çıkarılan seslerdir. Dolaysı ile telaffuzları da çok yakındır.

iskemle < Yun.(Fr.?) skamni

lobut < Ar. nebbūt

lodos < Yun. notos

lostromo < İt. nostromo

patlıcan < Ar. bādincān

§ 31. l > n

tentene < Fr. dentelle

tonoz < Yun. tholos

3.1.5. DUDAK ÜNSÜZLERİNİN BAŞKALAŞMASI

§ 32. b > m

Ön seste b>m gelişmesi daha çok geniz ünsüzü /n/ ile kapanan hecelerde olmaktadır. Bir çeşit uzaktan benzeşme(Banguoğlu, 2000:85) denebilen bu olay Türkçe kelimelerde daha yaygın olmaktadır.

a) Ön seste

mahana < Far. behāne

makara < Ar. bekere, bekkāre

manga < İt. banco

menekşe < Far. benefše

menteşe < Far. bend keşe

meşe < Far. bīše

b) İç seste.

Geniz ünsüzü /n/ ve dudak ünsüzü /b/nin birleşmesi ile bir /m/ sesi meydana gelmektedir. tuman < Far. tunbanörneğinde /m/ ve /b/ sesinin birleşme sonucu olarak /m/ sesi ortaya çıkmış olabilir.

pamuk < Far. panbuk.

samsa < Far. senbūse

segmen < Far. seg-bān

tuman < Far. tunban

§ 33. **m > b**

Batı Türkçesindeki m>b gelişmesine paralel olarak bazı yabancı kelimelerde de aynı gelişme söz konusudur. Fakat Türkçe kelimelere göre örnek sayısı azdır.

berlam < Fr. merlan

bumbar < Far. mubār

muşamba < Ar. müşamma‘

tabanca < Far. tamānça

§ 34. m > v

Farsça “vardana” başındaki “v-“ Türkçede “m-” ye çevrilmiştir.(Eren, 1999:292)

merdane < Far. vardāna (Erkeğe yakışır biçimde, mertçe, yiğitçe)

§ 35. b > v

Batı Türkçesinin özelliklerden biri olan b > v gelişmesi Türkçe kelimelerle kalmayıp yabancı kelimeleri de etkilemektedir.

ayva < Far. ābia

çerviş < Far. čerbiş

çevik < Far. čābuk

davlumbaz < Ar.+Far. tabl bāz

davul < Ar. tabl

havra < İbr. hebhrāh

kevel < Far. kabel

marsıvan < Far. merzbān

merdiven < Far. nerdebān

palavra < İsp. palabra

pazvant < Far. pāsbān

pırazvana < Far. birāzbān

sayvan < Far. sāye-bān

varil < Fr. baril

voli < Yun. bole

zıvana < Far. zubāne

§ 36 b > f

çirkef < Far. čirk-āb

fırça < Yun.bourtsa

hoşaf < Far. huş-āb

mutaf < Far. müytāb

safra < İt. saburra

zencefil < Ar. zencebīl

§ 37. f > p

a) Ön seste

paydos < Yun. fagetus

pogaça < İt. focaccia

b) İç seste

Kepçe < Far. kefçeörneğinde /f/ sesi arkasındaki patlamalı ünsüz olan /ç/

etkisi ile /p/ye gelişmiştir.

aspur < Ar. usfur

kepçe < Far. kefçe

§ 38. p > f

körfez < Yun. kolpos

köftün < Erm. kopton

vaftiz < Yun. vaptisis

§ 39. p > m

p > m gelişmesinin aslında p>b>m değişmesi olma ihtimali vardır.

çırakma < Far. čerāg-pa

gamsele < İt. capuzzo

muşmula < Yun.(İt.?) mespilon

§ 40. v > m

kukumav < Yun. kukuvagia

§ 41. v > p

Bu olayın da v > b > p gibi geliştiği düşünülür. Yanındaki /s/ sesi yüzünden /b/ sesi tonsuzlaşmaktadır.

kispet < Ar. kisvet

§ 42. v > y

Yarı ünlü olan /v/ sesi daha /i/ sesine yakın olan yarı ünlü /y/ sesine gelişmiş.

sanayı < Ar. sanāvi‘

3.1.6. AYRİŞMA (DİSSİMİLATION)

Sesteşler arasında bir de benzeşmenin tam ziddi olan bir gelişmeye rastlanır.

Bu olay boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın olan sesteşlerden birinin başka bir boğumlanma noktasına atlayarak benzerinden uzaklaşmasıdır. Bu ses olayı Türkçe kelimelere nispetle yabancı kelimelerde daha çok meydana gelmektedir.(Bangoğlu, 1974:.87)

§ 43. ç > k

kalçete < İt. calketta

§ 44. d > c

mercimek < Far. merdumek

§ 45. d > y

payam > Far. bādem

kâhya > Far. ked-hudā

§ 46. d > z

palûze < Far. pālūde

§ 47. f > h

ıhlamur < Yun. phlamuri(flamuri)

§ 48. h > f

gergef < Far. kā-gāh

softa < Far. sūhte

§ 49. h > y

maytap < Far. māhtāb

sayfa < Ar. sahīfe

§ 50. k > t

kezzap < Far. tīz-āb

haydut < Mac. hajduk

tere (yağı) < Far. kara(yağı)

§ 51. j > z

pezevenk < Far. pejvend

zangoç < Erm. jamgoç

§ 52. k < y

maydanoz < Yun. makedonesi

§ 53. s > t

matkap < Ar. miskab

§ 54. t > s

kalas < Rom. galati

§ 55. t > k

aktar < Ar. 'attār

kapuska < Rus. kapusta

patiska < İt. batista

3.1.7. DAĞILMA

Ayrışmanın bir türü de dış ünsüz seslerinin birbirine değişmeleridir. Buna dağılma (decomposition) adını verilir.(Banguoğlu, 1974: 88)

§ 56. c > §

keleş < Ar. kalac

kişniş < Far. kişnīc

§ 57. j > c

Farsça ve Fransızcada olduğu halde Türkçede bulunmayan /j/ sesi, bu dillerden alınma olduğu halde Türkçede söyleşileri sırasında özellikle halk dilinde ve ağızlarında /c/ ye döner.(D.Aksan, 2000: 30)

candarma < Fr. jandarma

caz < İng. jazz

cazbant < İng. jazz band

cip < İng. jeep

cockey < İng. jokey

cunta < İsp. junta

blucin< İng. blue-jeans

§ 58. j > ç

çermik > Erm. jermuk

§ 59. s > c

ortanca < Lat. hortensia (bir bitki adı)

§ 60. s > ç

a) Ön seste

çiriş < Far. sirīṣ

b) İç seste

İtalyanca örneklerden bulundu.

ıskalaça < İt. scarsa

laçka < İt. lasca

reçine < İt. resina

salça < İt. salsa

§ 61. s > §

a) Ön seste

şırınga < İt. siringa

şilem < İng. slam

b) İç seste

Çoklukla Türkçede olmayan ünsüz kümlesi içindeki /s/ sesi /ş/ sesine dönüşmektedir (/sp/ /sk/ /st/ /ss/ gibi). Alışılmayan ünsüz kümlesi hızlı telaffuz edildiğinde normal /s/ sesinden daha çok /ş/ sesine yakın duyulmaktadır.

abaşo < İt. abasso(abbasso)

çarşı < Far. čār-su

işporta < İt. sporta

katavaşya(katavasya) < Yun. katavasia

küpeşte < Yun. koupasti

frişka < İt. fresco

manışka < İt. manesc(k)o

muşmula < Yun. mespilon

piştov < İt. < Çekçe. pistol

§ 62. § > ç

Bu olay Farsça kökenli kelimelerde çok görülmektedir.

a) Ön seste

çakal < Far. şagāl

çam < Ar. şam

çeltik < Far. şeltūk

çoban < Far. şoban(çūbān)

çorak < Far. şorag

çorba < Far. šorbā

b) Son seste

kalıç < Ar. kālūṣ

pabuç < Far. pā-pūṣ

smaç < İng. smash

suntıracı < Far. sumterāṣ

§ 63. § > s

basar < Ar. başarı (göz, ileriyi görme, algılama yetisi.)

masat < Ar. müşhaz

§ 64. § > z

çerez < Far.(Yun.) çareş

§ 65. z > c

conta < İt. zonta

§ 66. z > ç

s/ç değişmesinde de olduğu gibi İtalyancadan örnekler bulunur.

barça < İt. barza

çapa < İt. zappa

çinko < İt. zinco

iskorçina < İt. scorzone

kalçın < İt. kalzino

3.1.8. SESTEŞ OL MAYAN ÜNSÜZLERİN BAŞKALAŞMASI

Sesteş olmayan sesler arasında da ses başkalaşması olayı meydana gelmektedir. Bunun sebebini tespit etmek hemen imkânsızdır. Belki de basit bir gelişme değil de 3-4 aşamadan geçtiği düşünülebilir.

§ 67. b > r

zerzevat < Far. sebze vāt

§ 68. d > k

pezevenk < Far. pejvend

§ 69. f > k

menekşe < Far. benefše

§ 70. h > b

cümbür cemaat < Ar. cumhūr cema'at

§ 71. f > k

menekşe < Far. benefše

§ 72. l > y

Yan yana gelen iki /l/ sesinin biri bazen /y/ olmaktadır. l > y ses gelişmesi Fransızcada sıkça görünülmekte olan ses değişimlerinden biridir. (F. de Saussure, 1998: 61)

balya < İt. balla

balyemez < İt. ballamezza

sardalye < İt. sardella

yavaşa < Far. labasa

§ 73. l > v

piştov < İt. < Çekçe. pistol

§ 74. p > k

karanfil < İt. paranchino örneğinde İtalyanca “paranchino”nun Türkçede “karanfil” (güzel kokulu bir çiçek) sözcünün baskısı altında biçim bakımından değişikliğe ugradığı anlaşılıyor. (H.Eren, 1999: 210)

karamusal < İt. paramusselli

karanfil < İt. paranchino

§ 75. r > y

Türkçede kullanılan “beygir” biçiminin birinci hecesindeki r > y değişmesi benzeşmezlik(dissimilation) sonunda oluşmuştur.(H.Eren, 1999: 49)

beygir < Far. bārgīr

§ 76. t > l

islim(istim) < Ing. steam

§ 77. t > m

madımak < Erm. matutak

§ 78. v > l

zerdeçal < Far. zerde çāv

pastal < Bulg. postav

şarampol < Slv. şarampow < Mac. sorompo

zerdeçal < Far. zerde-çāv

§ 79. y > g

leylek < Far. legleg

§ 80. y > k

tekke < Ar. tekye

§ 81. y > l

lades < Far. yād est

§ 82. z > t

Kağıt kelimesi doğu Türkçesinde “kagaz” şekli korunmaktadır.

kağıt < Far. kagaz, kagiz

3.1.9. TÜRKÇEDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER VEYA ÜNSÜZ ÇATIŞMASININ BAŞKALAŞMASI

3.1.9.1. ÜNSÜZ ÇATIŞMASI

Türkçe ünlü sayısı açısından dünyanın başka dillerinden zengin olurken ünsüz sayısı açısından ise tam ortadadır ve ünsüz kümlesinin çeşidi olarak bazı dillere kıyasla çok eksik kalmaktadır.

Kelime ve hece başında çift ünsüzün bulunmaması ile beraber, kelime ve hece sonunda her çeşit çift konsonant değil, ancak şu çift konsonantlar bulunabilir.(Ergin, 2001:67)

lç,lk,lp,lt(ölç, silk, kalk, alp, gibi)

nç, nk, nt(sevinçi, denk, zonklamak, ant gibi)

rç, rk, rp, rs,rt(sürç, ürk, kork, sarp, pars, yırt gibi)

st (üst gibi)

şt (hişt gibi)

Bu sebepten Almancada 24³, İngilizcede 19⁴ çeşit tek heceli kelime olurken

³ Almancada bir heceli kelime için 24 şekil mevcuttur.(**Gengogaku Daijiten, 1989: 1198**)

1.V:E(yumurta) 2.VK:in (içinde) 3.VKK:Art(çeşit) 4.VKKK:Obst (meyve) 5.VKKKK:Ernst (ciddi) 6.VKKKKK:impfst(koruyucu aşısı yapmak>ikinci şahs şekli) 7.KV:da(orası) 8.KVK:Tor (kapı) 9.KVKK: Bild (resim) 10.KVKKK: Furcht (korku) 11.KVKKKK:Harbest (güz) 12.KVKKKKK: kampfst (savaşmak>ikinci şahs şekli) 13.KKV:Schnee (kar) 14.KKVK:Brot (ekmek) 15.KKVKK: Schrank(dolap) 16.KKVKKK:Brunst (arzu) 17.KKVKKKK:schrumpft (kırışmak>3.şahs şekli) 18.KKVKKKKK: chrumpfts (kırışmak > 2.şahs şekli) 19.KKKV: Stroh (saman) 20. KKKVK:stramm (düzenli) 21.KKKVKK:Strand (plaj) 22.KKKVKKK: Strumpf (çorap) 23.KKKVKKKK pfropfst (kapatmak 2.şahs şekli) 24. KKKVKKKKK

⁴ 1.V :a 2.VK:in 3.VKK:ant 4. VKKK : inks 5.VKKKK:asks 6.KV: ma 7.KKV:spa 8.KKKV 9.KVK:pin 10.KKV:spin 11.KKKVK:split 12.KVKK:pink 13. KVKKK:meets 14.KVKKKK:jinxed 15. KKVKK:spilt16. KKVKKK:spanks 17. KKVKKKK:twelfths 18.KKKVKK: sprint 19.KKKVKKK:strands(**Nichi-ei hikakugogaku nyuumon, 1987: 153**)

Türkçede sadece 1.V 2.VK 3.VKK 4.KV 5.KVK 6.KVKK şekli olmak üzere toplam 6 çeşit ile sınırlı kalmaktadır. Türkçeye giren yabancı kelimelerdeki ünsüz kümlelerinin (çift konsonantlar) kimi olduğu gibi adapte edilmekte, Türklerin telaffuzda zorluk çeken sesler ise Türkçede mevcut olan sesler ile değiştirilmektedir. Türkçede görünmeyen şekilde sıralanan ünsüz kümlesinin bazıları ise bir ünsüz olarak gelişmektedir.

3.1.9.1.1. Kabul Edilen Ünsüz Çatışması

§ 83. Adapte edilmiş yabancı kelimenin ünsüz kümlesi

Türkçeye kabul edilip, artık normal sayılan ünsüz kümleler şunlardır: (Bir anlamda Türkçe alıntı kelime sayesinde fonetik bakımından da zenginleştirilmiştir.)

1) bl

fabl < Fr. fable

2) br

bravo < İt. bravo

ropdöşambr < Fr. robe de chambre

3) dr

drama < İt. dramma

dragon < Fr. dragon

drenaj < Fr. drenaj

dripling < İng. dribbling

4) fl

flaş < İng. flash

flüt < Fr. flûte

5) fr

frikik < İng. free-kick

frank < Fr. franc

fresk < Fr., İt. fresque

6) gl

glasnost < Rus. Glasnost

global < Fr. global

7) gr

farngri < Yun. fangri

gram < Fr. gramme

gres < Fr. graisse

grup < Fr. groupe

8) hn

sahn < Ar.sahn

9) hr

mihr < Ar. mehr

10) ht

baht < Far. baht

11) kl

kliring < Ing. clairing

klişe < Fr. cliché

klozet < Ing. closet

12) kr

kredi < Fr. credit

kral < Sl. kral

kriz < Fr. crise

13) ks

faks < Ing. fax

fikstür < Ing. fixture

fokstrot < Ing. fox trott

14) lç

felç < Ar. felc

15) ls

vals < Fr. valse

16) ns

rezidans < Fr. residence

nüans < Fr. nuance

17) pl

plastik < Fr. plastique

platform < Fr. plate-forme

plevra < It. pleura

18) pr

espri < Fr. esprit

printer < Ing. printer

profesyonel < Fr. professionnel

19) ps

forseps < Fr. forceps

20) pt

zapt < Ar. zabt

21) rf

harf < Ar. harf

22) rg

morg < Fr. morgue

23) rh

zırh < Far. zirih

24) rj

oberj < Fr. auberge

25) rm

form < Fr. forme

26) rz

ferz < Far. ferz

27) sk

skandal < Fr. scandale

skeç < İng. sketch

risk < Fr. risque

28) sl

slogan < İng. slogan

slayt < İng. slide

29) sm

smaç < İng. smash

smokin < İng. smoking

30) sn

snop < İng. snob

31) sp

spor < Fr. sport

sponsor < İng. sponsor

spot < İng. spot

32) şk

aşk < Ar. aşk

33) tm

ritm < Fr. rythme

34) tr

transport < Fr. transport

tren < Fr. train

trilion < Fr. trillion

nötr < Fr. neutre

35) tv

tvist < Fr. twist < Ing. twist

36) vç

zevç < Ar. zevc

37) vk

tomahavk < Ing. tomahawk

sevk < Ar. sevk

zevk < Ar. zevk

mafevk < Ar. ma-fevk

38) vt

fevt < Ar. fevt

mevt < Ar. mevt

nakavt < Ing. knock out

39) yt

laytmotif < Alm. leitmotiv

40) yz

gayz < Ar. gayz

41) zk

rızk < Ar. rízk

42) zm

goşizm < Fr. gachisme

faşizm < Fr. fascisme

43) Bazen de telaffuz etmesi zor olan ünlü kümlesi olmasına rağmen sadece uzmanlar arasında kullanılan bir kelime ise orijinal yazılışı muhafaza edilmektedir. Mnemotekni kelimesinde ‘mne’ hecesinin nasıl okunduğu belli olmadığı halde öyle kalmıştır.

mnemotekni > Fr. mnemotechnie

44) üçüz ünsüz

Üç ünsüzden ibaret bir ses de mevcuttur.

konrplak < Fr. contreplaqué

megahertz < Fr. magahertz

santrfor < İng. centfore

santrhaf < İng. centrhalf

3.1.9.1.2. Ünsüz Kümlelerin Ses Değişmesi

Türkçede olmayan, Türkler tarafından telaffuz edilmeyen sesleri içeren bir yabancı kelime Türkçeye girdiğinde ses değişimine ugramak zorundadır.

§ 84. *bh* > *v*

havra < İbr. hebhrah

§ 85. *kh* > *k*

mastika < Yun. mastikhe

tekne < Yun. tekhne

§ 86. *sf* > *s*

sünger < Yun. sfungari

§ 87. *st* > *z*

Eskiden ‘st’ sesinin /z/ sesi olarak telaffuz etmesi tercih edilmiştir.

Günümüzde ise ‘komünist’, ‘idealist’ kelimelerinde olduğu gibi alışılmış bir ünsüz kümlesi olmaktadır.

tezgah < Far. dest gah

çaparız (isim) < Far. çep u rāst

çapraz (sifat) < Far. çep u rāst

egzoz < İng. exhaust

§ 88. *st* > ç

“st” sesi birleşim olarak “ç”ye dönüşmiş olabilir

kraliçe < Sl. kralista.

§ 89. sz > s

salaş < Mac. szallas

§ 90. ts > ç

Türklerin telaffuzda zorluk çekenceği tipik bir sestir. Rusçadaki /tʃ/(ts) sesi Türkçede olmadığı için hep benzer telaffuz olan “ça”ya dönüştürülmüş.

çar < Rus. tzar

çağanoz < Yun. tsaganos

çetele < Yun. tsetula

doçent < Alm. dozent

fırça < Yun. bourtsha

paçavra < Yun. patsavra

paçoz < Yun. patsos

§ 91. th > d

badya < Yun. batheia

kundura < Yun. kothurne

labada < Yun. lapothon

§ 92. th > t

ispati < Yun. spathi

matiz < Yun. methusos

tonoz < Yun. tholos

§ 93. Türkçede olmayan ünsüz kümlesi etrafında ünlü sesinin yer değişmesi

tirfil < Yun. triphyllon

turpan < Yun. drepame

torba < Far. tobra

3.1.9.2. YAZILIŞ MESELESİ (SAHTE ÜNSÜZ ÇATIŞMASI)

Bazı yabancı kelimeler Türkçe harf sistemine geçerken yazılış olarak orijinal sesleri yansıtılmış şekilde yazılmaktadır. İki ünsüz ile yazılan, ama aslında Türkçedeki bir ünsüz sesi ile karışlanabilen ses de mevcuttur. Mesela orijinalde /ch/ veya /tch/ diye yazılp /ç/ sesi ile okunur(/c/h/değildir). Bunun gibi sesler ünsüz çatışması olarak algılanmazdır. Aslında aynı ses olduğundan imlâ değişmesi demek daha uygundur.

§ 94. ch(İngilizce) > ç

çartır < İng. charter

çek < İng. check

dispec < İng. dispatch

ketçap < İng. ketçup

skeç < İng. sketch

§ 95. che (Fransızca)> §

floş < floche

klişe < Fr. cliche

§ 96. ck > k

bek > İng. back

çek < İng. check

dok > İng. docke

§ 97. ph> f

aft < Fr., Yun. aphte

küfe < Yun. kophinos

tifo < Yun. typhos

§ 98. sh > §

flaş < İng. flash

§ 99. que < ke

iskelet < Fr. squelette

istatistik < Fr. statistique

3.1.10. İKİZ ÜNSÜZÜNLER

§ 100. İkiz Ünsüzden Birinin Başkalaşması

Kelime içinde iki aynı ünsüzün yan yana gelmesi de Türkçede söz konusu değildir. Bunu gidermek için ses düşmesi yoluyla beraber ses başkalaşması yolu da

seçilmektedir.

balya < İt. balla

bezelye < İt.(Yun.) pisello

boğada < İt. bigatta

dripling < İng. dribbling

gabya < İt. gabbia

ıskaca (ıskaca) < İt. scazza

kanaviçe < İt. canovaccio

kapan < Ar. kabbān

kebe < İt. Yun. cappa

mansap < Ar. munsabb(mansabb)

muço < İt. mozzo

muşamba < Ar. müşamma‘

paraçol < İt. bracciola

patalya < İt. battella

piyasa < İt. piazza

police < İt. polizza

potkal < İt. boccale

saçula < İt. sassola

ustunç < İt. astuccio

tandır < Ar. tannūr

taraça < İt. terazza

§ 101. Ses Değişmesi Sonucunda Ortaya Çıkan İkiz Ünsüzler

Bazı Arapça veya Farsça kelimelerinde ses değişmesi geçirdikten sonra tesadüfen ikiz ünsüz olmaktadır.

fosseptik < Fr. fosse septique

debboy < Fr. depot

kezzap < Far. tīz-āb

tekke < Ar. tekye

gülle < Far. gulūle

molla < Ar. mevlā

takke < Ar. tākiye

3.2. ÜNLÜLERİN BAŞKALAŞMASI

Türkçe başka dillere göre ünlü türü açısından zengindir ve 8 ünlü arasında çeşitli sebeplerle başkalaşmalar olabilmektedir.

Türkçe için ünlü uyumuna sahip bir dil olmasından dolayı ünlü başkalaşmasını da kolaylıkla kabul eden bir dildir demek mümkündür

Türkçedeki ünlü uyumunun yabancı kelimelere uygulanması olan benzeşme (Özkan, 2001:343) ise ünlü başkalaşmasının önemli faktörlerindendir. Benzeşmeyi sese göre ayırttırdığımızda aşağıdaki gibi benzeşmenin 6 çeşidi olduğu anlaşılmaktadır:

3.2.1. DARLAŞMA

Darlaşma a, e, o, ö gibi geniş ünlülerin dar ünlüye ses gelişmesi demektir.

Ön damak ünsüzleri(g, ğ, y), dış ünsüzleri (d, l, n, t, r, s, ş, z) ve dudak ünsüzlerinin (f, m, v) çevrelerindeki ünlüler darlaştıracı etkiye sahip olduğu bilinmektedir.(Banguoğlu, 1974: 73)

§ 102. a > i

çırçıır < Ar. carcar

fitık < Ar. fatk

hımhım < Ar. hamhame

hızar < Far. harās

kılıf < Ar. gilāf

kımlı < Ar. qaml

menkibe < Ar. menkabe

zıkkım < Ar. zakkūm

§ 103. e > i

a) İlk hecede

aa) İlk harfte

imrahor < Ar. emīr-i āhūr

incir < Far. encīr

ispalya < Fr. espalier

ispiyon < Fr. (İt.?)espion

ab) İlk ünlüde

çimbali < İt. cembalo

çimento < İt. cemento

cihar < Far. çehār

civan < Far. cevān

filika < İt. feluca

fitil < Ar. fetīl

frişka < İt. fresco

hiciv < Ar. hecv

kilise < Yun. ekklesia

kilit < Far. kelīd (<Yun. kleidi)

kiraz < Yun. kerasi

kiremit < Yun. keramidos

mihr < Ar. mehr

pişman < Far. peşīmān

rica < Ar. recā

simit < Ar. semīd

sinameki < Ar. senā-mekkī

şimşir < Far. şemşīr

tiftik < Ar. teftīk

tirit < Far. terīd

tırşe < Far. terāşe

vido < İt. vedo

zifir < Ar. zefir

b) İç hecede

balina < İt.(Fr.?) balena

bastika < İt. pasteca

bezirgân < Far. bāzergān

manışka < İt. manesc(k)o

patika < Bulg. pateka

torrido < İng. torpedo

zincifre < Ar. zincefr

c) Son hecede

voli < Yun. bole

§ 104. o > u

a) İlk hecede

dubara < Far. do-bāre

fulya < İt. foglia

huni < Yun. khoni

hurda < Far. horde

kubat < Erm. kopit

kubur < Moğ. qobūr

kuka < Yun. koka

kukuleta < İt. cocoletta

kułp < Yun. kolpas

kumanda < İt. (Fr.)comando

kumpas < Fr. compas

kundak < Yun. kontaki

kundura < Yun. kothurne

kurdele < İt. cordella

muço < İt. mozzo

pruva < İt. prova

pusula < İt. bussola

ruba < İt. roba

tulumba < İt. tromba

tumba < İt. tombo

turta < İt. torta

b) İç hecede

abluka < İt. abloco

piruhi < Rus. pirogi

tekfur < Erm. takavor

usturpa < İt. stropa

c) Son hecede

armuz < Yun. armos

horoz < Far. horus

lotus < Lat. Yun. lotos

navlun < Yun. navlon

uskumru < Yun. skombros

3.2.2. DÜZLEŞME

Düzleşmede “o, ö, u, ü” gibi yuvarlak ünlülerin düz ünlüye geçişini söz konusudur. Bu değişikliğe büyük ölçüde dış ünsüzlerinin sebep olduğu düşünülmektedir.

§ 105. o > a

Bu gelişmeyi geçiren kelimelerin çoklukla İtalyanca olması dikkat çekicidir. İtalyancadaki /o/ sesinin Türkçedekinden daha geniş ve açık şekilde söylemenmesi ile alakalı olabilir diye düşünülmektedir.

a) İlk hecede

haham < İbr. hohma

kadana < Mac. kotona

pastav < Bul. postav

b) İç hecede

iskarto < İt. scorto

metazori < Yun. me to zori

pırasa < Yun. prason

saparta < İt. sabordo

tombala < İt. tombola

c) Son hecede

“borda, fonda, tumba” gibi Türkçeleştikten sonra ünlü uyumu bozulmakta

olan kelimeler mevcuttur.

borda < İt. bordo

fidan < Yun. phyton

flavta < İt. flauto

fonda < İt. fondo

frişka < İt. fresco

ıskarta < İt. scarto

iskarpela < İt.(Lat.?) scarpello

ispiralya < İt. spiraglio

kapela < İt. cappello

kasara < İt. cassero

kumanda < İt. comando

lahana < Yun. lahanon

manga < İt. banc(k)o

manışka < İt. manesc(k)o

mayistra < İt. maistro

numara < İt. numero

palanga < İt. palanc(k)o

pırasa < Yun. prason

saparta < İt. sabordo

tapa < İt. tappo

trampa < İt. tra-ambo

trinketa < İt. trinchetto

tumba < İt. tombo

vidala < İt. vitello

§ 106. ö > e

öreke < Yun. röka... Yer değişmesi demek de mümkündür.

§ 107. u > i

/i/ sesi Türkçe dışında Çince, Korece gibi bazı dillerde de bulunan bir ünlüdür. /u/ sesinin /i/ sesine dönüşmesi o kelimenin tam Türkçeleştirildiğini göstermektedir. /f/ sesi veya /z/ sesi gibi ünsüzlerden sonraki /u/ seslerinde /i/ sesine gelişme olayı çokça görülmektedir. Fırın, fistık gibi kelimelerde iki ünlü de aynı şekilde değişmiştir.

a) Ön hecede

findık < Far. funduk(< Yun.pontikos)

fırın < Yun. furun

fırsat < Ar. fursat

fistık < Ar.(Far.piste) fustuk

fistikî < Ar. fustuki

fişkı < Yun. phuski

hırdavat < Far.+Ar. hurde āt

kılaptan < Ar.+Far. kullāb dān

mızıka < İt. musica

zıkkım < Ar. zakkūm

zımba < Far. zunbe

zımpara < Far. sunpāre

zıvana < Far. zubāne

zımba < Far. zunbe

b) İç hecede

fırtına < İt. fortuna

madımkı < Erm. matutak

şadırvan < Far. şadurvān

c) Son hecede

ahır < Far. ahur

bahadır < Far. <Moğ. bahadur

cadı < Far. cā-dū

camız < Ar. cāmūz

çamaşır < Far. çāmeşūy

çarşı < Far. cār sū

çuvaldız < Far. cuvāl dūz

dadı < Far. dādū

harın < Ar. harūn

kakım < Ar. kākum

kalıç < Ar. kālūş

mazı < Far. māzū (servigillerden, yaprakları almasıık ve küçük dallanan bir süs bitkisi)

nasır < Ar. nāsūr

nışadır < Far. (Ar.?)nişādūr

paldım < Far. pāldum

pazı < Far. bāzū

sandık < Ar. sandūk

satur < Ar. sātur (et kesmeye, kemik kırmaya yarayan ağır ve enli bir tür

bıçak.)

3.2.3. GENİŞLEME

Genişlemede /i/, /u/ gibi dar ünlülerin /e/, /o/ gibi geniş ünlüye geçiş söz konusudur. Bu değişiklikte büyük ölçüde yanlarındaki ünlülerinin etkisi sebep olmaktadır. Bazı kelimelerde aslında darlaştırıcı olan diş ünsüzünün yanında genişleme meydana gelmektedir.

§ 108. i > e

a) İlk hecede

dev < Far. dīv

fedaî < Ar. fidā’i

gerdek < Far. gird-ak

hece < Ar. hicā’

hesap < Ar. hisāb

kese < Far. kīse

kezzap < Far. tīz-āb

mehter < Far. mihter

mehteran < Far. mihtarān

meşin < Far. mīšīn
meyan < Far. miyān
meyane < Far. miyāne
mezura < İt. misura
neşter < Far. nişter
pejmürde < Far. pijmurde
pesüs < Far. pīh-sūz
peş < Far. piş (bazı giyisilerin bol olması için yalarına eklenen kumaş
parçası)

peşin < Far. pīšīn
peştahta < Far. pīş-tahte
reçel < Far. riçāl
revak < Ar. rivāk
rekolte < İt. ricolta
seyahat < Ar. siyāhat
tez < Far. tīz
zembil < Ar. zinbīl

b) İç hecede
canfes < Far. cānfizā
malzeme < Ar. mā lezime
tezkere < Ar. tezkire

c) Son hecede

iskemle < Yun.(Fr.?)skamni

keşke < Far. kāşkī

küpeşte < Yun. koupasti

pazen < Fr. basin

seksapel < İng.sex-appeal(seks apiil)

telaşe < Ar. telāşī

§ 109. u > o

a) İlk hecede

rom < İng. rum kelimesi aslında telaffuz olarak ‘ram’dır. a > o değişmesi

demek daha doğru sayılırıdır.

alabora < İt. albura

bornoz <Ar. burnūs

borya < Far. būriya

bostan < Far. būstān

coğrafi < Ar. cugrāfi

cop < Far. çūb

çorap < Ar. curāb... Farsça “gorab”dan

dolap < Ar. dūlāb

dost < Far. dūst

fodul < Ar. fudūl

koza < Far. gūze

lokma < Ar. lukme

lostra < İt. lustra

nokta < Ar. nukta

okka < Ar. 'ukka

orospu < Far. rūspī

roka < Lat. ruka

rom < Ing. rum

tortu < Far. durdī

softa < Far. sūhte

sofra < Ar. sufre

sohbet < Ar. suhbet

sokak < Ar. zukāk

somaki < Ar. summāki

tohum < Far. tuhm

zor < Far. zūr

b) İç hecede

karamandola < Yun. karamandulon

masturi < Yun. mastori

sigorta < İt. sicurta

c) Son hecede

Uzun /u/ sesleri sıkça /o/ sesine gelişmektedir. Genelde İtalyanca kelimelerin sonundaki /o/ sesinin /a/ sesine dönüşümü daha çok göründüğü halde kaparo < İt. caparra gibi örnek de bulundu.

abanoz < Far. ā-bnū-s

balyos < İt.(Fr.?) bajulus

helezon < Ar. halezūn

imrahor < Ar. emīr i ahūr

kaparo < İt. caparra

marangoz < Yun.(İt.?) maraggus

meyvehoş < Far. mīve i huşk

şebboy <Far. şeb-būy

3.2.4. YUVARLAKLAŞMA

Bu ses olayı /a/, /e/, /i/ gibi düz ünlülerin /o/, /ö/, /ü/ gibi geniş ünlİYE geçişiyile meydana gelmektedir.

Yuvarlaklaşma, genelde kelime bünyesinde bulunan dudak ünlüsü veya ünsüzünün etkisiyle (benzeşme) meydana gelen bir ses olayıdır.(Duman, 1995: 198) Buna rağmen dudak ünsüzünün etkisi olmadan ünlüsü yuvarlaklaşmış kelimeler daha çok bulunur.

§ 110. a > o

a) İlk hecede

bon (otu) < Ar. bān

fodla < Ar. fadla

b) İç hecede

fyonk < İt. fianco

pantolon < Fr. pantalon

soytarı < Far. (Ar.) sa‘terī

c) Son hecede

Batı kökenli kelimelerden örnekler bulunur. Demek ki /o/ sesi ile biten İtalyanca ve Yunanca kökenli kelimelerden bazıları son seste o > a ses değişmesi geçirmekte, /a/ sesi ile biten kelimeler ise a > o ünlü yuvarlaklaşması geçirmektedir.

foroz < Yun. phora

kaparo < İt. caparra

muşmula < Yun.(İt.?) mespilon

salvo < İt. salva

şano < İt. scena

§ 111. e > ö

Hepsi ilk hecede ses değişmesi geçiren Farsça veya Arapça kelimelerdir.

böbüür < Far. bebr

cömert < Far. cevānmerd

köşker < Far. kevşger

tömbeki < Far. tenbākū

tövbe < Ar. tevbe

§ 112. i > ü

İlk hecede bu gelişme hiç bulunmamaktadır.

a) İç hecede

dürbüñ < Far. dûr-bîn

müdüriyet < Ar. mudîriyyet

serdümen < Far., İt. ser timone

tecrübe < Ar. tecribe

üstübeç < Far. isfidac

b) Son hecede

/u/ ve /i/ ünlüsünü içeren kelimelerde iki ünlü de /ü/ sesine dönüşmektedir.

çünkü < Far. çünkü

gürçü < Far. gurcî

kömür < Far. gavmîş

müdür < Ar. mudîr

müftü < Ar. muftî

mümkün < Ar. mumkin

müşkül < Ar. müşkil

türkü < Tr., Ar. turkî

üstpü < Yun.(İt.?) stuppi

3.2.5. İNCELME

Burada /a/, /o/, /u/ gibi kalın ünlülerin /e/, /ö/, /ü/ gibi ince bir ünlüğe geçişleri söz konusudur. Ön damak ve dişeti ünsüzlerinden “y, ç, ş”nin çevrelerindeki ünlüler üzerinde inceltici e tki yaptığı (Banguoğlu, 1974: 75) söylenmektedir. Fakat bununla hiçbir ilgisi bulunmadan meydana gelen incelme olayları daha çoktur. Bir

kelime içinde kalın ünlü ile ince ünlü karışık halde bulunduğu zaman, bütün ünlüyü aynı sese birleştirme eylemi göstermektedir: çar-çûbe > çerçeve gibi.

§ 113. a > e

a) İlk hecede

enayı < Far. ana'i

berhane < Far. bârhâne

bezîrgân < Far. bâzergân

çene < Far. çâne

çerçeve < Far. çâr-çûbe

çeşni < Far. çâşnî

çevik < Far. çâbuk

çeyrek < Far. çâr-yek

enginar < Yun. anginara

fener < Yun. phanari

gergef < Far. kâ-gâh

geriz < Far. kâriz

helecan < Ar. halecân

helke < Yun. halkos

herek < Yun. kharaks

hezaren < Ar. hayzurân

iskemle < Yun. (Fr.?) skamni

kebe < İt., Yun. cappa

keşke < Far. kâşki

kerhane < Far. kārhāne

lehim < Ar. lahm

levrek < Yun. lavraki

mendirek < Yun. mandraki

menecer < Fr. manager

nekes < Far. nā-kes

peksimet < Yun. paksimadi

peyke < Far. pāygāh

sedef < Ar. sadef

tekfur < Erm. takavor

b) İç hecede

çingene < Far. çīngāne < çengiyān

kerevet < Yun. kerevati

kirlent < İt. ghirlanda

kiremit < Yun. keramidos

kösele < Far. gosāle

kumbara < Far. humbere

küpeşte < Yun. koupasti

lata < İt. cocaletta

pereme < Yun. perama

pleybek < İng. play-back

sünger < Yun. sfungari

şelek < Erm. şalak

tömbeki < Far. tenbākū

c) Son hecede

ca) Son hecede (Ünsüz ile biten kelimelerde)

badem < Far. bādām

ciger < Far. cīgar

çengel < Far. çengāl

çevgen < Far. çevgān

forvet < Ing. forward

hemen < Far. hemān

hırdavat < Far.+Ar. hurde āt

kerpeten < Ar. kelbetān

merdiven < Far. nerdubān

patates < İt. patata

pelesenk < Ar. belesān

rapten < Ar. rabtan

reçel < Far. riçāl

segmen < Far. segbān

sersem < Far. sersām

şilem < Ing. slam

cb) Son harfte

çete < Bulg. çeta

fitre < Ar. fitra

gönye < Yun. goniya
gudde < Ar. gudda
hece < Ar. hicā'
kalçete < İt. calketta
kebe < İt. Yun. cappa
kralice < Sl. kralista
kurdele < İt. cordella
küstere < Yun. ksystra
lâta < Alm. latte
litre < Yun. litra
öreke < Yun. röka
parakete < İt. brachetta
reçete < İt. recetta
reçine < İt. resina
rekolte < İt. ricolta
tente < İt. tenda
vize < Fr. visa

§ 114. o > ö

Sadece ilk hecedeki /o/ sesleri incelmektedir.

çöp < Far. çûb, çob
gönder < Yun. kontari
gönye < Yun. gonia
köfte < Far. kofta

köfter < Far. koftar

köftün < Erm. kopton

köhne < Far. kohne

körfez < Yun. kolpos

kösele < Far. gosāle

pöç < Erm. poç

pöçük < Erm. poçik

§ 115. u > ü

Arapça ve Farsçada /ü/ harfi yoktur. O dillerde /u/ harfi veya ötre işaretini ile yazılmakta olan /u/ seslerden bazılar Türkçeye girdikten sonra /ü/ sesine dönüşmektedir. Bazı kelimelerde Arapça veya Farsçadaki uzun ünlü ile kısa ünlü arasındaki farkı vurgulamak için bu olay meydana gelir. Cümbür, cünüp gibi kelimelerde iki yerde de aynı şekilde değişmektedir. Dürüst kelimesinde Türkçede olamayan ünsüz kümlesinin etkisi ile bütün ünlüler incelmiş olabilir.

a) İlk hecede

bürudet < Ar. burūdet

cümle < Ar. cumle

cümbür cemaat < Ar. cumhûr cema'at

cünüp < Ar. cunub

dükkan < Ar. dukkān

dürzi < Ar. durzī

düşman < Far. duşmān

düvel < Ar. duvel

dürbüñ < Far. dûr-bîn

dürüst < Far. durust

dürüş̄t < Far. duruş̄t

fûcur < Ar. fucûr

fûlus < Ar. fulûs

fûru < Ar. furû‘

gülle < Far. gulûle

gümrah < Far. gumrâh

gümruk < Yun.(Lat.?) kumerki

günah < Far. gunâh

gûrcü < Far. gurcî

gûruh < Far. gurûh

gûrz < Far. gurz

hüküm < Ar. hukm

hûr < Ar. hurr

hüsün < Ar. husn

kümbet < Far. gunbed

künde < Far. kunde

künk < Far. kunk(kung)

kûre < Ar. kure

kûtle < Ar. kutle

kûspe < Ar. kusbe

kûsuf < Ar. kusûf

kûstah < Far. gustâh

küşade < Far. guşāde

küşat < Far. guşād

küşayış < Far. guşāyis

kütüphane < Ar.+Far. kutubhāne

lügat < Ar. lugat

lumen < Fr. lumen

lüzucet < Ar. luzūcet

lüzuci < Ar. luzūcī

lüzum < Ar. luzūm

müdür < Ar. mudīr

müdüriyet < Ar. mudīriyyet

müfsit < Ar. mufsid

mühresenk < Far. muhre seng

mühendis < Ar. muhendis

mühre < Far. muhre

mühür < Far. muhr

mühürdar < Far. muhrdār

müjde < Far. mujde

mümkürn < Ar. mumkin

mürt < Far. murd

nüfus < Ar. nufūs

nükul < Ar. nukūl

nüsha < Ar. nusha

nüzul < Ar. nuzūl

pür < Far. pur

rüşt < Ar. ruşd

rütbe < Ar. rutbe

sülümen < Ar. suleymānī

sündüz < Ar. sunduz

sünger < Yun. sfungari

sünnet < Ar. sunnet

sürahi < Ar. surāhī

tüccar < Ar. tuccār

tüfek < Far. tufeng

türap < Ar. turāb

türbe < Ar. turbe

üstüpü < Yun. stuppi

vücut < Ar. vucūd

zücaciye < Ar. zucāciye

zühal < Ar. zuhal

zührevî < Ar. zuhrevī

zühul < Ar. zuhūl

zükâm < Ar. zukām

zül < Ar. zull

zümrüt < Ar. zummrrud

züyuf < Ar. zuyūf

üdeba < Ar. udebā

ümera < Ar. umerā

ümmî < Ar. ummî

b) İç hecede

pejmürde < Fr. pijmurde

pirüpak < Far. pīr u pāk

c) Son hecede

Çoklukla Arapça “tefa”ul” vezindeki kelimelerde görülür.

pesüs < Far. pīh-sūz

tahassür < Ar. tahassur

tebessüm < Ar. tebessum

tamayül < Ar. tamayul

tesellüm < Ar. tesellum

teselsül < Ar. teselsul

teşehhüt < Ar. teşehhud

teşerrüf < Ar. teşerruf

teşevvüş < Ar. teşevvuş

teseyyüp < Ar. teseyyup

teveccüh < Ar. teveccuh

tevehhüm < Ar. tevehhum

tesettür < Ar. tesettur

teşekkül < Ar. teşekkul

teşekkür < Ar. teşekkür

3.2.6. KALINLAŞMA

Kalınlaşma /e/, /i/, gibi ince ünlülerin /a/, /ı/ gibi kalın ünlüye geçişidir.

Farsça ve Arapça kökenli kelimelerde çok sayıda örnekleri bulunur.

§ 116. e > a

a) İlk hecede

afsun < Far. efsūn

afyon < Ar. efyun < Lat. opium

anzarot < Ar. enzerut

çark < Far. čerh

çaparız (isim) < Far. čep u rāst

çapraz (sifat) < Far. čep u rāst

farfara < Ar. ferfere

hava < Ar. hevā

kantaron < Yun. kentauron

manyat < İt. menaida

masal < Ar. mesel

marsivan < Far. merzbān

masarika < Yun. mesenterion

matiz < Yun. methusos

maval < Ar. mevvāl

raf < Ar. reff

santur < Far. sentūr

saraç < Ar. serrāc

saray < Far. serāy

zavallı < Ar.+Tr. zevāl li

b) İç hecede

acaba < Ar. ‘acebā

çamaşır < Far. çāmeşūy

kasara < İt. cassero

nataman < Ar.+Far. nā temān

numara < İt. numero

rezantasyon < İng. presentation

vidala < İt. vitello

c) Son hecede

ca) Son hecede (Ünsüz ile biten kelimelerde)

adam < Ar. ādem

ahraz < Ar. ahres

borazan < Tr.+Far. boru-zen

canavar < Far. cān-āver

feriştah < Far. ferişte

havan < Far. hāven

liman < Yun. limen

masal < Ar. mesel

payam < Far. bādem

satranç < Far. sadreñc

cb) Son harfte

çarşamba < Far. çār şenbe

cıva < Far. cīve

dubara < Far. do-bāre

futa < Far. fūte (ipekli peştemal)

gonca < Far. gonçe

halfa < Ar. halfe

hamla < Ar. hamle

hafta < Far. heftे

koza < Far. gūze

kulampara < Ar.+Far. gulām pāre

kumbara < Far. humbere

kumkuma <Ar. kumkume

kurna < Ar. kurne

lata < Alm. latte

mahana < Far. behāne

makara < Ar. bekere, bekkāre

mastika < Yun. mastikhe

matafora < İt. mattofore

matara < Ar. mithare

pafta < Far. bāfте

payanda < Far. pāyande

- tahra < Far. dehre
- tafra < Ar. tafre
- tafta < Far. tāfte
- tahta < Far. tahte
- taraça < İt. terazza
- tava < Far. tāve
- turfa < Ar. turfe
- turfanda < Far. tervende
- amelimanda < Ar, Far. ‘amel mānde
- ayna < Far. āyīne
- baca < Far. bāce
- futa < Far. fūte
- hafta < Far. hafte
- horanta < Far. horende
- iskoçina < İt. scorzone
- istimara < İt. stimare
- lokma < Ar. lukme
- maşa < Far. māşē
- nişasta < Far. nişāste
- peştahita < Far. pīş tahte
- pirlanta < İt. brillante
- samsa < Far. senbūse
- sayfa < Ar. sahīfe
- sofra < Ar. sufre

softa < Far. sūhte

şamata < Ar. şemāte

şıra < Far. şīre

yafta < Far. yāfte

vida < İt. vite

zağara < Ar. zihāre

zampara < Far. zenpāre

zımba < Far. zunbe

zımpara < Far. sunpāre

zıvana < Far. zubāne

zürafa < Ar. zerāfe

§ 117. i > ī

/i/ sesi çoğunlukla önceki veya sonraki hecede bulunan /a/ sesi etkisi ile kalınlaşmaktadır. Başka bir deyişle /a/ sesi, etrafındaki /i/ sesi için kalınlaştırıcı bir ünlüdür.

a) İlk hecede

aa) İlk harfte

Sonraki harfin /r/, /s/, /t/, /z/ olduğu durumlarda meydana gelir.

ırak < Ar. ’ırāk (Klâsik Türk müziğinde, aynı adla anılan ve kalın fadiyez notasını andıran perdedeki makamlardan biri)

irk < Ar. ‘irk

ırz < Ar. ‘ırz

ısfahan < Far. isfahān

iskat < Ar. iskāt

islah < Ar. islāh

islahat < Ar. islāhāt

israr < Ar. isrār

ıtnap < Ar. itnāb

ızrar < Ar. izrār

ıztırar < Ar. ıztırār

ab) İlk hecede

cıva < Far. cīve

cida < Moğ. cida

çima < İt. cima

fikdan < Ar. fikdān

fikra < Ar. fikra

gıda < Ar. gidā

gına < Ar. ginā

gıpta < Ar. gipta

hıdiv < Far. hidīv

hıfz < Ar. hifz

hırs < Ar. hirs

hişim < Far. hişm

hiyanet < Ar. hiyānet

kıble < Ar. kible

kıdem < Ar. kidem

kılade < Ar. kilāde

kılıf < Ar. gilāf

kına < Ar. hinnā

kılıkal < Ar. kīl u kāl

kıptı < Ar. kibtī

kırat < Ar. kīrāt < Yun. keration

kırba < Ar. kirba

kırlent < İt. ghirlanda

kısım < Ar. kism

kısmen < Ar. kismen

kismet < Ar. kismet

kıssa < Ar. kissa

kıstas < Ar. kistās

kıstelyevm < Ar. kiste'l-yevm

kışır < Ar. kişr

kıta < Ar. kit'a

kıtaat < Ar. kita'āt

kıtal < Ar. kitāl

kıvam < Ar. kivām

kıyafet < Ar. kiyāfet

kıyam < Ar. kiyām

kıyamet < Ar. kiyāmet

kıyas < Ar. kiyās

kıymet < Ar. kīymet

kıyye < Ar. kiyye

miknatış < Ar.<Yun.miknatis

mısır < Ar. misr

miskal < Ar. miskāl

miskala < Ar. miskala

mısra < Ar. misrā‘

mızrak < Ar. mizrāk

nıkris < Ar. nikris

nısfet < Ar. nisfet

nısif < Ar. nisf

nışadır < Far. nişādūr

pirazvana < Far. birāzbān

riza < Ar. rizā

rızk < Ar. rizk

sıfat < Ar. sıfat

sıfir < Ar. sıfr

sınır < Yun. sinoron

sır < Ar. sırr

sıyanet < Ar. siyānet

sıyga < Ar. sīgā

şıra < Far. şīre

şiringa < İt. siringa

tıfil < Ar. tıfl

tığ < Far. tīg

tinnet < Ar. tinnet

tiynet < Ar. tinet

yısa < İt. issa

zıh < Far. zih

zımnen < Ar. zimnen

zırh < Far. zirih

zıt < Ar. zidd

ziya < Ar. ziyyā

b) İç hecede

/a/ ünlülerı arasında kalan /i/ sesleri /i/ sesine dönüşmektedir. Türkçedeki ünlü uyumunun yabancı kökenli kelimelelere uygulanmasıdır.

arakıye < Ar. ‘arakiye

batını < Ar. bātinī

hafıza < Ar. hāfiza

hakkıhiyar < Ar. hakk i hiyyār

hasılat < Ar. hāsilāt

inkılap < Ar. inkilāb

laklakiyat < Ar. laklakiyāt

levazimat < Ar. levāzimāt

mızıka < İt. musica

muhtıra < Ar. muhtira

natika < Ar. nātika

patlıcan < Ar. bādincān

rabıta < Ar. rābita

vasıta < Ar. vāsita

zabıta < Ar. zābita

c) Son hecede

ca) Son hecede (Ünsüz ile biten kelimelerde)

Burada da /a/ sesinden sonraki ünlü olan /i/ sesleri /i/ sesine gelişmektedir.

avarız < Ar. ‘avāriz

batıl < Ar. bā-til

bihakkın < Ar. bihakkin

fazıl < Ar. fāzil

gasıp < Ar. gasib

hasır < Ar. hasır (saz, kabuk, yaprak gibi bir bitki maddesi ile örtülmüş taban veya tavan örtüsü)

hatıl < Ar. hatīl

hınzır < Ar. hinzīr

hadım < Ar. hādim

kadayıf < Ar. katā’if

kağıt < Far. kāgaz, kagiz

kasım < Ar. kāsim

layık < Ar. lāyik

lazım < Ar. lāzim

levazım < Ar. levāzim

mantık < Ar. mantik

maşrık < Ar. maşrik

muhzır < Ar. muhzir

munfasıl < Ar. munfasil

munkabız < Ar. munkabiz

muntazır < Ar. muntazir

murabit < Ar. murābit

murakıp < Ar. murākib

musır < Ar. musirr

mutabık < Ar. mutābik

münhasır < Ar. munhasir

müsabık < Ar. musābik

mütemasbis < Ar. mutemasbis

mütevakkif < Ar. mutevakkif

nakış < Ar. nākis

natır < Ar. nātir

nazır < Ar. nāzir

rakım < Ar. rakim

sabık < Ar. sābik

sadık < Ar. sādik

sadir < Ar. sadir

sakit < Ar. sākit

vakıf < Ar. vākif (bilen, bir şeyi vakıf durumuna getiren)

vasıl < Ar. vāsil

vazih < Ar. vāzīh

cb) Son harfte

Ön ses veya iç sesteki örneklerle kıyasladığındaki kısası (iki heceli) kelimeler bulunur.

kadı < Ar. kadi

rakı < Ar. araki

razi < Ar. razi

şarkı < Ar. şarki

yalı < Yun. giali

d) Çok yerde değişen

hınzır < Ar. hinzīr

ıstırar < Ar. ıztirār

kırmızı < Ar. kirmizi

pihti < Far. pihtī

şırınga < İt. siringa

3.2.7. DİĞER ÜNLÜ BAŞKALAŞMALARI

Belli bir kural veya sebep olmaksızın meydana gelen ünlü ses başkalaşmaları da az sayıda bulunabilir.

§ 118. a > i

çilingir < Far. cilānger

cicim < Far. cācim

ibreşim < Far. abreşum

kanaviçe < İt. canovaccio

kirve < Erm. kawor

§ 119. a > ö

Kömür < Far. gavmīşörneğinde /a/ ve /v/ sesinin birleşme sonucu olarak /ö/ sesi meydana gelmiş olabilir.

blöf < İng. bluff... Buradaki /u/ sesinin telaffuzu hafif bir /a/ dır.

kömür < Far. gavmīş

§ 120. a > u

a) İlk hecede

ustunç < İt. astuccio

buhur < Ar. bahūr

musluk < Ar. maslūk

mutfak < Ar. matbah

b) İç hecede

erguvan < Far. ergavān

c) Son hecede

hoşur < Erm. khoşar

mahmuz < Ar. mihmāz

§ 121. a > ü

kulüp < İng. club(klab okunur)

lük < Far. lāk

§ 122. e > i

a) İlk hecede

ırgat < Yun. ergates

tıras < Far. terāş

tırpan < Yun. drepame

b) İç hecede

bahçıvan < Far. bāgčevān

çınar < Far. čenār

çırak < Far. čerāg

kadırğa < Yun. khatergon

kançılars < İt. cancelliere

manastır < Yun. manasterion

maltız < İt. maltese

suntıracı < Far. sumterāş

§ 123. e > o

lobut < Ar. nebbūt

maydanoz < Yun. makedonesi

molla < Ar. mevlā

§ 124. e > u

muşmula < Yun. mespilon

muştı < Far. mujde

tuğla < Lat. tegula

turfanda < Far. tervende

§ 125. e > ü

güderi < Far. gevderiörneğinde /e/ ve /v/ sesinin birleşmesi ile /ü/ sesi meydana gelmiş.

güderi < Far. gevderī

rüsum < Ar. resūm

tercüme < Ar. terceme

zürafa < Ar. zerāfe

§ 126. i > a

a) İlk hecede

hayat < Ar. hiyāt (Genelikle köy ve kasaba evlerinde, üstü kapalı, bir veya birkaç yanı açık sofa)

kanara < Ar. kinnāre, kannāre

kandil < Ar. kindīl
kantar < Ar. kintār
katar < Ar. kitār
kayar < Ar. giyar
mahmuz < Ar. mihmāz
makas < Ar. mikass
masat < Ar. müşhaz
mastar < Ar. mistār
matara < Ar. mithare
matkap < Ar. miskab
matrak < Ar. mitrak
şahap < Ar. şihāb
vaşak < Far. vişāk
zağara < Ar. zihāre
zanaat < Ar. sinā‘at

b) İç hecede
akraba < Ar. akribā
bilahare < Ar. bil'āhire
damacana < İt. damigiana
kaygana < Far. hayagīna

c) Son hecede
fora < İt. fuori

kubat < Erm. kopit

masura < Yun. masuri

makarna < İt. maccheroni

tırabzan < Far. darbazīn

yardak < Far. yar-dih

§ 127. i > o

boğada < İt. bigatta

§ 128. i > ö

ökse < Yun. iksos

§ 129. i > u

a) İlk hecede

duvar < Far. dīvār

kumar < Ar. kimār

susam < Ar. sīsām

b) İç hecede

maçuna < İt. macchina

muşmula < Yun. mespilon

kaburga < Moğ. kabirga

c) Son hecede

dudu < Far. tūtī

ebru < Far. ebrī

gavur < Ar. kāfir

hamur < Ar. hamīr

havuç < Far. hevīc

koçu < Mac. kocsi

kumru < Far. kumrī

lahmacun < Ar. lahm(et) acin (hamur)

marpuç < Far. mār-pīç

murabut < Ar. murābit

orospu < Far. rūspī

tortu < Far. durdī

turşu < Far. turşī(ekşilik)

turuncu < Far., Ar. turunci

§ 130. o > e

Çoğunlukla son hecede ses değişmektedir.

bezelye < İt., Yun. pisello

fermene < İt. paramano

fesleğen < Yun. vasilikon

gerdel < Yun. khardari

helke < Yun. halkos

kerempe < Yun. khorombos

kestane < Yun. kastanon

körfez < Yun. kolpos

manevra < İt.(Fr.) manovra

menderes < Yun. maindros

mertek < Erm. martog

ökse < Yun. iksos

serdümen < Far.+İt. ser timone

§ 131. o > i

fırtına < İt. fortuna

hışır < Erm. xoşor

lagım < Yun. lakkoma

sınır < Yun. sinoron

zıbın < İt. zipon

§ 132. o > i

çimbali < İt.cembalo

dineri < İt. denaro

firkete < İt. forcheta

istirdiye < Yun. ostereidi

iskorçina < İt. scorzone

§ 133. o > ü

Çoklukla ilk hecede değişmektedir. Külek < Erm. kovlak örneğinde /o/ ve /v/ sesinin birleşmesi ile /ü/ sesi meydana gelmiş olabilir.

dümbelek < Far. donbek

düšeş < Far. do-şes

düzine < İt. dozzina

gübre < Yun. kopria

güverte < İt. coverta

küfe < Yun. kophinos

külek < Erm. kovlak

köftün < Erm. kopton

lüfer < Yun. lofari

§ 134. u > a

aspur < Ar. ‘usfur

falan < Ar. fulān

hezaren < Ar.(Far.?) hayzurān(bambu)

mansap < Ar. munsabb

portakal < Fr. portugal

§ 135. u > e

çerçeve < Far. çār-çûbe

peştemal < Far. puştmał

zemberek < Far. zenbûrek

§ 136. u > i

a) İlk hecede

İbne kelimesi başındaki /u/ sesinin /i/ ye dönüşünün tek örneğidir.

çift < Far. cift , cuft

çifte < Far. cufte

filan < Ar. fulān

fiske < Yun. fuska

fistan < İt.(Lat.) fustenella

ibne < Ar. ubne

kumar < Ar. kimār

b) İç hecede

filika < İt. feluca

kehribar < Far. kehrubā

mercimek < Far. merdumek

merdiven < Far. nerdubān

tehlike < Ar. tehluke

c) Son hecede

çeltik < Far. şeltūk

çevik < Far. çābuk

hellim < Ar. hallūm

karanfil < Ar. (Yun.)karanful

matiz < Yun. methusos

nazik < Far. nāzuk

pelit < Ar. bellūt

şeftali < Far. şeft alū

teneşir < Far. ten-şūy

terazi < Far. terāzū

tömbeki < Far. tenbākū

zerdali < Far. zerd ālū

zeytin < Ar. zeytūn

§ 137. u > ö

Çoklukla /k/ sesiyle başlayan Farsça kelimelerin ilk hecesinde bu gelişme meydana gelmektedir.

köfte < Far. kūfte

kök < Far.<Tr. kuk<kug (Sazı kurmaya yarayanburgu, kulak)

kör < Far. kūr

köre < Far. kūre

kös < Far. kūs

köşe < Far. gūşe

köşebent < Far. gūse bend

köşk < Far. kuşk

kötek < Far. kūtek (Baston, sopa)

köy < Far. kūy

nankör < Far. nān kūr

öd < Ar. ‘ūd (Yanarken güzel koku veren bir ağaç, öd ağaçları)

örf < Ar. ‘urf

pösteki < Far. pūstekī

şöhret < Ar. suhret

töhmet < Ar. tuhmet

3.2.8. ÜNLÜ ÇATIŞMASI

Türkçede iki ünlüün art arda gelmesi veya çift ünlü söz konusu değildir.

Türkçede bu olay ancak aradaki ünsüzün erimesi sonucunda ortaya çıkabilir. (Özkan, 2001: 340) Demek ki ikiz ünlü Türkçedeki kelime yapısına genel olarak aykırıdır. Bu sebeple yabancı kelimelerde bulunan bazı çift ünlüler çeşitli yollarla giderilmektedir.

3.2.8.1. İkiz Ünlüleri

3.2.8.1.1. Çift Ünlülerden Birinin Ünsüz Olması

Özellikle /i/ sesi /y/ sesine, /u/ sesi /v/ sesine gelişir.

§ 138. ae > ay

fayton < Yun. faeton

§ 139. ai > ay

otoray < İng. autorail.

§ 140. ai > ayı

mayın < İng. mine (“main” okunur.)

§ 141. ai > ya

manyat < İt. menaida

§ 142. ea > iya

tiyatro < İt. (Yun.?) teatro

§ 143. ei > ey

beysbol < İng. base ball

§ 144. eo > yo

kalyon < İt. galeone

varyos < Yun. vareos

§ 145. ia > ya

fiyaka < İt. fiacco

fiyasko < İt. fiasco

gabya < İt. gabbia

harharyas < Yun. karcharias

katavaşya < Yun. katevasia

kavilya < İt. caviglia

kopya < İt. copia

lotarya < İt. lotteria

papatya < Yun. papadia

salyangoz < Yun. saliankos

§ 146. *iu* > *yu*

akvaryum < Fr. aquarium

§ 147. *ia* > *ye*

gönye < Yun. gonia

midye < Yun. midia

sedye < İt. sedia

§ 148. *ia* > *iya*

piyasa < İt. piazza

§ 149. *io* > *ya*

istralya < İt. straglio

lalanga < Yun. lalangion

§ 150. *io* > *yo*

karyola < İt. cariola

kolyoz < Yun. kolios

matafyon < İt. matafioni

§ 151. *ua* > *va*

kavasya < Fr. quassia

§ 152. au > av

kavanoz < Yun. kaukos

lavta < Alm. laute

mavzer < Alm. mauser

3.2.8.1.2. İki Anlrı Arasındaki Birleşmiş Ünlünün Gelişmesi

ai > e , io > a gibi.

§ 153. ai > e

menderes < Yun. maindros

peneplen < İng. peneplain

tenya < Yun. tainia

§ 154. ia > e

gübre < Yun. kopria

kilise < Yun. ekklesia

§ 155. ie > a

kançilar < İt. cancelliere

§ 156. ie > a

bandıra < İt. bandiera

§ 157. io > a

kanca < İt. gancio

loça < İt. occhio

§ 158. io > e

kanaviçe < İt. canovaccio

§ 159. ou > a

kofana < Yun. guofouna

§ 160. ou > ü

küpeşte < Yun. koupasti

§ 161. ou>i

fırça < Yun. bourtса

fırın < Yun. phournos

§ 162. ui > a

aksata < Ar. ahz u i'tā

§ 163. ua > e

kerte < İt. quarta

§ 165. ua > i

kıranta < İt. quaranta

3.2.8.1.3. İki Ünlüden Birinin Düşmesi

au > a, ou > u gibi.

§ 166. au > a

Daha çok au > av gelişmesi geçirmektedir.

kantaron < Yun. kentauron

sırslağan < Far. şır-raugan

§ 167. ea > a

kahvaltı < Ar.+Tr. kahve altı

poyraz < Yun. boreas

§ 168. ei > e

İngilizce cake kelimesi telaffuz olarak ‘keik’dir.

kek < İng. cake

§ 169. ei > i

kirizma < Yun. keirisma

§ 170. ia > a

damacana < İt. damigiana

kaptan < İt. captain

loca < İt. loggia

lonca < İt. loggia

ortanca < Lat. hortensia

marya < Yun. margia

poğaça < İt. focaccia

yalı < Yun. giali

§ 171. io > o

paraçol < İt. braccio

pirzola < İt. brisiolala

§ 172. o(w)a > a

matmazel < Fr. mademoiselle

§ 173. ou > u

futa < İt. fouta

kukla < Yun. koukla

marul < Yun. marouli

§ 174. ua > a

vardiya < İt. guardia

kadro < İt. quadro

karantina < İt. qurarantina

§ 175. uo > o

kofana < Yun. guofouna

3.2.8.2. Üçüz Ünlüler

§ 176. Üçüz ünlüler

Yan yana gelen üç ünlüden oluşan ünlü çatışmasını ünlü düşmesi, araya yarı ünlü türemesi, ünsüzleşme gibi yollar ile gidermektedir.

çav < İt. ciao

badya < Yun. batheia

fide < Yun. phideia

hora < Yun. khoreia

livar < İt. livaio

mayıs < lat. maius

3.2.9. UZUN ÜNLÜ MESELESİ

Arapça, Farsça kökenli kelimelerdeki uzun ünlülerde resmî imlâ kuralı olarak ünlüler üzerine uzunluk işaretini konulmakta ve ünlü ses uzatılarak telaffuz edilmektedir. Fakat bunlar dışındaki dillerden girmiş kelimelerde ise bu uzunluk işaretini pek kullanılmadan normal ünlü uzunluğu olarak telaffuz edilmektedir.

§ 177. Normal uzunlukta telaffuz edilen ünlüler

Bu olay için Türkçeye en son giren yabancı kelimeler olan İngilizce kökenli kelimelerden çok sayıda örnekler bulunur. Sanki artık orijinal kelimedeki uzunluğun korunmasından vazgeçilmişcesine genelde son yıllarda alınan yabancı kelimeler uzunluğuna hiç alındırmadan Türkçe içine girmektedir.

akut < İng. acute

antifriz < İng. anti freeze

bazuka < İng. bazooka

blucin < İng. blue-jeans

brifing < İng. briefing

brik < İng. break

cip < İng. jeep

çartır < İng. charter

çita < İng. cheetah

egzoz < İng. exhaust (ıgzoost)

forvet < İng. forward

haf < İng. half

hentbol < İng. hand ball

festfut < İng. fastfood

feribot < İng. ferry boat

holigan < İng. hooligan

istim < İng. steam

kok < İng. coke

koç < İng. coach

miting < İng. meeting

piling < İng. peeling

ruf < İng. roof

spiker < İng. speaker

şilt < İng. shield

vakum < Lat. vacuum

§ 178. İşaret veya iki ünlünün gelmesi ile ünlü uzunluğunu koruyan kelimeler

blûm < İng. bloom

blûz < Fr. blouse

flânel < Fr. flannelle

lâzer < İng. laser (Orijinal okunuş “leizer”e yakındır.)

plâka < İt. placca

oosfer < Fr. oosphere

oosfit < Fr. oocyt

reglân < İng. raglan

3.3. ÜNSÜZ VE ÜNLÜ ARASINDA BAŞKALAŞMA

3.3.1. Ünlünün Ünsüz Olması

§ 179. e > y

varyos < Yun.(Fr.?) vareos

§ 180. i > y

angarya < Yun. angareia

aysberg < İng. iceberg

aysfild < İng. icefild

beyhude < Far. bī hūde

falya < İt. falia
fulya < İt. foglia
haftaym < İng. halftime
hippi < İng. hippy
hristiyan < Yun. khristianos
ispiralya < İt. spiraglio
istadya < İt. stadia
katavaşya < Yun. katavasia
mafya < İt. mafia
papatya < Yun. papadia
parttaym < İng. parttime
piryol < İt. piroli
planya < İt. plania
polonyum < Fr. polonium
tenya < Yun. tainia
yısa < İt. issa

§ 181. **u > v**

Türkçe dil kuralına uymayan çift ünlülerde /u/ sesi /v/ sesine değişmektedir.

akvarel < Fr. aquarelle
akvaryum < Fr. auarium
avlu < Yun. aule
bavul < İt. baule
flavta < İt. flauto

havuz < Ar. haud

kavanoz < Yun. kaukos

mavna < Ar. ma'une

mavzer < Alm. mauser

plevra < İt. pleura

3.3.2. Ünlünün Ünsüzi İçeren Bir Heceye Gelişmesi

§ 182. e > ya

iskalarya < İt. scalare

§ 183. i > ay

kaytan < Ar. kītān

§ 184. i > ya

takunya < Yun. takuni

§ 185. i > ey

beyhude < Ar. bī hūde

beynamaz < Ar. bī namāz

meyve < Far. mīve

meyvehoş < Far. mīve i huşk

zeyrek < Far. zīrek (Anlayışlı, uyanık, zeki)

§ 186. i > iy

tiynet < Ar. tīnet

§ 187. u > av

çavdar < Far. cūdār

3.3.3. Tek Ünsüzün Fonetik Bakımdan Yakın Bir Ünlüye Gelişmesi

§ 188. y > e

mersin < Yun. myrsine

§ 189. y > i

bubi < İng. bubbly

gardenparti < İng. garden party

feribot < İng. ferry boat

filum < Lat. phylum

tifo < Yun. typhos

poli < Yun. polys

pirina < Yun. pyrin

§ 190. y > ı

penaltı < İng. penalty

§ 191. y > u

palamut < Yun. palamyda

3.3.4. Yarı Ünsüz ve Ünlü ile Oluşan Bir Hecenin Kaynaşarak Bir Ünlü Olması

§ 192. ye > i

pencik < Far. penc-yek

§ 193. ey > i

kile < Ar. keyle

§ 194. ey > ü

sülümen < Ar. suleymānī

§ 195. ay > e

hezaren < Ar. hayzurān

§ 196. ev > o

molla < Ar. mevlā

§ 197. ev > ö

nöbet < Ar.(Far.?) nevbet

§ 198. ev > u

muz < Ar. mevz

rugan < Far. revgan

§ 199. ev > ü

güderi < Far. gevderī

3.4. YAZILIŞ MESELESİ

Günümüz Türkçesi, bir kelimenin yazılışı ile okunuşu hemen hemen aynı diyeboleceğimiz kadar yaklaştırılmış yeni yazı sistemine sahip olan bir dildir. Fakat bu dünyadaki diğer dillere göre istisna bir durumdur. Türkçe ile aynı Latin harfleri kullanan Fransızca veya İngilizcede yazılış ve okunuş arasındaki fark gayet çok ve daha karışıkır. Türkçe yabancı bir kelimeyi alırken çoğu zaman o kelimenin okunuşuna göre en yakın Türkçe harfleri seçerek kelimeyi Türkçeleştirmiştir. Fakat bazen istisnalar da bulunmaktadır. Burada İngilizce kökenli alıntı kelimeleri Türkçeye adapte ederken kullanılan iki yöntemi göreceğiz.

§ 200. Orijinal dilindeki telaffuzuyla alınan kelimeler

Bunlardan sayısız örnek bulunmaktadır. Genelde Türkçede bu yöntemin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

damper < İng. dumper

fayrap < İng. fire up

flört < İng. flirt

greyder < İng. grader (okunuş “greyder”dir.)

mayın < İng. mine

nakavt < İng. knock out

penaltı < İng. penalty

seloteyp < İng. sellotape

§ 201. Orijinal yazılış

Bazen yabancı kelimeler yazıldığı orijinal Latin harflerindeki şekli ile olduğu gibi Türkçeye alınır ve orijinal seslerinden aykırı okunur. Bu durumda Türkçe telaffuzu orijinalinden farklılaşmış olur. Bu; ‘Shakspeare’, ‘Beethoven’ gibi özel adlar için sıkça kullanılmış yöntemdir. Ancak özel adlarda genelde orijinal sesi telaffuz edilmektedir.⁵

bungalov < İng.(Bengal dilinden)bungalow... Telaffuz olarak ‘bangalow’ a daha yakındır

cigara < İsp. cigar

cips < İng. chips (İngilizcedeki telaffuz olarak ‘çips’tir)

detektif < İng. detective (“ditektiv” okunur.)

fiber < İng. fiber (“faiba” gibi okunur.)

kovboy < İng. cowboy (“kavboy”)

3.5. ÖZELLİKLE DEĞİŞEN KELİMELER

§ 202. Çok ses değişimine uğrayan kelimeler

Gördüğümüz ses gelişmelerinden(olaylarından) iki veya daha çoğu bir kelime içinde meydana gelebilir. Bunlar normal alıntı kelimelere göre orijinal şekli tahmin edilemeyecek kadar büyük bir değişme geçirmiştir. Bu tür kelimelere, sık

⁵ Buna karşı düşünceler de mevcuttur. (Bkz.: Hasan Hüseyin, “Yabancı Sözcükler Konusu”, 1972, Nadaş Yay., İstanbul, Yansıma dergisi: 89-92)

kullanıldıkça söyleyiş kolaylığı kazanıp Türkçenin ses özelliklerine uydurularak yabancı kelime olduğu anlaşılmaz hale gelenler örnek olarak verilebilir.

aksata < Ar. ahz u i'tā

balyos < İt.(Lat.) bajulus... /y/ ve /l/ sesi arasında ses göçüşmesi(metathese)

bedava < Far. bad-ı heva

ceviz < Ar. cauz

çamaşır < Far. çāmešāy

çarşaf < Far. çader-i şeb (gece örtüsü)

çeyiz < Ar. cihāz

çeyrek < Far. çār-yek

fiyonk < İt. fianco

forvet < İng. forward

funya < İt. fogna

frişka < İt. fresco

fulya < İt. foglia

gamsele < İt. capuzzo

gavur < Ar. kāfir

gergef < Far. kā-gāh

gübre < Yun. kopria

gümruk < Yun. kumerki

haham < İbr. hohma

haseki < Ar.+Far. hāsse gitar

helke < Yun. halkos

hızar < Far. harās

- ispir < İt. sbirro
- ispiralya < İt. spiraglio
- iskandil < İt. scandagilio
- iskemle < Yun. skamni
- istralya < İt. straglio
- kavanoz < Yun. kaukos
- kağıt < Far. kāgaz, kagiz
- kezzap < Far. tīz-āb
- kilise < Yun. ekklesia
- körfez < Yun. kolpos
- kundura < Yun. kothurne
- kukumav < Yun. kukuvagia
- küfe < Yun. kophinos
- küstere < Yun. ksystraa
- lata < İt. cocalella
- leylek < Far. legleg
- loça < İt. occhio
- lokum < Ar. rahatul hulküm < latilolum
- mağaza < Fr. magasin < Ar. mahazīn
- manyat < İt. menaida
- masarika < Yun. mesenterion
- matiz < Yun. methusos
- matkap < Ar. miskab
- maydanoz < Yun. makedonesi

mayo < Fr. maillot
molla < Ar. mevlā
muşmula < Yun. mespilon
mutfak < Ar. matbah
oruç < Far. ruze
palyoş < İt.+Tr. para şış
paraçol < İt. bracciola
paçarız < Far. çeprast
panayır < Yun. panegryris
patlıcan < Ar. bādincān
paydos < Yun. fagetus
pezevenk < Far. pejvend
rastık < Far. rāsuht
sarnıcıç < Ar. sahric
satlıcan < Ar. zat'ul-cenb
tornistan < İng. turnstern
uskumru < Yun. skombros
uskur < İng. screw
ustunç < İt. astuccio
üstübeç < Far. isfidac
üstüpü < Yun. stuppi
vaftiz < Yun. vaptisis
vardiya < İt. auardia
vidala < İt. vitello

zağara < Ar. zihāre

zerzevat < Far. sebzə vāt

zıkkım < Ar. zakkūm

zımpara < Far. sunpāre

SONUÇ

Bu çalışmada 9. Baskı TDK sözlüğünden çıkarılmış 27.000 alıntı kelimeyi veri tabanı haline getirip onların geçirdiği çeşitli ses değişimelerini yani ses düşmesi, ses türemesi ve ses başkalaşması olmak üzere fonetik değişme yönünden tahlil ettim.

Bir dildeki alıntı kelimeleri gerektiren şartları söyle maddeleyerek sıralamak mümkündür:

1. Diller arası temas

Bir dil başka dil ile hiç temasa geçmezse kelimelerin değişim tokusu da olmaz. Eskiden çeşitli dilleri konuşan milletler arasında yaşayan Türkler, başka diller ile kontak kurma konusunda ideal şartlar altında idi. Son yıllarda Batı kökenli kelimelerinin akın etmişcesine Türkçeye girmesi, ulaşımın ilerlemesi ve iletişimimin kolaylaşması sayesinde ortaya çıkmıştır. Sinema sanatı, haberler ve internet, diller arasındaki temas da en büyük aracılığı oynamaktadır.

2. Milli karakter

Yabancı dünyayı çok merak eden, yurt dışı dünyasından bir şeyler öğrenmeyi hedefleyen, yabancı kültürünü benimsemeye çalışan toplumlarda alıntı kelimelerin sayısının artış eğiliminde olduğu söylemek mümkündür. Kendi dilini korumaya pek ağırlık vermeyen bir toplumda yabancı kelimeler daha hızlı bir şekilde dile girmektedir.

Öte yandan kapalı bir toplum veya kendi dilini korumaya ağırlık veren ülkede ise alıntı kelimenin sayısı pek çoğalmamaktadır. Türk toplumu yabancı dünyaya açık ve meraklımasına rağmen Türkçenin korunmasına da önem verdiği

İN ALINTI KELIME SAYISI İLE BERABER, TERCÜME EDİLMİŞ KELİMELERIN SAYISININ DA FAZLA OLDUĞU GÖRÜLMEKTEDİR.

3. Dilin grameri ve imlâsı

Eklemeli diller gramer açısından yabancı kelime almaya eğilimlidirler. Türkçe, yabancı kelimelere ekleri getirerek tamamen doğal bir şekilde cümleyi kurabilecek bir dil sistemine sahiptir. Ve dünyaca kullanılan Latin harfini kullanılması da birbirinden kelime alıp vermek için bir kolaylık sağlamaktadır. Türkçeye bu iki sebepten dolayı yabancı kelimeleri kolay bünyesine adapte edebilen bir dildir demek mümkündür.

Öte yandan Çince gibi dillerde hiyeroglif harflerin kullanılması yabancı telaffuzu ifade ederken engel olabilir.

Alıntı kelimelerin Türkçleşme süreci insanların fizyolojik yapısından sosyal hayatına, toplumun özelliklerinden, medya gelişmesine kadar birbiriyle ilgili çeşitli unsurların etkisi altındadır ve bu yüzden ses değişmesi geçiren kelimeler tek mantık veya kural çıkarılabilcek kadar basit değildir. Türkçeleştikten sonra Türkçenin en temel fonetik özelliğini teşkil eden ünlü uyumunu yitiren kelimeler, yabancı kelime şeklini alanlar bile mevcuttur.

Alıntı kelimelerin Türkçleşmesinde kural olarak şunlar söylenebilir:

- a. Kelime sonundaki “b, c, d, g”, gibi tonlu ünsüzler tonsuzlaşmaktadır.
- b. Kelime sonundaki ikiz ünsünler tekleşmektedir.
- c. Özel isimler dışında Batı kökenli kelimeler o dildeki imlâsına göre değil, okunuşuna göre yazılmaktadır.

d. ‘Ayn’, ‘tsa’ gibi Türkçede olmayan sesler ise en yakın fonetik özelliği taşıyan bir sesle değiştirilir.

e. Alıntı kelimelerin kendisine ünlü uyumu kuralı uygulanmamaktadır. Fakat bazı kelimelerde ünlü uyumu kuralı gibi görülen ünlü ses başkalaşması söz konusudur. Alıntı kelimeye Türkçe ekleri getirilirken elbette ünlü uyumu söz konusudur.

f. Batı kökenli kelimelerdeki uzun ünlü ise bazı istisnalar dışında normal uzunlukta telaffuz edilir. Arapça veya Farsça kelimelerde eskiden konulmakta olan uzun ünlü işaretinden, son dönemlerde yazılısta sıkça feragat edilmektedir. Öte yandan konuşma dilinde ise genelde bu uzunluklar muhafaza edilmektedir.

Ses değişmesinde genel olarak görünen eğilimi şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Eski dönemlerde giren kelimelerde daha çok ses değişmektedir.
2. Ses düşmesinde, ses türemesinden daha çok örnek bulunur. Bu ‘en az emek sarfetme’ kuralına göre mantıklı bir sonuçtur.
3. Arapça ve Farsça gibi Doğu kökenli kelimelerden daha çok Batı kökenli kelimeler(bilhassa İtalyanca ve Yunancadan giren kelimeler) ses değişmesine uğramaktadır. Bunu Osmanlıcanın Arap harfleri ile yazılması ile ilgilidir diye düşünmek mümkündür.
4. Latin harflere geçildikten sonra, Türklerin telaffuz edebileceği ünsüz kümlesinin sayısı çoğalıyor. Eskiden başka ses ile telaffuz edilmiş bir ses bile günümüzde orijinal okunuşa göre telaffuz edilebilir. İngilizce eğitimini daha da yaygınlaşmasıyla, gelecekte /ts/ sesi veya /th/ sesinin bile Türkçe fonetik sistemi

icine gireceği de olanaksız değildir.

5. Ünsüz çatışması, ünlü çatışması, ünlü uyumsuzluğu gibi Türkçede bulunmayan yabancı kelimelerdeki ses özellikleri, ses düşmesi, ses türemesi, ses başkalaşması yoluyla giderilmeye eğilimlidir. Ve hangi ses için hangi yöntem seçileceği ise tamamen kelimeye göre değişip herhangi bir standart bulunmamaktadır.

6. Alıntı kelimeler çoğunlukla isim olup, genellikle onlara Türkçe ekler getirilerek Türkçe cümle yapısına entegre edilirler. Karaimcede görüldüğü gibi yabancı dilin cümle yapısı geneline olan etkisi olmamaktadır. Fakat son zamanlarda İngilizce etkisiyle “Sanırım,...”, ‘Korkarım,...’ gibi fiilden başlayan cümleler, ‘Kendine iyi bak!’ gibi cümlelerin tümü aslında yabancı dilden tercüme edilmiş örnekler de bulunur.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan: **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Aksan, Doğan: **Türkçenin Sözvarlığı**, Engin Yayınları, Ankara 2000.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Başkan, Özcan: Turkification of Foreign Terminologies in Modern Turkish Studies, **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Türkiyat Enstitüsü**, 1979.
- Çağlar König, Güray, İnci Somuncu: Üniversite Öğrencilerinin Türkçe ve Yabancı Dillere İlişkin Tutumları Üzerinde Toplum Dilbilimsel Bir Araştırma, **VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, 1993.
- Develi, Hayati: **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzesmeleri ve Uyumlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Duman, Musa: **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişimeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Eren, Hasan: **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Biro Yayınları, Ankara 1999.
- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki: **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Sosyal Yayınları, İstanbul 1988.
- Ercilasun, Ahmet Bican: **Karışlaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Kültür

- Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Ercilasun, Ahmet Bican: **Yabancı Kelimelere Karşılıklar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Hüseyin, Hasan: Yabancı Sözcükler Konusu, **Yansıma 1/3**, Nadaş Yay., İstanbul, 1972, s.89-92.
- İmer, Kāmile: **Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- İşiwata, Tosio: **Gairaigo No Soogooteki Kenkyuu**, Tokyodoo yay. Tokyo 2001.
- Karaağaç, Günay: **Aıntı Kelimeler Üzerinde Düşünceler, 'Dil, Tarih ve İnsan'**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Karaş, Muhsin: Türk Basın Dilinde Yabancı Sözcükler, **VIII. Dilbilim Kurultayı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi**, 1994.
- Malkoç, Abdülhak: **Japoncada Yabancı Kelimeler**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi: **377**, Ankara 1995, s. 1-8.
- MEB.: **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2002.
- Nışanyan, Sevani: **Sözlerin Soyağacı**, <http://www.nisanyan.com/sozluk/>, 2005
- Öztopçu, Kurtuluş: **Dictionary of the Turkic Languages**, Routledge, London 1999.
- Özdem, Ragıp Hulûsi: Dilimizde Yerleşmiş Yabancı Unsurlar, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, Cilt 1,

Bürhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul 1947.

Özkan, Mustafa, Osman Esin, Hatice Tören:

Yüksek Öğretimde Türk Dili, Filiz Kitabevi, İstanbul
2001.

Saussure, Ferdinand de: **Cours de Linguistique Generale**, Çev. Belke Vardar,
Multilingual Yayınları, İstanbul 1998.

Sayalı, Metin **Türkçe sözlük (1988) üzerine leksikolojil bir değerlendirme**, A.Ü. dilbilim bölümü öğrenci tezi, 1992

Sezgin Fatin: **Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu**, Türk
Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004

Suzuki, Takao: **Nihongo to Gairaigo** (Japonca ve Yabancı Dili), İwanami,
Tokyo, 1990.

TDK.: **Türkçe Sözlük I-II**, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara, 1998.

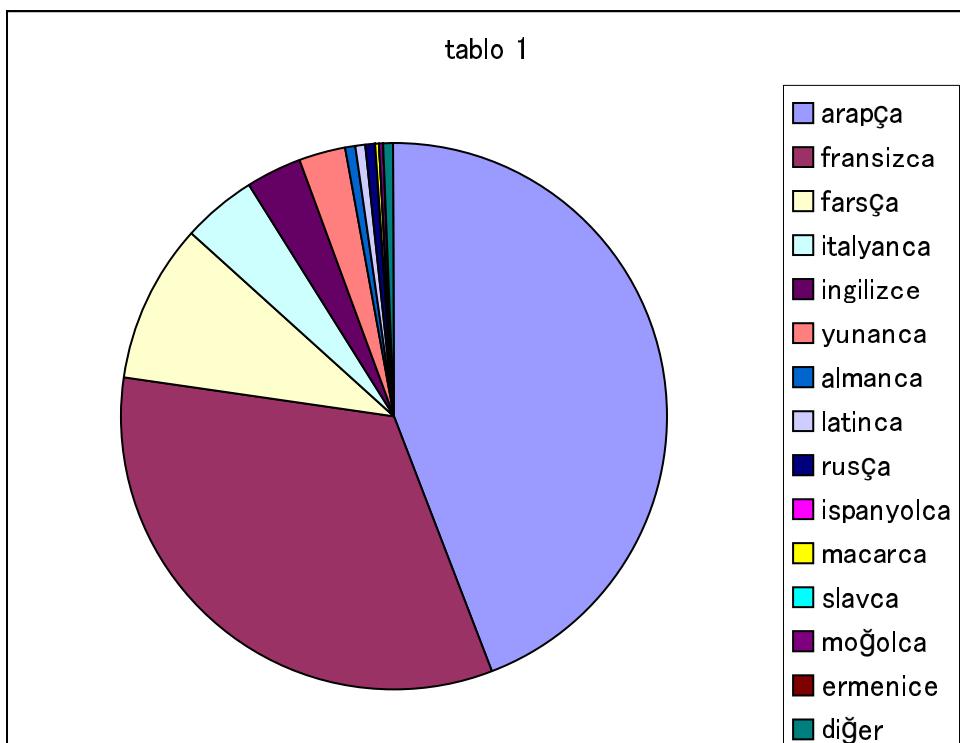
TDK.: **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Basımevi,
Ankara, 1983.

Tseng, Lan-ya: **Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi**, Türk Dil
Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

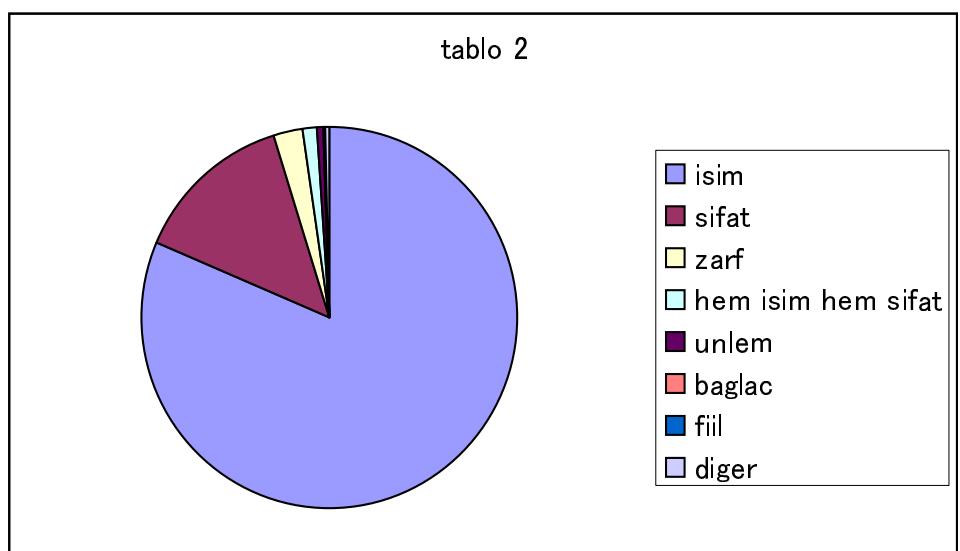
Yashima, Humio: **Mesopotamia no haru**, Tamagawa ÜV. Yay., Tokyo 1975.

EKLER

EK 1: Türkçede bulunan yabancı kelimelerin dillere göre dağılımı tablosu

Ek 2: Türkçedeki alıntı kelimelerin fonksiyonları tablosu

EK 3: Türkçe-Japonca ortak alıntı kelimeler listesi

asfalt, aplike, dolar, grek, dogma, fikstür, fiks mönü, demagog, caz, bere, bek, dok, bale, büfe, aksesuar, garnitür, füzyon, garson, gram, büro, albüm, baobabı, bej, bide, cin, ekler, balast, frikik, bira, flnel, berberi, dejital, difüzyon, barbekü, burjuvazi, grup, grotesk, büst, ceket, ekstra, flamingo, grekromen, bistro, folk, bikini, etiket, çacaça, flaş, apriori, elit, busines klas, basketbol, dizel, basket, duetto, frişka, çakal, baron, fast food, forvet, ful, daltonizm, forint, form, atom, giyotin, demokrasi, demokrat, fiber glas, aparkat, bakalorya, feribot, barometre, bakara, format, forte, cokey, fultaym, akrobat, barok, anüs, bariton, aysberg, bariyer, fiber, gofret, bas, gonk, endeks, gondol, cips, avantür, domestik, dansing, ekonomi, baryum, golf, barikat, fondan, dadaizm, balans, atlas, ekonomik, damping, demirhindi, damper, gluten, aut, gato, atraksyon, germanyum, atölye, doping, angajman, carliston, cav, beta, galon, boykot, şartır, faks, fiyort, fizik, fit, bot, diplomasi, bombe, efekt, cihat, abstraksiyonizm, decrescendo, burjuva, blender, borş, anekdot, desibel, fetişizm, gangster, gazal, briç, brokkoli, çello, batarya, çembalo, çek, badminton, deformé, bando, disk, belladonna, finiş, brifing, blok, erotik, bol, animizm, bolero, eros, bobin, diskjockey, bolşevik, bestseller, gama, brik, centilmen, çar, gulaş, gag, buldok, gard, galeri, biyografi, fantastik, borç, bordo, baraka, bar, dekadan, dilemma, çita, amblem, element, dekolte, bant, fair, play, filim, galaksi, fanatik, balsam, baypass, bazuka, bumerang, gardrop, fetiş, fan, festival, anakronizm, gardenparti, buldozer, fetişist, kelime, hol, handikap, harp, harmoni, haftaym, haf, hippi, hormon, hostes, hokey, haki, hastel, histeri, hentbol, kanon, kartel, molibden, mark, lok, konteyner, malt, mekanizm, kontrast, matine, klitoris, karnaval, lens, kontrbas, kefir, lokavt, klip, kilo,

klinik, kaligrafi, margarin, matmazel, model, manbo, intelektüalizm, kupon, libido, liste, litre, kankan, kobra, jigolo, mont, lobi, konkur, jet, melon, melodram, melodi, melisa, konsept, kandil, mezür, istop, koç, jel, kafeterya, mesaj, monitör, kobalt, kuartet, marketing, lambada, mat, matador, melankoli, market, megafon, konservatuvar, karafa, misket, kapital, maç, kort, misis, kapitalist, inci, minimum, mayonez, karakter, metre, megaton, indeks, mayistra, laytmotif, mis, kozmoloji, konyak, muslin, metropoliten, kotlet, kaptan, kozmetik, kübizm, kovboy, minyatür, külöt, kurye, mega, mafya, kulüp, lagün, klakson, losyon, kopek, mimoza, kurs, medya, mandolin, metal, keratin, kirş, mis, mutasyon, linç, metamorfoz, metan, mayın, miting, la, mineral, mango, korner, kakao, kornet, mister, leylak, kimyon, kola, jüpon, kolaj, müzikal, kroki, kanarya, kondisyon, kompleks, menecer, koloit, motel, maske, kokteyl, menajer, komedyen, kokpit, kastanet, koloni, kibutz, kabala, kadmiyum, kristal, kamuflaj, kompas, mozaik, limit, kazein, koleksiyon, kamp, motorbot, kondom, katalepsi, maskot, kolej, kolhoz, likör, kriket, motif, italik, kolera, makyavelizm, koketri, link, makarna, morfin, majör, jogging, kayser, mihrace, jokey, maron, kaset, kokain, koka, kok, jile, milföy, mikser, mors, krep, makyaj, menü, komando, natüralizm, nazizm, naftalin, nasyonalizm, non stop, negatif, napalm, natüralist, nakavt, nevton, nazi, naylon, nem, nektar, nasyonalist, nötron, nükleer, normal, nişan, nispet, nöron, narsisizm, net, nüans, noel, kelime, ofis, ons, olein, oportünist, oportünizm, okazyon, okapi, okestra, orgazm, oksijen, ofset, onomatope, oktav, okaliptüs, otoban, orangutan, okide, oberj, opal, orijinal, obua, org, ordövir, organik, ofsayt, oratoryo, oval, primitif, profesör, parazit, palet, potpuri, piston, park, pijama, problem, pedikür, poliüretan, printer, petunya, planet, paradoks, payplayn, payleks, plan, pompa, polo, polka, puding, piyano, post it, patent, paraşüt,

propaganda, paket, protez, postscriptum, peridot, profesyonel, peridotit, parfüm, piyanist, pastel, piştol, program, paralel, pavyon, psikopat, porno, pozisyon, paranoya, pizza, pötifur, penguen, pandomima, polis, panel, polip, pragmatizm, pres, parodi, preparat, peni, parttaym, plütonyum, peşin, panorama, pipet, penaltı, partner, parti, piling, pilot, pantolon, polaroit, pilav, pleybek, penis, plazma, puma, peseta, pas, pens kelime, süper star, saksofon, sandviç, stüdyo, rupi, süper, ramp, seksoloji, ret, sistem, stop, restoran, stoacı, selfservis, selofan, ruble, rutin, sek, sigara, sifon, sup, santrfor, santimetre, santimantal, seksüel, reyon, sanatoryum, ruj, revü, revolver, seks, seksapel, seksi, sultan, snop, rün, sabo, sabotaj, sepya, slayt, salon, skandal, snobizm, safari, renk, sosis, sos, soprano, soda, silikon, smaç, sponsor, step, süveter, starking, stand-bay, seminer, sempozyum, samba, rate, rapsodi, sperma, seter, set, spaghetti, sovyet, sentaks, sprey, röntgen, radon, rop, roman, siluet, romanesk, rokfor, siklamen, şilt, risling, raca, sari, risk, silo, süet, şut, trolleybüs, trombon, tart, tual, tim, taksi, şase, şurup, tema, think tank, teknik, tente, tüberkülin, tvist, şaman, test, tungsten, trampen, şetlant, tandır, tempo, tornado, trafik, trahom, trio, trampet, talika, tomahawk, transistor, talkşov, talkın, trençkot, tiyatro, şok, tonik, tundra, zum, vaftiz, votka, videokaset, ünik, videoteyp, üniversal, zikzak, villa, vakum, vaks, veranda, zirkon, vokalist, yarda, voleybol, vinç, vitamin, yat

EK 4: Çok kullanılan alıntı kelimeler listesi

Temel kelimeler:

asker (Ar.) , aman (Ar.), can (Far.) , çirkin (Far.) , firça (Yun.) , cila (Ar.), davet (Ar.), beraber (Far.), destek (Far.), canavar (Far.), akraba (Ar.), çimento (İt.), fabrika (İt.), dut (Far.), faaliyet (Ar.), emin (Ar.), emir (Ar.), duvar (Far.), dükkan (Ar.), çöp (Far.), faks (İng.), elektronik (Fr.), dümen (İt.), çorap (Ar.,Far.), ciğer (Far.), bamya (Ar.), benzin (Fr.), fakir (Ar.), cin (Ar.), cihan (Far.), destan (Far.), fıkra (Ar.), cihat (Ar.), çoban (Far.), faiz (Ar.), fındık (Far.,Yun.), cila (Ar.), belki (Ar.+Far.), apartman (Fr.), bakkal (Ar.), coğrafi (Ar.), bakire (Ar.), bakır (Ar.), devlet (Ar.), dua (Ar.), cömert (Far.), duş (Fr.), cuma (Ar.), bereket (Ar.), bütçe (Fr.), cinayet (Ar.), cins (Ar.), evlat (Ar.), endişe (Far.), cümle (Ar.), çift (Far.), cadde (Far.), Allah (Ar.), alo (Fr.), asansör (Fr.), berber (İt.), dev (Far.), alay (Yun.), emlak (Ar.), gıda (Ar.), devam (Ar.), civar (Ar.), emniyet (Ar.), cam (Far.), asla (Ar.), fırsat (Ar.), ezber (Far.), ezan (Ar.), aptal (Ar.), bakla (Ar.), çikolata (İt.), cami (Ar.), çingene (Far.), badem (Far.), battaniye (Ar.), davul (Ar.), fayda (Ar.), garanti (Fr.), cehennem (Ar.), cennet (Ar.), edep (Ar.), ekran (Fr.), demet (Yun.), cenaze (Ar.), edebiyat (Ar.), ferah (Ar.), garip (Ar.), demin (Ar.), basit (Ar.), ekonomi (Fr.,Yun.), darbe (Ar.), ciddi (Ar.), dava (Ar.), fena (Ar.), ceza (Ar.), deha (Ar.), galiba (Ar.), bar (İng.), baraj (Fr.), dehşet (Ar.), ceviz (Ar.), egoist (Fr.), dekor (Fr.), bahar (Far.), fazilet (Ar.), feda (Ar.), bahane (Far.), efendi (Yun.), defa (Ar.), fazla (Ar.), eğer (Far.), fener (Yun.), garson (Fr.), baharat (Ar.), banka (İt.), dahil (Ar.), ders (Ar.), banyo (İt.), bant (Fr.), dürüst (Far.), dert (Far.), aynı (Ar.), ayna (Far.), cevap (Ar.), bank (Fr., Alm.), cezve (Ar.), belediye (Ar.), dünya (Ar.), desen (Fr.), falan (Ar.), akıl (Ar.), balina (İt.), akademi (Fr.), gayr (Ar.), demokrasi (Fr.,Yun.), baca (Far.), eczane (Ar.+Far.), ahlak (Ar.),

armut (Far.), fark (Ar.), cesaret (Ar.), düşman (Far.), gayet (Ar.), aile (Ar.), daktilo (Fr.), elbise (Ar.), dahil (Ar.), dakika (Ar.), ceset (Ar.), elektrik (Fr., Yun.), daire (Ar.), ayıp (Ar.), derece (Ar.), çene (Far.), fiyat (Ar.), dikkat (Ar.), çeyiz (Ar.), etiket (Fr.), çengel (Far.), filiz (Yun.), çabuk (Far.), dolar (İng.), çeşit (Far.), domates (Amerika yerli dili), çapraz (Far.), buhar (Ar.), çeyrek (Far.), bilet (Fr., İt.), çarşaf (Far.), bomba (İt.), çember (Far.), enflasyon (Fr.), çay (Çin), bostan (Far.), cüzdan (Ar.+Far.), eşya (Ar.), birader (Far.), bez (Ar.), enteresan (Fr.), direkt (Fr.), bira (İt.), beyaz (Ar.), çamaşır (Far.), dolap (Ar.), doktor (Fr.), disiplin (Fr.), grup (Fr.), bono (İt.), fil (Ar.), çarşı (Far.), bina (Ar.), borsa (İt.), fincan (Ar.), grip (Fr.), gümrük (Yun.), çarşamba (Far.), dost (Far.), gül (Far.), etraf (Ar.), disk (Fr.), esmer (Ar.), ama (Ar.), enerji (Fr.), diyalog (Fr.), film (İng.), esas (Ar.), çerçeve (Far.), eser (Ar.), çare (Far.), güya (Far.), her (Far.), huy (Far.), havuç (Far.), hayal (Ar.), hayat (Ar.), hayır (Ar.), hayvan (Ar.), hazır (Ar.), hece (Ar.), hedef (Ar.), hedİYE (Ar.), hatun (Far.), hemen (Far.), hatta (Ar.), herkes (Far.), hesap (Ar.), heykel (Ar.), hiç (Far.), hikaye (Ar.), hindi (Ar.), hiza (Ar.), hizmet (Ar.), horoz (Far.), hoş (Far.), hukuk (Ar.), hem (Far.), hariç (Ar.), hak (Ar.), hakaret (Ar.), hal (Ar.), hala (Ar.), haliç (Ar.), halk (Ar.), halka (Ar.), hamam (Ar.), hamile (Ar.), hamur (Ar.), hava (Ar.), hareket (Ar.), harika (Ar.), harita (Ar.), Yun.) (Ar.), hüzün (Ar.), ırk (Ar.), izgara (Yun.), hasret (Ar.), hasta (Far.), hat (Ar.), hata (Ar.), hatırl (Ar.), hane (Far.), hafif (Ar.), hafta (Far.), meyve (Far.), kese (Far.), mevki (Ar.), kara (Ar.), lazı̄m (Ar.), mevsim (Ar.), meydan (Ar.), kültür (Fr.), keşke (Far.), leke (Far.), kaza (Ar.), maymun (Yun.), karar (Ar.), keyif (Ar.), maya (Far.), mezar (Ar.), meze (Far.), mavi (Ar.), mükemmel (Ar.), kanser (Fr.), işaret (Ar.), kırmızı (Ar.), mümkün (Ar.), karpuz (Far.), ilaç (Ar.), memur (Ar.), kasap (Ar.), memnun (Ar.), mesela (Far.), ilan (Ar.), kebab (Ar.), memleket (Ar.), insan (Ar.), lanolin (Fr.), meclis

(Ar.), lamba (Yun.), metre (Fr.), mektup (Ar.), kelime (Ar.), intihar (Ar.), kenar (Far.), imkan (Ar.), kent (soğd.), laf (Far.), imza (Ar.), kere (Ar.), işkembe (Far.), meslek (Ar.), mana (Ar.), işgal (Ar.), kör (Far.), kireç (Far.), maalesef (Far.), maaş (Ar.), mantar (Yun.), idare (Ar.), kitap (Ar.), kahve (Ar.), mum (Far.), lütfen (Far.), izin (Ar.), kalem (Ar.), kloroform (Fr.), kağıt (Far.), mahalle (Ar.), mal (Ar.), kafa (Ar.), makine (İt.), makas (Ar.), kabul (Ar.), kadar (Ar.), makam (Ar.), kahraman (Far.), millet (Ar.), mide (Ar.), kısım (Ar.), işkence (Far.), iştah (Ar.), kanal (Fr.), limon (Yun.), kıyafet (Ar.), ithal (Ar.), itibaren (Far.), ki (Far.), kale (Ar.), kalp (Ar.), mühendis (Ar.), milli (Ar.), kilit (Far.), köy (Far.), kilo (Fr., Yun.), kilogram (Fr.), kilometer (Fr.), mutlaka (Far.), köşe (Far.), mutfak (Ar.), kira (Ar.), kibar (Ar.), kavga (Far.), kayıp (Ar.), mermer (Ar., Yun.), ihtiyaç (Ar.), merkez (Ar.), mercimek (Far.), merak (Ar.), kayıt (Ar.), iftar (Ar.), istasyon (Fr.), merhaba (Ar.), merdiven (Far.), nefes (Ar.), niyet (Ar.), nazar (Ar.), nehir (Ar.), normal (Fr.), numara (İt.), nüfüs (Ar.), nar (Far.), netice (Ar.), nur (Ar.), nazik (Far.), nikah (Ar.), nefret (Ar.), nöbet (Ar.), nasıl (Tr.+ Ar.), onur (Fr.), orijinal (Fr.), otobüs (Fr., lat), otogar (Fr.), peri (Far.), patates (İt.), padişah (Far.), pilav (Far.), parça (Far.), para (Far.), plan (Fr.), pişman (Far.), program (Fr.), pamuk (Far.), özür (Ar.), ömür (Ar.), polis (Fr.), pul (Far.), perde (Far.), pirinç (Far.), paha (Far.), sabun (Ar.), sert (Far.), rahat (Ar.), sabah (Ar.), sanat (Ar.), sebze (Far.), resmiyet (Ar.), sade (Far.), sene (Ar.), sınır (Yun.), salon (Fr.), sinema (Fr.), soba (Mac.), siyah (Far.), selam (Ar.), ramazan (Ar.), saray (Far.), servis (Fr.), silah (Ar.), ruh (Ar.), sahil (Ar.), sahip (Ar.), siyaset (Ar.), sipariş (Far.), sirke (Far.), rüzgar (Far.), resim (Ar.), sabır (Ar.), rica (Ar.), sünnet (Ar.), sosyal (Fr.), rüya (Ar.), sepet (Far.), saat (Ar.), sigara (İsp.), sıfır (Ar.), sebep (Ar.), sınıf (Ar.), sokak (Ar.), şerit (Ar.), tuhaf (Ar.), temel (Yun.), temiz (Ar.), telaş (Ar.), tıraş (Far.),

tespih (Ar.), tabi (Ar.), tecrübe (Ar.), şiir (Ar.), şeker (Far.), trafik (Fr., İt.), tamam (Ar.), tavsiye (Ar.), tuvalet (Fr.), televizyon (Fr.), tehlike (Ar.), şişe (Far.), tembel (Far.), tekrar (Ar.), taraf (Ar.), şart (Ar.), telefon (Fr., Yun.), tane (Far.), tahta (Far.), tarih (Ar.), tatil (Ar.), şeytan (Ar.), şapka (Rus.), şarkı (Ar.), tam (Ar.), teknik (Fr., Yun.), ticaret (Ar.), ufuk (Ar.), umumi (Ar.), zıt (Ar.), zor (Far.), zehir (Far.), zayıf (Ar.), zaman (Ar.), ücret (Ar.), vücut (Ar.), zil (Far.), vatan (Ar.), vicdan (Ar.), zarar (Ar.), zahmet (Ar.), yani (Ar.), vakit (Ar.), zengin (Far.).

EK 5: Fişleme örnekleri

ab (is.) < Far.

aba (is.) < Ar.

abacı (is.)

abacılık (turemiş is.) + /lik/ isimden isim yapma eki

abadi (is.) < Far.

aba-güreşi (is.) (birleşik kelime)

abajur (is.) < Fr.

abajurcu (turemiş isim) + /cu/ isimden isim yapma eki

abajurculuk (turemiş isim) + /ci/ isimden isim yapma eki + /lik/ isimden isim yapma eki

abajurlu (turemiş sıfat) + /lu/ isimden sıfat yapma eki

abandone (s. , is.) < Fr.

abani (is.) < Far.

abanoz (is.) < Far.

abanozgiller (is.) < Far.

abanozlaşma (turemiş isim) + laş/leş isimden fiil yapmaeki +ma/me filden isim yapma eki

abanozlaşmak (turemiş fiil) + laş/leş isimden fiil yapma eki

abaşo (s.) < İt .

abat (s.) < Far.

abd (is.) < Ar.

abdal (is.) < Ar.

abdallık (turemiş isim) + /lik/ isimden isim yapma eki

abdest (is.) < Far.

abdest bozan (birleşik kelime) < Far.

abdesthane (is.) < Far.

abdestli (s.) < Far.

abdestlik (turemiş isim) + /lik/ isimden isim yapma eki

abdestsiz (turemiş sıfat) + /siz/ isimden isim yapma eki

abdiaziz (is.) < Ar.

abdülleziz (is.) < Ar.

aberasyon (is.) < Fr.

abes (s.) < Ar.

abeslik (turemiş isim) + /lik/ isimden isim yapma eki

abide (is.) < Ar.

abideleşme (turemiş isim) + laş/leş isimden fiil yapma eki +ma/me fiilden isim yapma eki

abidelestirme (turemiş isim) + laş/leş isimden fiil yapma eki +/-tir/ fiilden fiil yapma eki ettirgen şekli + ma/me fiilden isim yapma eki

abidelestirmek (turemiş fiil) + laş/leş isimden fiil yapma eki /-tir/ fiilden fiil yapma eki ettirgen şekli

abideleşmek (turemiş fiil) + laş/leş isimden fiil yapma eki

abidemes (is.) < Ar.

abidev (is.) < Ar.

abıhayat (is.) < Far.< Ar.

abikevser (is.) < Far.< Ar.

ab(is.) (is.) < Fr.

abiye (is.) < Fr.

ablatif (is.) < Fr.

ablatya (is.) < Yun.

abli (is.) < Yun.

abluka (is.) < İt.

abone (is.) < Fr.

abonetlik (küremiş sıfat) + /-lik/ isimden isim yapma eki

abonman (is.) < Fr.

aborda (is.) < İt.

abraş (is.) < Ar.

abril (is.) < Yun.

abstraksiyonizm (is.) < Fr.

abstre (s.) < Fr.

abstre sayı (birleşik isim) < Fr.

absür tiyatoro (birleşik isim) < Fr.

absürt (s.) < Fr.

abuhava (is.) < Far. < Ar.

abuli (is.) < Fr.

abus (s.) < Ar.

acaba (zf.) < Far.

açalya (is.) < Yun.

acar (s.) < Ar.

acayip (s.) < Ar.

acayipleşme (küremiş isim) + laş/leş isimden fiil yapmaek + ma/me fiilden

isim yapma eki

acayipleşmek (turemiş fiil)

acayipleştirme (turemiş isim)

acayipleştirmek (turemiş fiil)

acayiplik (turemiş isim)

accelerando (zf.) < İt.

acele (is.,s.) < Ar.

acele acele (zf.)

aceleci (turemiş isim) + /ci/ isimden isim yapma eki

aceleleştirme (turemiş isim)

aceleleştirme (turemiş fiil)

acelelik (turemiş isim)

açelya (is.) < Yun.

acem (is.) < Ar.

acem lalesi (birleşik isim)

acem pilavı (birleşik isim)

acemtaşran (is.) < Ar.

acemborusu (turemiş isim)

acembuselik (is.) < Ar. < Far.

acemce (is.) < Far.

acemi (is.) < Ar.

acemi ağası (birleşik isim)

acemi çaylak (birleşik isim)

acemi er (birleşik isim)

acemikürdi (birleşik isim)
acemileşme (turemiş isim)
acemileşmek (turemiş fiil)
acemleşme (turemiş isim)
acemleşmek (turemiş fiil)
acemleştirme (turemiş isim)
acemleştirmek (turemiş isim)
acente (is.) < İt.
acentelik (turemiş isim) < İt.
acep (zf.) < Far.
aceze (is.) < Ar.
acibe (is.) < Ar.
acil (s.) < Ar.
acilen (zf.) < Far.
aciz (is.) < Ar.
acizane (zf.) < Far.
acube (is.) < Ar.
acul (s.) < Ar.
acuze (is.) < Ar.
acyo (is.) < İt.
acyocu (turemiş isim)
ad (is.) < Ar.
adale (is.) < Ar.
adaleli (turemiş sıfat)

adalet (is.) < Ar.

adalet divanı (birleşik isim)

adalet kapısı (birleşik isim)

adalet mahkemesi (birleşik isim)

adalet örgütü (birleşik isim)

adalet (is.) < Ar.

adaletli (turemiş sıfat)

adaletlilik (turemiş isim)

adaletsiz (turemiş sıfat)

adaletsizlik (turemiş isim)

adali (s.) < Ar.

adam (is.) < Ar.

adam azmanı (birleşik isim)

adam boyu (birleşik isim)

adam evladı (birleşik isim)

adam kökü (birleşik isim)

adamca (turemiş zarf)

adamçağız (turemiş isim)

adamcasına (turemiş zarf)

adamcık (turemiş isim)

adamcil (turemiş sıfat)

adamcılık (turemiş isim)

adamlık (turemiş isim)

adamotu (turemiş isim)

adamsız (türemiş sıfat)
adamsızlık (türemiş isim)
adap (is.) < Ar.
adaptasyon (is.) < Fr.
adapte (is.) < Fr.
adaptör (is.) < Fr.
adavet (is.) < Ar.
adedi (is.) < Ar.
adem < Ar.
adem baba < Ar.
adem elması (birleşik isim)
adem evladı (birleşik isim)
ademci (türemiş isim)
ademcilik (türemiş isim)
ademimerkeziyet <Ar.
ademimerkeziyetçi (türemiş isim)
ademimerkezyetçilik (türemiş isim)
ademiyet (is.) Ar.
âdemiyet (is.) Ar.
ademoğlu (birleşik isim)
adenit (is.) < Fr.
adese (is.) < Ar.
adet (is.) < Ar.
adeta (zf.) < Ar.

adetçe (türemiş zarf)

adetimürettep (is.) < Ar.

adezyon kuvverti (birleşik isim)

ad (is.) < Ar. ('add)

adı (is.) < Ar.

adı adım (sıfat tamlaması.)

adi defter (sıfat tamlaması.)

adi kesir (sıfat tamlaması.)

adil (s.) < Ar.

adilane zf. <Ar. + Far.(-ane)

adileşme (türemiş isim)

adileşmek (türemiş fiil)

adileştirmeye (türemiş isim)

adileştirmek (türemiş isim)

adilik (türemiş isim)

adisyon (is.) < Fr.